

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

Яремчук Софія Михайлівна

**Джерела підвищення рентабельності підприємств
АПК як напрямок оптимізації функціонування
його підрозділів / Sources for increasing the
profitability of enterprises of AIC as a direction for
the optimization of functioning of its subdivisions**

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств
агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконав студент групи
ЕФАПзмнв-21
С. М. Яремчук

Науковий керівник:
д.е.н., професор
В. В. Лагодієнко

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ І РОЗРАХУНКУ ПОКАЗНИКІВ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	7
1.1. Теоретико-методичні аспекти формування прибутку ...	7
1.2. Аналіз рентабельності організації: теоретичний аспект.....	14
1.3. Класифікація факторів, що впливають на величину прибутку і рівень рентабельності.....	29
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>35</i>
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ТА РІВНЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	36
2.1. Організаційно-економічна характеристика АПК Тернопільської області.....	36
2.2. Аналіз техніко-економічних показників виробництва в АПК Тернопільської області.....	46
2.3. Оцінка рівня рентабельності виробництва в агропромислових формуваннях Тернопільської області	57
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>71</i>
РОЗДІЛ 3. ДЖЕРЕЛА ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК.....	75
3.1. Інноваційний розвиток в АПК як одне із джерел підвищення рентабельності виробництва.....	75
3.2. Розвиток фінансового механізму забезпечення рентабельності підприємств АПК в умовах ринкової економіки.....	82
<i>Висновки до розділу 3.....</i>	<i>100</i>
ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В нових умовах господарювання важливе місце в економічній політиці держави займають проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. Функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах жорсткої конкуренції вимагає створення такого економічного механізму, який відповідав би вимогам інтенсифікації виробництва і призводив до підвищення інвестиційної активності. Особливо актуальна проблема зростання прибутку.

У збільшенні прибутку сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах зацікавлене широке коло учасників ринкових відносин, в числі яких держава, інвестори, трудовий колектив і т.д. Інтерес держави полягає в збільшенні податкових платежів, які акумулюються в державному бюджеті. Інвестори зацікавлені в отриманні доходів від участі в діяльності підприємства. Для трудового колективу підприємства прибуток є джерелом виробничого і соціального розвитку. Тому аналіз і дослідження факторів зростання прибутку і підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є однією з актуальних проблем у сучасних умовах.

Вирішення цієї проблеми передбачає наукове обґрунтування практичної розробки економічних методів підвищення прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств. Це зумовило вибір теми дипломного дослідження та зумовило його актуальність з точки зору теорії і практики управління економічними результатами діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки.

Ступінь розробленості проблеми. У сучасній економічній літературі дослідженню різних питань формування та аналізу прибутку і рентабельності сільськогосподарських підприємств присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок у розробку проблеми теорії і практики формування та використання прибутку, а також

визначення рентабельності підприємства внесли такі вітчизняні вчені, як Збарський В.А, Мазур Н.А., Ситник В.П., Білик М.М., Бланк І.А., Кірейцев Г.Г., Савицька Г.В. та багато інших.

Отримані вітчизняними та зарубіжними економістами наукові результати можуть слугувати базою для більш поглиблених досліджень цієї проблеми. У той же час мало уваги в них приділено методам економічного управління і оптимізації показників прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств. Цим був обумовлений вибір цілей і завдань дипломного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломного дослідження є вивчення теоретичних і методичних положень формування і аналізу прибутку та рентабельності сільськогосподарського підприємства і розробка економічних методів їх підвищення.

Відповідно до мети дослідження в роботі поставлені і вирішені такі основні завдання:

- дослідження теоретичних і методичних основ формування і аналізу прибутку та рентабельності сільськогосподарських підприємств;
- уточнення факторів, що впливають на величину прибутку і рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств;
- виявлення сучасного стану та перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств Тернопільської області;
- розробка рекомендацій щодо вдосконалення методики аналізу прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств;

Предметом дослідження виступає сукупність економічних методів формування і аналізу прибутку та рентабельності сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження є підприємства агропромислового комплексу Тернопільської області.

Методологічною і теоретичною базою дослідження є наукові праці відомих українських і зарубіжних вчених, присвячені аналізу ефективності

сільськогосподарського виробництва. Наукова методологія дослідження базується на вивченні показників ефективності діяльності підприємств із застосуванням методів економіко-статистичного аналізу та економіко-математичного моделювання. У процесі дослідження використовувалися різні прийоми і методи: системний і комплексний підходи, історичні та логічні методи, аналіз, синтез і ряд інших.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні документи органів державної влади і управління України, методичні рекомендації та періодичні видання, статистичні збірники, аналітичні матеріали міністерств і відомств, а також розрахункові дані по аналізованих підприємствах.

Наукова новизна дослідження. У дипломному дослідженні розроблені теоретичні та методичні положення щодо розробки економічних методів регулювання розміру прибутку і рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств.

В результаті проведеного дослідження отримані наступні результати, які мають **наукову новизну**:

- ✓ систематизовано основні концепції, що характеризують роль і значення прибутку в економіці;
- ✓ уточнена методика обчислення прибутку і запропонована система показників, що характеризують рентабельність сільськогосподарського підприємства;
- ✓ систематизовано чинники, що впливають на величину прибутку і рівень рентабельності сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах та розроблена їх авторська класифікація;
- ✓ внесено пропозиції щодо вдосконалення методики аналізу прибутковості і рентабельності сільськогосподарського підприємства;
- ✓ проведено аналіз і встановлено негативний вплив ринкових перетворень на величину прибутку і рівень рентабельності підприємств агропромислового комплексу Тернопільської області;

Практична значимість дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів в практиці формування ефективного механізму підвищення прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств для забезпечення стабільності їх функціонування в умовах ринкової економіки.

Структура і обсяг роботи. Основний зміст дипломної роботи викладено на 111 сторінках. Цифровий і графічний матеріал представлений в 10 таблицях і 29 рисунках. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ І РОЗРАХУНКУ ПОКАЗНИКІВ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Теоретико-методичні аспекти формування прибутку

Розкрито основні положення і методика формування показників прибутковості сільськогосподарських підприємств, вивчені критерії та показники оцінки рівня рентабельності, а також розглянуто фактори, що впливають на фінансові результати і рівень рентабельності підприємства в нових умовах господарювання.

Сформована ринкова ситуація вимагає здійснення нової аграрної політики, спрямованої на прискорення соціально-економічного розвитку України, на основі зростання ефективності сільськогосподарського виробництва. Важлива роль у реалізації цих завдань належить формуванню прибутку підприємства та його управлінню. Від її величини в значній мірі залежать ефективність самофінансування, комерційного розрахунку, ціноутворення і багатьох інших економічних важелів впливу на виробництво, а також дієвість функціонування системи товарно-грошових відносин суспільства.

Джерелом фінансування інвестиційної, а також забезпечення і розширення поточної діяльності, безумовно, виступає прибуток підприємства. В останні роки, незважаючи на приріст виробництва продукції, прибутковість сільськогосподарських організацій знизилася, так як останні були змушені реалізовувати вироблену продукцію за цінами, які не відшкодовують витрати, що, природно, призводило до нестачі фінансових ресурсів, а саме прибутку, для забезпечення поточної діяльності та реалізації в цілому регіональних програм розвитку АПК. Тому в зв'язку з низькою прибутковістю сільськогосподарського

виробництва основна частина товаровиробників не спроможна використовувати науково-технічні досягнення для підвищення ефективності виробництва.

Прибуток як економічна категорія характеризує фінансовий результат підприємницької діяльності і є показником, який найбільш повно відображає ефективність виробництва, обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. За рахунок прибутку здійснюється фінансування заходів щодо їх науково-технічного та соціально-економічного розвитку, збільшення фонду оплати праці їх працівників.

Прибуток як економічна категорія виражає сукупність економічних відносин, які опосередковані в грошовій формі і виникають між:

- ✓ підприємствами і фінансовою системою при перерахуванні платежів до бюджету;
- ✓ суб'єктами господарювання та їх вищестоящими організаціями (якщо зберігається вертикальна структура управління) при здійсненні різних перерахувань останнім;
- ✓ підприємствами і кредитною системою при погашенні кредиту;
- ✓ підприємствами та їх структурними підрозділами при здійсненні виробничого і соціального розвитку;
- ✓ підприємствами та працівниками підприємств по використанню фонду споживання;
- ✓ суб'єктами господарювання та страховими, благодійними організаціями, іншими підприємствами в зв'язку з формуванням різного роду страхових, благодійних та інших фондів.

Ці відносини обумовлені потребами індивідуального і суспільного розширеного відтворення з метою діалектичного вирішення протиріч між інтересами суспільства, колективу, окремого працівника з урахуванням кінцевих результатів діяльності.

У дипломній роботі відображені різні інтерпретації поняття «прибуток», що наводяться в економічній літературі. У більшості з них її визначають як фінансовий результат від реалізації продукції (робіт, послуг). Разом з тим в сучасних ринкових умовах господарювання фінансовий результат складається не тільки від виробничо-господарської діяльності, значна частка прибутку залежить від фінансової, інвестиційної та інших видів діяльності.

На наш погляд, прибуток – це кінцевий результат виробничо-господарської і фінансової діяльності, який обчислюється як різниця між доходами підприємства і витратами за встановлений звітний період.

В умовах міжгалузевого цінового дисбалансу сільського господарства і галузей, які взаємодіють з АПК; низького рівня державної підтримки сільського господарства в порівнянні з передовими розвиненими країнами; високою закредитованістю сільських товаровиробників – головним і першочерговим завданням підприємств все ж залишається максимізація прибутку.

Щоб здійснити це підприємство повинно забезпечити всебічне задоволення потреб народного господарства і громадян у його продукції, роботах і послугах з високими споживчими властивостями і якістю при мінімальних витратах, тим самим збільшуючи внесок у прискорення соціально-економічного розвитку країни. З метою максимального збільшення прибутку виробники повинні раціонально витратити виробничі ресурси, застосовувати технічні та організаційні нововведення, знижувати собівартість продукції, підвищувати якість продукції, що випускається і реалізованої продукції, забезпечити її конкурентоспроможність.

У даний час все більше компаній приділяють підвищену увагу маркетингу, що дозволяє їм не тільки вибирати товари, які становлять інтерес, а й просувати їх на ринок. Будучи джерелом виробничого і соціального розвитку, прибуток займає провідне місце в забезпеченні

самофінансування підприємств і об'єднань, можливості яких багато в чому визначаються тим, наскільки доходи перевищують витрати.

Важливу економічну роль відграє не тільки прибуток, але і збитки. Вони вказують на помилки і прорахунки в напрямку використання засобів, організації виробництва і збуту продукції.

В умовах ринкової економіки і високої конкуренції основних факторів, що визначають благополучне функціонування організації, є ефективне управління бізнесом, пошук резервів раціонального використання ресурсів, розширення діяльності. Основною метою діяльності кожної комерційної організації є отримання прибутку. Показниками, що характеризують ефективність функціонування організації, служать прибуток і рентабельність. При цьому кожне підприємство прагне максимізувати прибуток і підвищити рівень рентабельності.

Е. А. Маркар'ян, Г. П. Герасименко, С. Е. Маркар'ян [56., с. 218] вважають, що «прибуток – це кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, що характеризує абсолютну ефективність його роботи».

З економічної точки зору прибуток можна охарактеризувати як складну категорію. При цьому, прибуток є показником, що повністю відображає ефективність виробництва, обсяг і якість виробленої продукції і надає стимулюючу дію для розвитку організації.

У зростанні прибутку зацікавлені як безпосередньо сама організація, так і держава. Отримання підприємством прибутку за результатами фінансово-господарської діяльності підвищує його інвестиційну привабливість, сприяє економічній зацікавленості працівників і служить основним джерелом соціального та економічного розвитку.

В умовах ринкових відносин головним критерієм оцінки ефективності діяльності будь-якого підприємства є його прибутковість і рентабельність. Досягненню його високого рівня сприяє глибоке економічне дослідження формування фінансових результатів діяльності як

основи прийняття виважених рішень щодо їх економічного регулювання, впливу низки чинників, які формують такі результати.

Традиційні методологія і методика оцінки ефективності виробництва орієнтовані, в першу чергу, на валові показники, а проблема формування фінансових результатів при цьому залишається другорядною, а значить, в сучасних умовах потребує вирішення. Оскільки прибутковість підприємств залежить не тільки від валових показників виробництва, то економічне дослідження фінансових результатів має надати інформацію про кількісний і якісний вплив на них не тільки економіко-організаційних і технологічних факторів, які формуються безпосередньо на підприємстві, а й зовнішніх: кон'юнктури, цінової та податкової політики, паритетності взаємин з виробниками сировини.

Прибуток - це об'єктивна економічна категорія товарно-грошових відносин, яка охоплює широке, дуже багатогранне коло суспільних відносин, пов'язаних з утворенням, розподілом і використанням додаткового продукту, що знаходить відображення в економічних відносинах між працівником і підприємством, між підприємствами однієї і різних галузей виробництва в процесі їх господарської діяльності, між підприємствами і державою через фінансово-банківську систему [46].

Механізм формування фінансових результатів підприємства представлений на рис. 1.1. [101].

Прибуток показує абсолютний ефект діяльності підприємства без урахування ресурсів, вкладених підприємством для здійснення своєї діяльності, тому його слід доповнювати показниками рентабельності, які і характеризують ступінь прибутковості підприємства. Рентабельність - це якісний, вартісний показник, що характеризує рівень віддачі вкладених витрат або рівень використання ресурсів, які є в наявності підприємства, пов'язаний з досягненням певного господарського результату. Підприємство є рентабельним, якщо сума виручки від усіх видів діяльності звітного періоду покриває не тільки витрати, але і її достатньо для

утворення прибутку. Таким чином, рентабельність характеризує результативність (ефективність) роботи підприємства, дає уявлення про здатність підприємства збільшувати свій вкладений капітал [102].

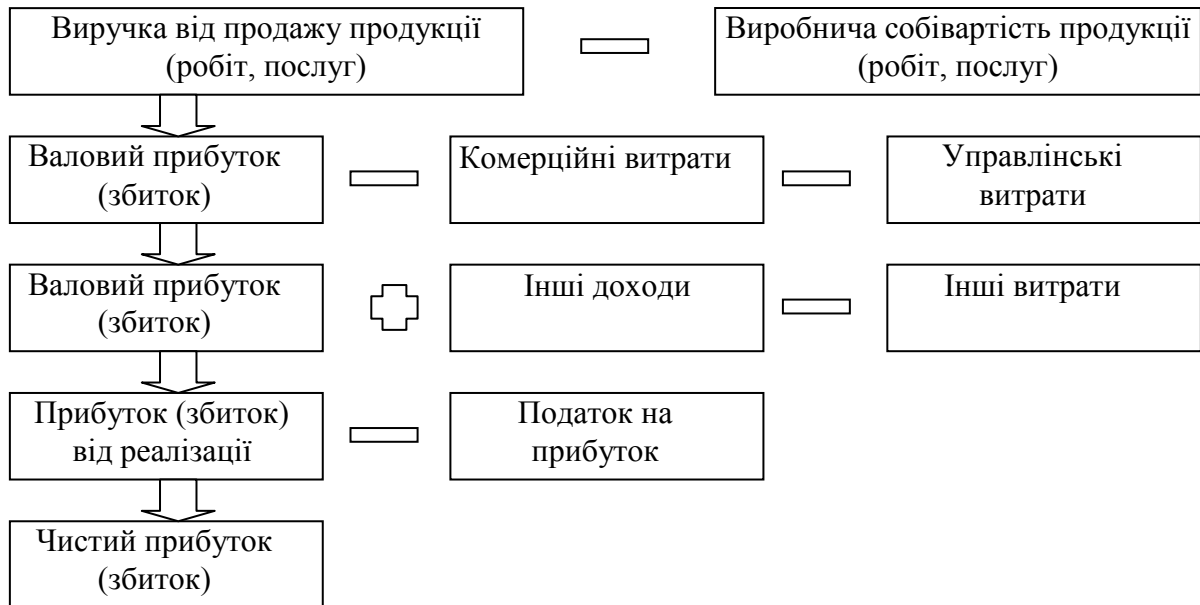

Рис. 1.1. Механізм формування фінансових результатів підприємства*

*Джерело: сформовано автором

Прибуток, який одержує підприємств від виробничо-господарської діяльності, має наступні характеристики (рис. 1.2) [77].

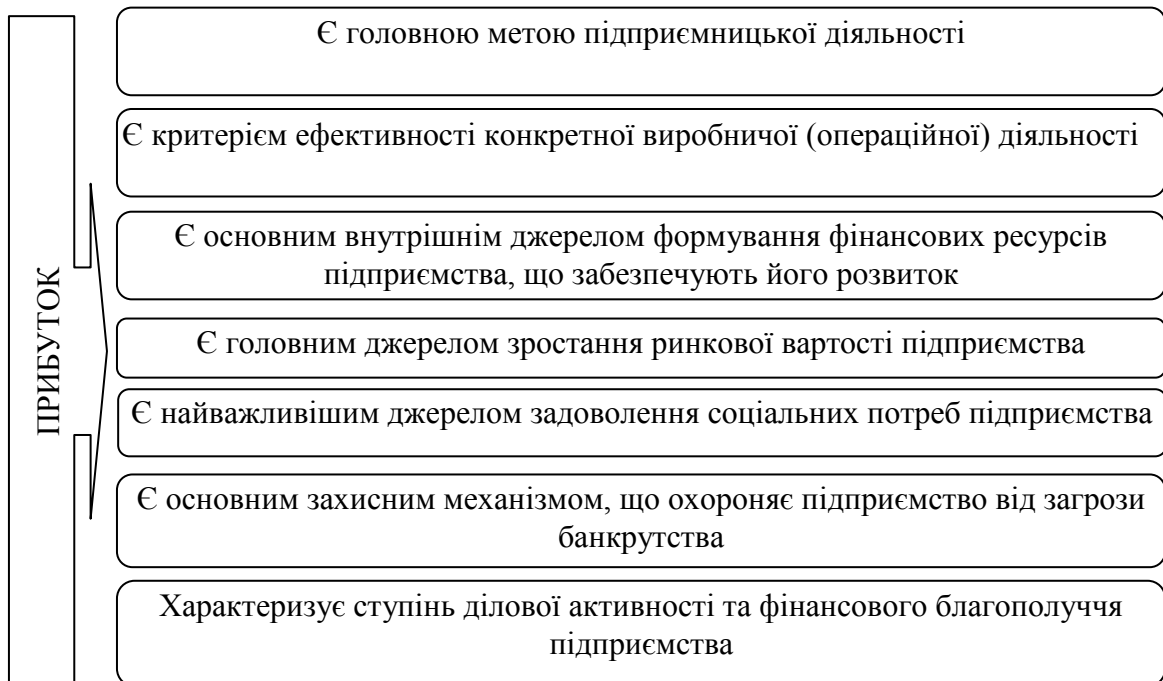

Рис 1.2. Сутнісні характеристики прибутку від виробничо-господарської діяльності підприємства*

*Джерело: сформовано автором

Формування доходів, витрат і прибутку в галузях рослинництва схематично показано на рис. 1.3.

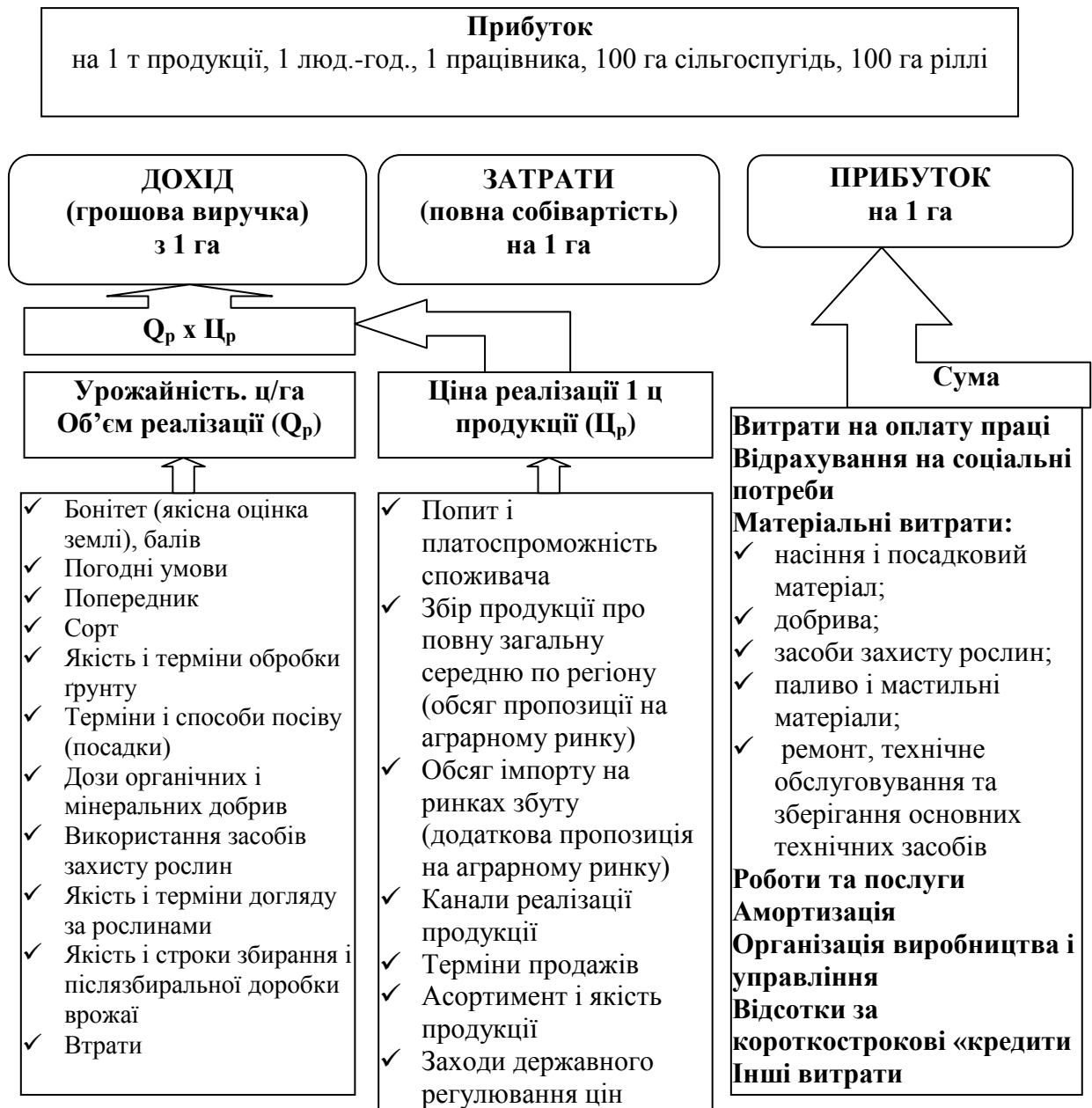

Рис. 1.3. Формування прибутку в галузях рослинництва*

*Джерело: сформовано автором

Економічна ефективність виробництва рослинницької продукції залежить від різноманітних факторів. Основними показниками, що характеризують економічну ефективність рослинницьких галузей, є маса прибутку і рівень рентабельності виробництва продукції. Ці показники залежать від виручки (доходу), одержуваної від реалізації продукції рослинництва, яку в свою чергу формують обсяги виробництва і збуту, а також, і не в останню чергу, ціна реалізації.

1.2. Аналіз рентабельності організації: теоретичний аспект

Аналіз прибутку і рентабельності – невід’ємна частина роботи підприємств. Він дозволяє виявити помилки в господарській діяльності, вказати керівництву на шлях подальшого розвитку та виявити резерви максимального збільшення прибутку.

У зв’язку з цим актуальність теми обумовлена тим, що в даний час без грамотного аналізу рентабельності діяльності підприємства і виявлення чинників, що впливають на цю величину неможливо підвищити рівень одержуваних доходів.

Економічний ефект підприємницької діяльності можна визначити у вигляді відносного показника – рентабельності. Рентабельність – складний комплексний соціально – економічний критерій. На відміну від прибутку, рентабельність характеризує ефективність фінансової діяльності будь-якого конкретного економічного суб'єкта, щодо інших суб'єктів, незалежно від розмірів і характеру економічної діяльності. Дана властивість додає рентабельності, з одного боку, форму економічної категорії, що виражає економічні відносини між економічними суб'єктами з приводу результативності використання факторів капіталу, а з іншого – характер об'єкта й інструменту фінансового менеджменту.

У загальному вигляді рентабельність є відношенням ефекту (результату) до витрат (ресурсів) підприємницької діяльності. Звідси різноманіття форм вираження чисельника і знаменника створює велику кількість різних видів рентабельності. Щоб проаналізувати фінансово-господарську діяльність підприємства, необхідно правильно вибрати показники її рентабельності. У дипломній роботі досліджена існуюча система показників рентабельності, наведені алгоритми їх визначення (розрахунку), що дозволяють проаналізувати ефективність роботи підприємства. Разом з тим, діюча методика обчислення рентабельності кожного окремо взятого виду вкладених коштів не дозволяє комплексно

оцінити рівень ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства, що обґрунтовує необхідність розробки відповідної системи показників.

Сутність рентабельності діяльності підприємств полягає в тому, що даний показник в ринковій економіці характеризує ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямків діяльності (виробничої, підприємницької, інвестиційної), окупність витрат. Отже, рентабельність є складною економічною категорією ринкової економіки, знання природи якої дозволяє найбільш успішно здійснювати регулювання економіки окремих підприємств, галузей і народного господарства в цілому.

Найважливішим показником при поточному плануванні виробництва, також при визначенні фінансового стану підприємства є показник рентабельності. Він також є і узагальнюючим критерієм економічної ефективності виробництва. Рентабельність (від нім. *Rentabel* - прибутковий), коефіцієнт економічної ефективності виробництва на підприємствах, комплексно відображає застосування речових, трудових і грошових ресурсів. Рентабельним вважається підприємство, яке приносить дохід.

У призмі розгляду середніх рівнів рентабельності можна встановити, які види продукції і які господарські підрозділи забезпечують значну прибутковість. Ця стає особливо важливим в сьогоденні, ринкових умовах, де економічна можливість компанії залежить від спеціалізації і концентрації виробництва.

Дослідження рентабельності виробництва дозволяє розкрити величезну кількість тенденцій розвитку, воно покликане вказати керівництву компанії шлях ефективного формування виробничого процесу, вказує на помилки в господарській діяльності, а крім того виявляє фактори збільшення доходу, що, в кінцевому рахунку, дозволяє компанії більш успішно здійснювати свою діяльність.

Одним з найвідоміших інструментів оцінки діяльності економічних структур є показник "рентабельність". У найрізноманітніших і, в тому

числі, дуже авторитетних джерелах вказується на те, що це важливий показник економічної ефективності, який комплексно відображає ступінь використання матеріальних ресурсів і грошових коштів [16].

Якщо говорити про рух грошових коштів, класичне визначення рентабельності – це відношення прибутку (Π) до витрат ($З$). У свою чергу, поняття прибуток опирається на дві базові економічні категорії: витрати ($В$) і дохід ($Д$). Таким чином, рентабельність ($Р$) визначають, використовуючи базові показники $Р = (Д-В) / В$, або за допомогою використання похідного показника «прибуток» - $Р = \Pi / В$.

Рентабельність дає оцінку операційної діяльності економічної структури, але при цьому необхідно уточнювати, в рамках якого інтервалу часу. Це необхідно робити, оскільки вихідними даними для розрахунку є матеріальні або фінансові потоки на вході і виході структури, без їх прив'язки до конкретних операцій (1.4).

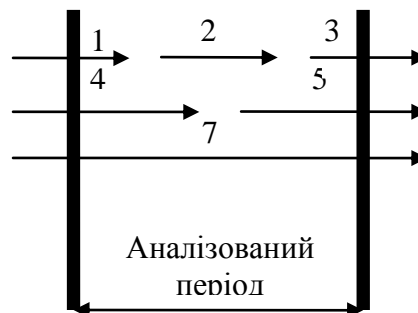

Рис.1.4. **Модель економічних операцій в рамках певного інтервалу часу***

*Джерело: сформовано автором

Технологія визначення рентабельності наступна. В рамках певного інтервалу часу реєструється рух матеріальних і / або грошових коштів на вході і виході економічної структури. Якщо для спрощення прийняти, що операційні витрати пов'язані з початком операції, а отримання доходу з її завершенням, то в аналізований період потраплять витрати за операціями 2, 3 і 5, оскільки початок операцій 1, 4 і 6 знаходиться поза межами аналізованого періоду.

Аналогічно, якщо мова йде про грошові надходження, доходи за операціями 3, 5 і 6 не враховуватимуться, оскільки завершення операцій знаходиться за межами аналізованого інтервалу.

Таким чином, рентабельність характеризує фінансову картину прибутків і витрат структури в рамках певного інтервалу.

Припустимо, що в попередньому звітному інтервалі, в зв'язку, наприклад, з сезонністю, були сконцентровані основні витрати, а в поточному основні доходи. У такому випадку, рентабельність попереднього періоду діяльності буде занижена, а рентабельність поточного – завищена. Таким чином, рентабельність достовірно не відображає ефективність діяльності економічної структури.

Якщо для оцінки діяльності використовується рентабельність, потрібно говорити, що оцінюється рентабельність економічної діяльності деякої структури в рамках певного інтервалу часу, а не ефективність.

Неспроможність рентабельності, як інструменту оцінки ефективності, стає очевидною при порівнянні ефективності окремих операцій. Наприклад, операція А, з більш високою рентабельністю, може бути менш ефективною в порівнянні з операцією Б, якщо операція Б коротша операції А.

Для визначення ефективності наведених операцій використовується показник ідентифікації операції E (B, D, T_0), який пов'язує інтегральну вартісну оцінку вхідних продуктів операції (B), вихідних продуктів операції (D) і її час (T_0) [83].

Рис.2 Аналітичне вираження показника ефективності

Тут T_1 - інтервал використання ефекту операції. В економічних розрахунках це одиничний інтервал.

Більш висока рентабельність не обов'язково відповідає більш високій ефективності.

Основною метою аналізу прибутку і рентабельності організації є розробка і прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на стійке зростання її фінансових результатів і пошук шляхів підвищення ефективності діяльності.

У процесі досягнення цієї мети вирішуються основні завдання:

- ✓ регулярний контроль за формуванням фінансових результатів, отриманням прибутку і його динамікою;
- ✓ встановлення впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на фінансові результати організації;
- ✓ пошук резервів і можливостей зростання прибутку і рентабельності;
- ✓ розробка заходів, спрямованих на ефективне використання виявлених резервів і можливостей підвищення прибутку і рентабельності;
- ✓ контроль за реалізацією розроблених заходів.

Слід зазначити, що організація, яка працює неефективно, не в змозі вирішувати стратегічні завдання, а також розвивати свою діяльність. І навпаки, компанія, з високими показниками ефективності має широкі можливості не тільки для поточного функціонування, але і для розширення масштабів в перспективі, залучення інвесторів і кредиторів.

Основним джерелом інформації для аналізу прибутку і рентабельності організації є бухгалтерська звітність.

Значення аналізу прибутку і рентабельності організації полягає у формуванні інформації для обґрунтування управлінських рішень, планування діяльності, оцінки якості та контролю виконання планів. Саме аналіз прибутку і рентабельності дозволяє підвищити рівень планування. Особлива роль при цьому відводиться виявленню резервів підвищення ефективності виробництва, економічному використанню ресурсів,

впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, попередженню надлишку витрат. Для ефективного функціонування організації важливо своєчасно виявляти відхилення та визначати їх характер, стежити за тенденцією розвитку економічних процесів і явищ, що впливають на показники прибутку і рентабельності. Позитивний вплив необхідно підтримувати, а при виявленні негативного, слід оперативно розробляти заходи, спрямовані на перешкоду розвитку даної тенденції.

Огляд наукових матеріалів провідних вчених-аналітиків і діючих нормативних регламентів, що регулюють напрямки і методику аналізу фінансово-господарської діяльності економічних структур, підтвердив необхідність використання принципів комплексності, системності, достовірності і повноти при вивченні фактів, операцій, процесів, сегментів і циклів бізнесу суб'єктів підприємницької діяльності. У зв'язку з цим формування теоретично-методичних основ аналізу та прогнозування рентабельності в умовах невизначеності економічної і політичної ситуації, загрози фінансових криз і ризиків припинення діяльності, на наш погляд, слід здійснювати з урахуванням пріоритету діагностичних і контрольних функцій аналізу. Діагностична функція аналізу, реалізується, перш за все, внутрішніми користувачами інформації, а контрольна функція - контролюючими та регулюючими органами управління. Інформаційне призначення аналізу і прогнозування рентабельності виконується як в процесі комплексної оцінки фінансово-господарської діяльності організацій при проведенні фінансового і управлінського аналізу, так і при виділенні аналізу рентабельності в самостійний блок аналітичної роботи.

Виходячи з передумов системного уявлення аналізу і прогнозування рентабельності для широкої наукової громадськості і практиків, з урахуванням формування та використання достовірних, всебічних і повних матеріалів про ефективність діяльності, ресурсів і капіталу, виділено основних користувачів аналітичних даних показників рентабельності і їх інформаційні потреби (табл. 1.1).

Знання потреб широкого кола користувачів дозволяє уточнити характер і зміст даних, на підставі яких можуть прийматися обґрунтовані і об'єктивні управлінські рішення.

Таблиця 1.1

Суб'єкти і основні напрямки аналізу рентабельності*

Суб'єкти аналізу	Потреби користувачів в інформації	
	Основні напрямки економічного аналізу	Напрями аналізу рентабельності
Власники, акціонери	Фінансові результати, стійкість фінансового становища, розмір дивідендів за різними видами акцій, розподіл прибутку	Рентабельність сукупних активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність інвестицій, рентабельність продажів
Адміністрація, керівництво	Фінансово-господарська діяльність, стійкість фінансового становища, платоспроможність і ліквідність балансу, грошові потоки	Рентабельність сукупних активів, рентабельність необоротних і оборотних активів, рентабельність власного і позикового капіталу, рентабельність інвестицій, рентабельність виробництва і продажів, рентабельність грошових потоків
Персонал, службовці	Стійкість фінансово-господарської діяльності, зміна рівня заробітної плати, фінансове забезпечення соціального пакета	Рентабельність сукупних активів, рентабельність необоротних і оборотних активів, рентабельність власного і позикового капіталу, рентабельність інвестицій, рентабельність виробництва і продажів
Кредитори, позикодавці	Платоспроможність, кредитоспроможність, ліквідність організації	Рентабельність сукупних активів, рентабельність позикового капіталу
Постачальники	Майновий стан, фінансовий стан, платоспроможність організації	Рентабельність сукупних активів, рентабельність виробництва і продажів, рентабельність капіталу на основі чистого грошового потоку
Покупці, клієнти	Якість, ціна продукції, товарів, умови їх виробництва, зберігання, постачання, фінансовий стан організації	Рентабельність сукупних активів, рентабельність продажів
Конкуренти	Особливості технологічного процесу, собівартість, якість продукції, цінова політика, положення на ринку	Рентабельність сукупних активів, рентабельність продажів, рентабельність виробництва
Податкові та контролюючі органи	Фінансові результати, об'єкти оподаткування, платоспроможність організації	Рентабельність сукупних активів, рентабельність виробництва, рентабельність продажів, рентабельність власного капіталу
Статистичні органи	Фінансовий стан, статистичне спостереження	Рентабельність сукупних активів, рентабельність діяльності

*Джерело: сформовано автором

Взаємозв'язок всіх інформаційних потоків і рівнів управління з метою досягнення економічного зростання і сприятливих тенденцій розвитку економічних систем обумовлює необхідність розгляду діяльності одиначної фірми в системі економіки на всіх рівнях формування зведеного фінансового результату і рівня рентабельності, що дозволяє поглибити і розширити аналіз, надавши йому масштабність і практичну значимість, підвищивши його інформативність. Ми вважаємо, що проведення аналізу та прогнозування рентабельності комерційної організації повинно бути пов'язане з іншими рівнями ієрархічного управління економікою: державним, регіональним, міжгалузевим. Тільки така система взаємозв'язку теорії, методики і практики на різних рівнях управління (макро-, мезо- і мікро рівні), на наш погляд, дозволить комплексно оцінити адекватність ресурсів на вході процесу і його результатів на виході.

Для того, щоб висновки і пропозиції мали практичну і методичну значимість на усіх рівнях управління економікою і носили дієвий характер, необхідно вибирати комплекс методів і процедур, що відповідають поставленим цілям, завданням і технічному інструментарію. З цією метою запропоновано угруповання методів аналізу і прогнозування рентабельності за трьома класифікаційними ознаками: методи багаторівневого аналізу рентабельності стійкості діяльності, методи комплексного аналізу рентабельності і методи факторного і прогнозного аналізу рентабельності (рис. 1.5).

Беручи до уваги сутнісні характеристики методів, слід відзначити цільовий характер кожної рекомендованої групи методів. Сукупність методів комплексного аналізу рентабельності використовується для ретроспективної і поточної оцінки досліджуваних індикаторів, що дозволяє виявити тенденції і перспективи розвитку економічних суб'єктів як ланки ефективної економіки на різних щаблях управління. Методи факторного і прогнозного аналізу в сукупності дозволяють виявити фактори, які впливають, виділити резерви ефективного впливу, розробити

прогнозні моделі стратегічного розвитку, тобто акцентувати увагу на тому науково-методичному інструментарії аналізу, якому в даний час не приділяється належної уваги.

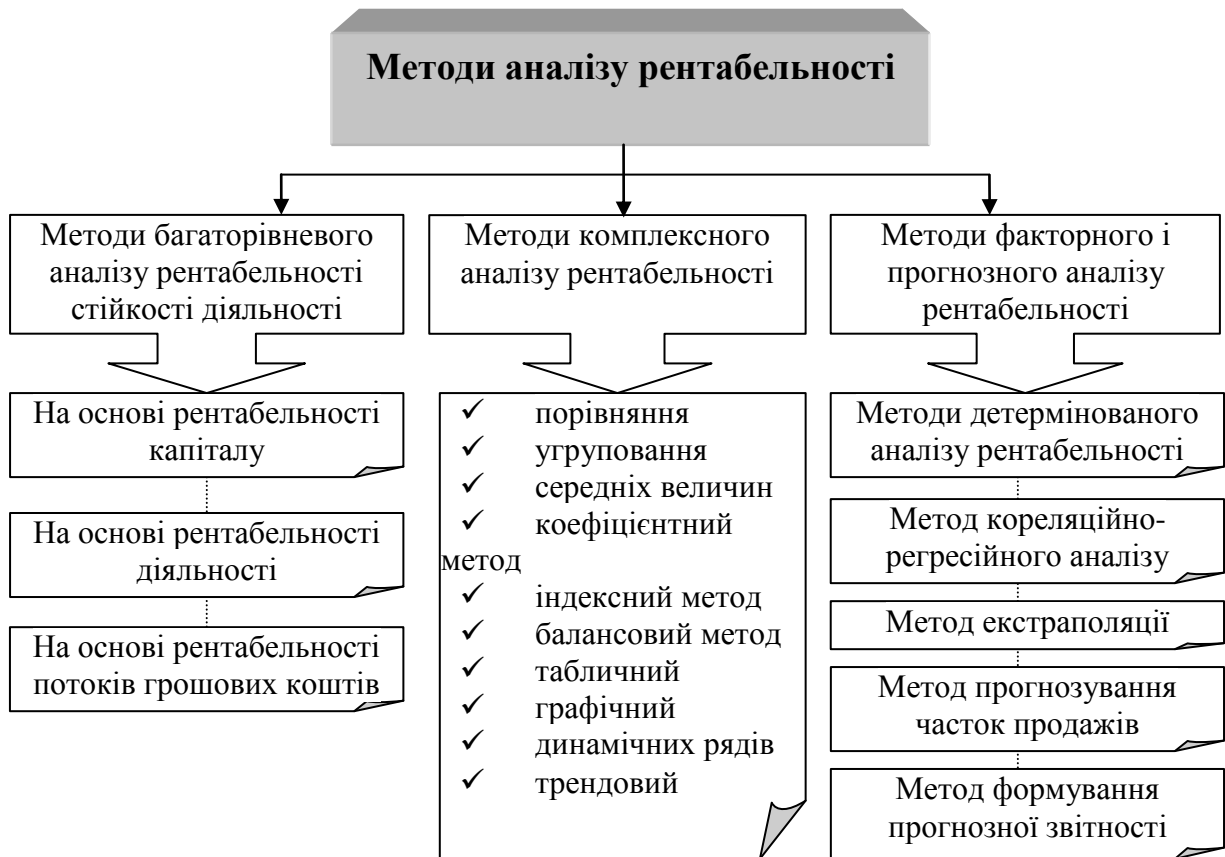

Рис. 1.5. Рекомендована класифікація методів аналізу рентабельності в рамках реалізації системного підходу*

*Джерело: сформовано автором

Використання комплексу методів багаторівневого аналізу рентабельності стійкості діяльності на основі системи фінансових індикаторів рентабельності сприяє реалізації багаторівневого системного підходу для досягнення поставленої мети.

Відомості про фінансові результати діяльності і рівні рентабельності користувачі ресурсів отримують з інформаційних джерел, які формують інформаційну базу процесів аналізу і прогнозування. При виконанні контрольно-аналітичних процедур споживачі інформації оперують нормативно-правовими документами, даними бухгалтерської (фінансової) звітності та іншою інформацією. Для отримання надійних і достовірних аналітичних даних та їх практичного використання в менеджменті,

запропонована модель інформаційного забезпечення аналізу рентабельності комерційних організацій, яка об'єднує три блоки інформації: нормативно-правові документи, облікову і позаоблікову інформацію, що дозволяє використовувати її як при управлінні економічним суб'єктом, так при здійсненні аналітичних процедур органами статистики, муніципалітетами і регіональними аналітико-економічними структурами. На основі інформаційних потоків можна сформувати інтегровану базу даних і пояснень для різних груп користувачів, розширити можливості використання показників з метою управління, розробки стратегій та програм розвитку, контролю за величиною рентабельності. Розвиток теоретично-методичних основ аналізу та прогнозування рентабельності на основі системного підходу сприяє здійсненню багаторівневої і багатофункціональної аналітичної роботи в усіх секторах економіки.

Системне проведення аналізу з використанням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів засноване на дотриманні наступних умов, виконаних в процесі дослідження. Комерційна організація позиціонується як самостійний суб'єкт і як господарююча одиниця, яка бере участь у формуванні сукупного фінансового результату і показників рентабельності діяльності галузі, регіону і економіки в цілому. У процесі аналізу рентабельності ефективність використання всіх ресурсів і результатів оцінюється у взаємозв'язку. Показники рентабельності конкретної організації і економічної системи більш високого рівня повинні корелювати між собою, а, отже, повинні формуватися на підставі порівнянних показників бухгалтерського і статистичного спостереження. Рекомендована методика багаторівневого аналізу рентабельності повинна бути універсальною для комерційних організацій різних сфер бізнесу, що розширює області її практичного застосування на всіх рівнях. Дані передумови дозволили розробити модель організації та проведення аналізу

рентабельності комерційних організацій на основі багаторівневого системного підходу (рис. 1.6).

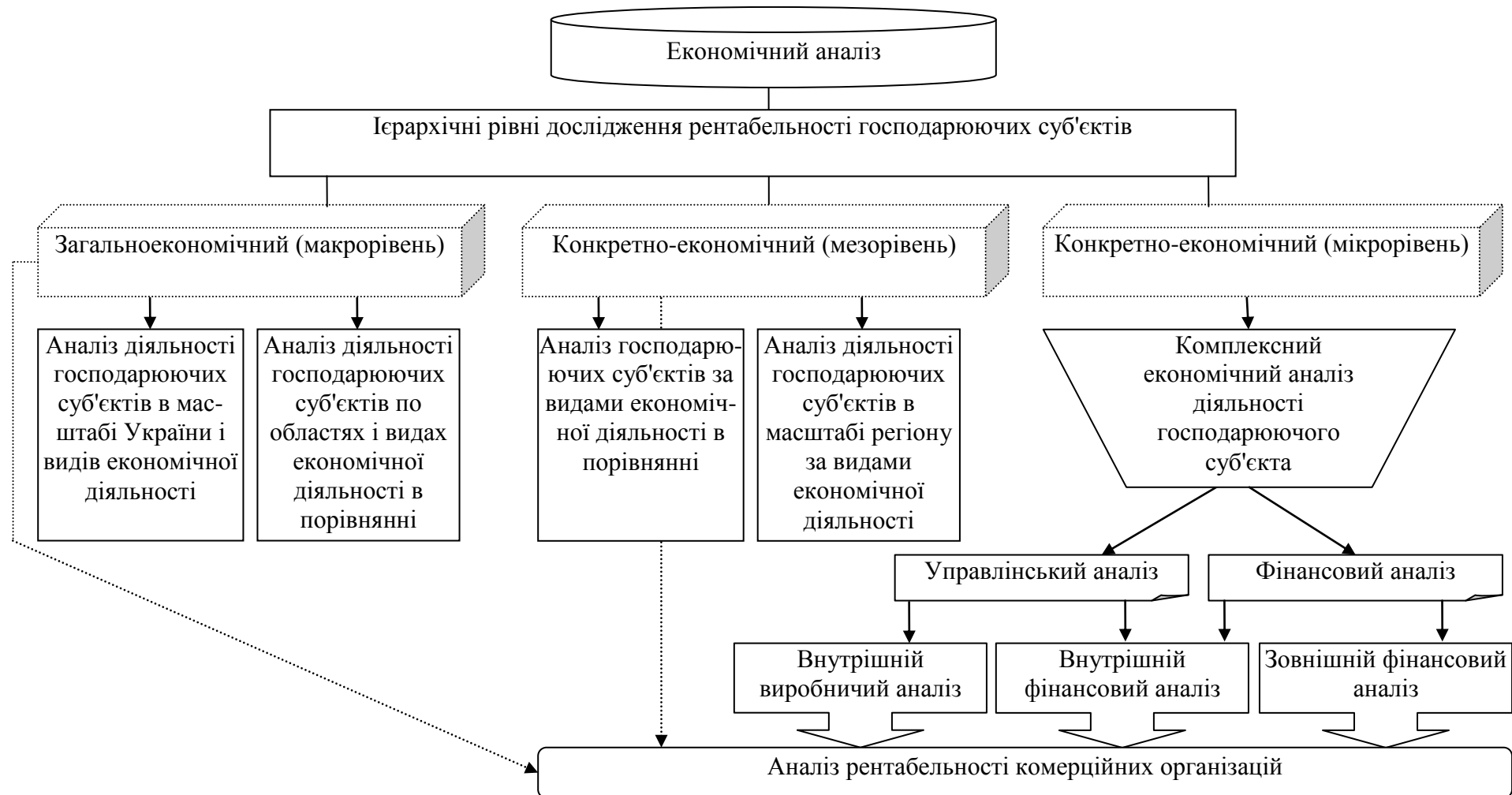

Рис. 1.6. Модель організації та проведення аналізу рентабельності комерційних організацій на основі багаторівневого системного підходу*

*Джерело: сформовано автором

Модель дозволяє здійснювати аналітичні процедури і моніторинг показників рентабельності в трьох напрямках одночасно: рівень показників ефективності діяльності самостійного економічного суб'єкта, порівняння аналогічних порівнянних показників рентабельності в розрізі виду економічної діяльності, отриманих в процесі статистичного зведення та угруповання на рівні даних регіону і загальноукраїнських показників.

Результати комплексної оцінки необхідні для фінансових аналітиків та інших зацікавлених користувачів інформації та дозволяють підприємству відстежувати дотримання своїх податкових, інвестиційних та виробничих позицій щодо фірм - конкурентів і середньогалузевих значень. При розробці моделі організації та проведення аналізу рентабельності комерційних організацій і реалізації методики на основі багаторівневого системного підходу вирішено проблему включення аналітичних показників в інформаційне угруповання на основі дотримання принципів достовірності, порівнянності, співставності, значущості, комплексності та інформативності для користувачів.

Відсутність єдності у формуванні системи показників рентабельності, визначення областей і напрямків їх використання в аналітичній роботі, дозволили ідентифікувати відносні індикатори рентабельності за трьома класифікаційними ознаками: показники рентабельності капіталу за двома економічними характеристиками - економічна і фінансова рентабельність, показники рентабельності діяльності з включенням в систему рентабельності виробництва і продажів, показники рентабельності на основі потоків грошових коштів.

Отримані значення коефіцієнтів рентабельності капіталу призначені для комплексної оцінки всіх складових сукупного капіталу комерційної організації без винятку, що не враховується при регламентації методик фінансового аналізу контролюючими службами, а, отже, при виконанні діагностичних функцій аналізу прибутку, яка враховує інтереси власників.

Рівні рентабельності діяльності характеризують ефективність всієї підприємницької діяльності і продажів, що пов'язано з реалізацією управлінської функції прибутку і досягненням максимального економічного ефекту в результаті дотримання допустимого співвідношення прибутку, витрат і беззбитковості виробництва. Цей комплекс індикаторів рентабельності важливий, перш за все, для топ-менеджменту і внутрішнього контролю. Безумовно, третя група коефіцієнтів рентабельності на основі оцінки грошових потоків акумулює інформацію, значущу для широкого кола користувачів, включаючи партнерів по бізнесу і персонал. При оцінці ефективності стійкості розвитку суб'єктів господарювання, приплив грошових ресурсів, пов'язаний із прибутком, є гарантом забезпечення платоспроможності, що попереджає ймовірність самоліквідації і банкрутства організації.

Застосування багаторівневої методики аналізу рентабельності на основі системи порівнянних аналітичних показників за групами комерційних організацій, що здійснюють певний вид діяльність, передбачає порівняння коефіцієнтів рентабельності з середньогалузевими значеннями по галузі. Слід зазначити, що включення показників рентабельності проданих товарів (продукції, робіт, послуг) і активів має концептуальне значення, так як ці економічні індикатори є ключовими при самостійній оцінці ризиків податкових перевірок.

Залежно від профілю підприємства, нормативний показник рентабельності може бути різним. Для прикладу можна взяти деревообробну промисловість: для неї прийнятна рентабельність до 1%. У промисловості з видобутку корисних копалин норма цього показника - понад 50%.

Якщо підприємство працює ефективно, раціонально використовує ресурси і основні засоби, значить воно рентабельне. Іншими словами, рентабельність – це показник одержаного прибутку до середнього показника вартості основних і обігових коштів.

Показник рентабельності досить багатогранний, його можна розглядати в різних ракурсах діяльності підприємства. Обчислюється він шляхом визначення відношення отриманого прибутку до величини обороту товару або розміру капітальних засобів компанії.

Важливим фактором для визначення рентабельності комерційної компанії є порівняльний аналіз з показниками подібних підприємств.

Система показників рентабельності представлена на рис 1.7.

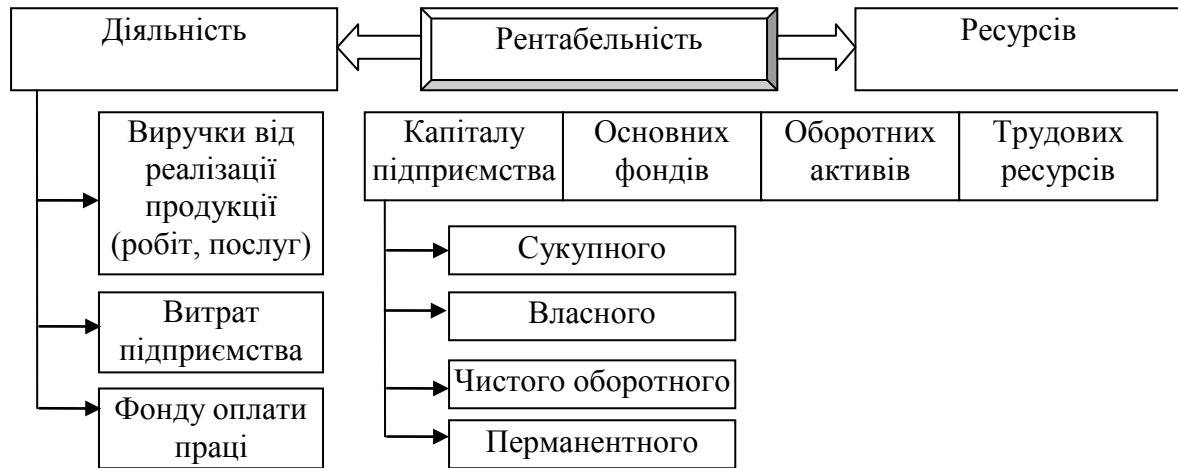

Рис. 1.7. Система показників рентабельності підприємства*

*Джерело: сформовано автором

Таким чином, можна зробити висновок, що прибуток як підсумковий фінансовий результат діяльності підприємств являє собою різницю між загальною сумою доходів і витратами на виробництво і реалізацію продукції з урахуванням збитків від різних господарських операцій звітного періоду. Показники рентабельності більш повно, ніж прибуток, характеризують підсумкові результати господарювання, тому що їх величина відображає співвідношення ефекту з вкладеним капіталом або спожитими ресурсами.

Зарубіжні бізнесмени показник рентабельності оборотних коштів називають комерційною маржею. Його величина варіюється в межах 5-30%, така різниця зумовлена профілем діяльності і масштабами торгової компанії (рис.1.8).

У результаті проведеного аналізу діяльності компанії, обчислюються показники рентабельності за чотирма параметрами.

Наскільки рентабельний власний капітал, такий рівень розвитку даного підприємства, здатність або нездатність акціонерного капіталу отримувати прибуток. Таким чином, обчислюється акціонерна рентабельність.

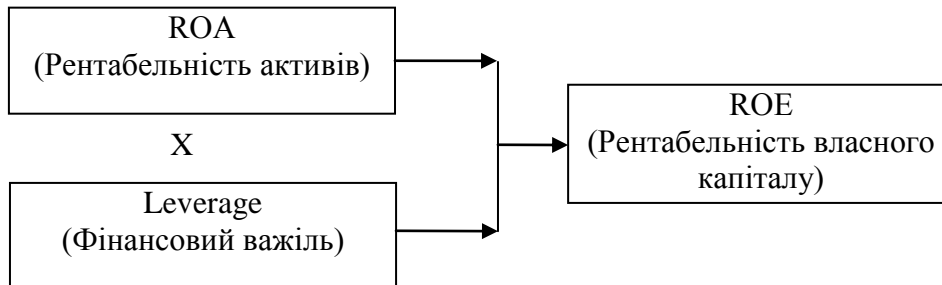

Рис. 1.8. Система показників рентабельності підприємства за зарубіжною методикою *

*Джерело: сформовано автором

Наступний вид рентабельності – ефект важеля, залежність пропорційності власного і позикового капіталів. Головне його призначення – показувати, наскільки раціонально використовуються позикові кошти, і в якій залежності він знаходяться по відношенню до власного капіталу.

Прибутковість підприємства за певний період часу можна визначити шляхом порівняння рентабельності власних коштів своєї компанії і інших видів інвестицій, наприклад, облігацій державної позики.

Будь-яке комерційне підприємство має власні капітальні засоби, це можуть бути цінні папери, гроші, акції. Їх розмір з плином часу варіюється, в залежності від рівня інтенсивності роботи. В результаті комерційних угод, процесів виробництва та інших операцій, компанія отримує прибуток. Від цього прибутку віднімаються всі наявні витрати і витрати, в результаті виходить сума чистого прибутку. Шляхом ділення підсумкової прибутку на суму всього капіталу компанії отримуємо показник економічної рентабельності.

Для побудови повноцінної системи контролю за економічним станом комерційної організації рекомендується застосовувати такі коефіцієнти:

- ✓ Загальний коефіцієнт, що відображає здатність підприємства фінансувати термінові платіжні зобов'язання, і є головним показником

рентабельності власних капітальних коштів. Прийнятною вважається норма від 1 до 2;

- ✓ Коефіцієнт ліквідності показує, наскільки платоспроможне підприємство, а також рівень його залежності від матеріальних витрат. Скільки отримано прибутку на кожну вкладену гривню, в залежності від співвідношення позикових і засобів компанії, його норма – не більше 0,7;
- ✓ Коефіцієнт забезпеченості - наявність власних коштів;
- ✓ Коефіцієнт оборотності активних засобів компанії. Якщо підприємство не в змозі покрити власними коштами свої витрати, і вдається займу, воно не здатне до розвитку.

1.3. Класифікація факторів, що впливають на величину прибутку і рівень рентабельності

Величина прибутку і рівень рентабельності виробництва залежить від безлічі факторів. Класифікація факторів дозволяє вирішити важливу проблему – очистити основні показники від впливу зовнішніх і побічних чинників з тим, щоб показники, прийняті для оцінки ефективності діяльності підприємства, визначення рівня матеріального стимулювання, краще відображали власні досягнення трудових колективів підприємств.

Значення класифікації факторів полягає в тому, що на її основі можна моделювати господарську діяльність, здійснювати комплексний пошук внутрішньогосподарських резервів з метою підвищення ефективності виробництва.

На величину прибутку організації впливають різні фактори, які можна розділити на зовнішні і внутрішні.

До внутрішніх факторів належать, такі як: зміна обсягів виробництва; собівартість продукції; політика ціноутворення; якість і асортимент продукції; ефективність використання ресурсів, якими володіє

підприємство; облікова політика організації, в частині оцінки матеріально-виробничих запасів, щодо визнання доходів і витрат і т. д.

До зовнішніх факторів, що впливає на величину прибутку організації відносяться інфляційні процеси; зміна кон'юнктури ринку, попит на вироблену підприємством продукцію, купівельна спроможність населення, загальні економічні та соціальні умови і т. п.

Математичне моделювання факторної системи господарської діяльності ґрунтується на визначенні принципів встановлення факторів:

- ✓ причинність;
- ✓ достатня специфічність;
- ✓ самостійність існування;
- ✓ можливість обліку і кількісного виміру і ін.

Фактори, що впливають на фінансові результати, класифікуються за різними ознаками. У роботі нами пропонується наступна класифікація, рис. 1.9.

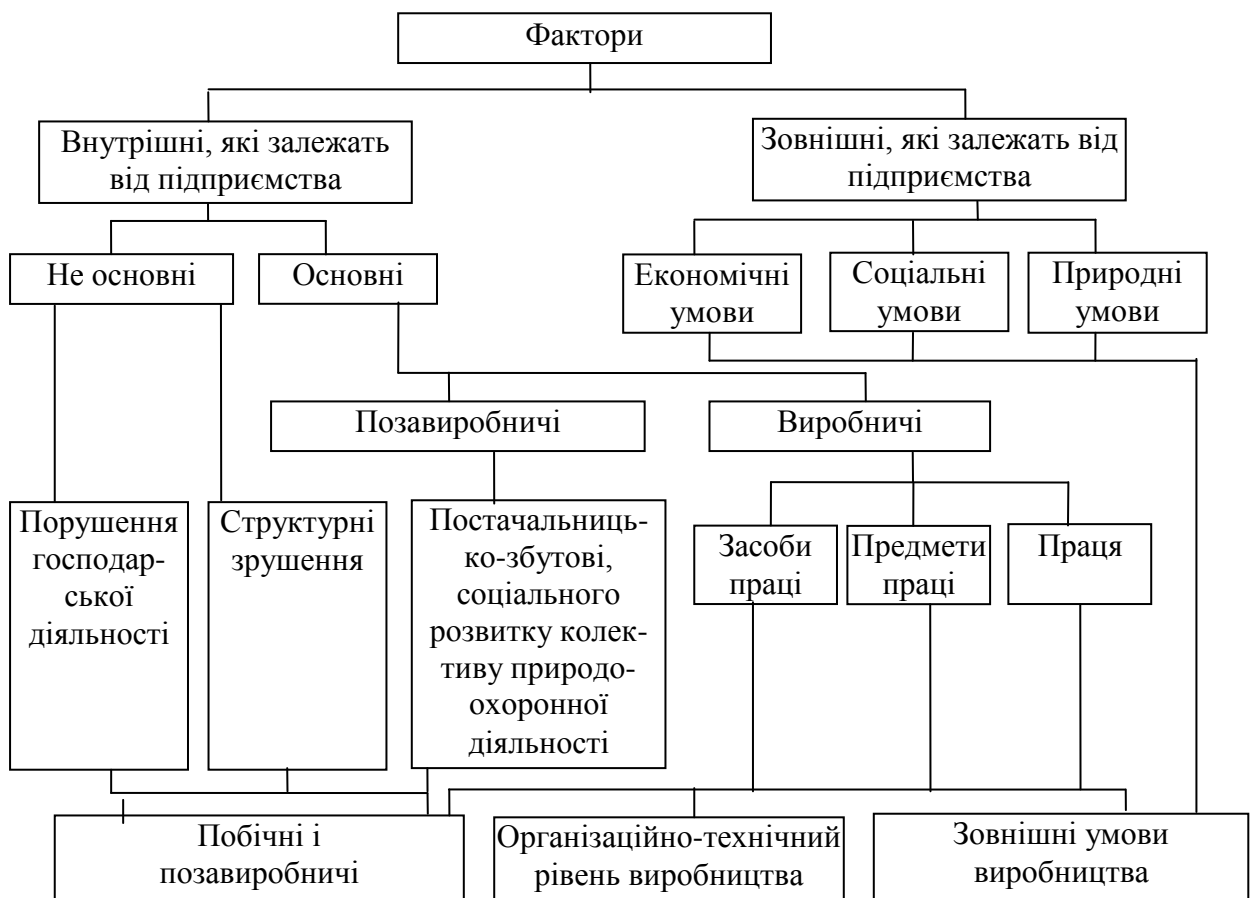

Рис. 1.9. Класифікація факторів, що визначають рівень прибутку і рентабельності підприємства*

*Джерело: сформовано автором

Рентабельність підприємства формується під впливом групи взаємопов'язаних факторів, які за своїм складом здійснюють різнорідний вплив на результати господарської діяльності підприємства (як позитивно, так і негативно), в зв'язку з чим їх класифікують за різними критеріями (щодо порядку формування, джерел формування, видам діяльності). Фактори, що впливають на величину фінансових результатів звітного періоду, представлені на рис. 1.10.

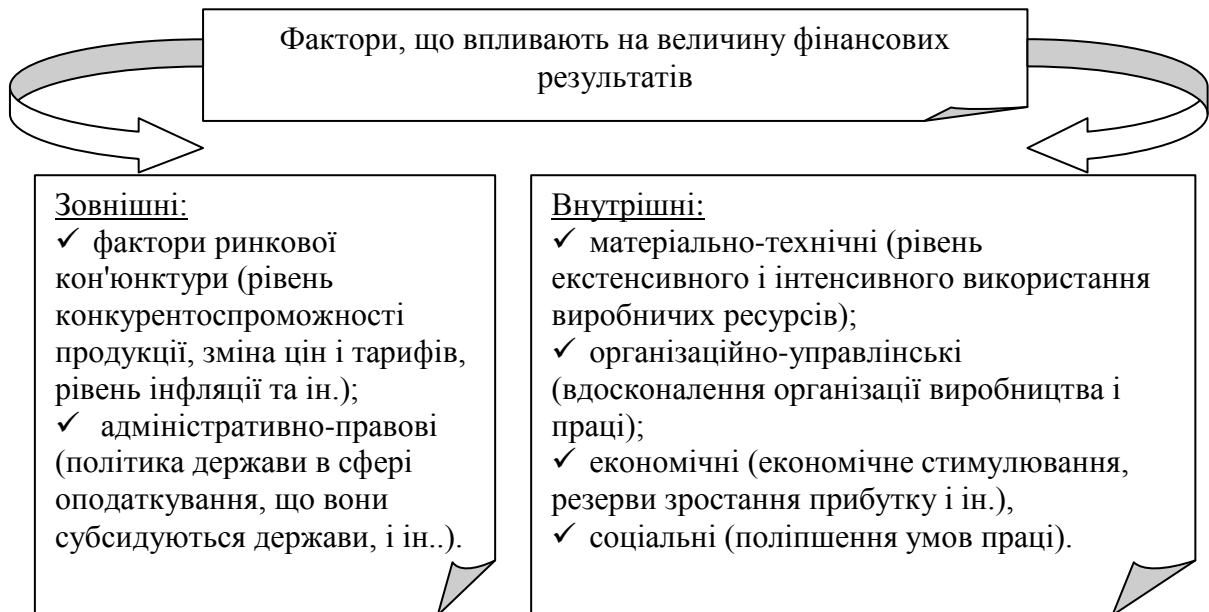

Рис. 1.10. **Фактори, що впливають на величину фінансових результатів***

*Джерело: сформовано автором

До внутрішніх відносять чинники, які залежать від діяльності самого підприємства і характеризують роботу колективу. До них відносяться:

- ✓ матеріально-технічні (використання прогресивних та економічних предметів праці, застосування продуктивного технологічного обладнання, проведення модернізації і реконструкції матеріально-технічної бази виробництва);

- ✓ організаційно-управлінські (освоєння нових, більш досконалих видів продукції та послуг, розробка стратегії і тактики розвитку організації, інформаційне забезпечення процесів прийняття рішень);

- ✓ економічні фактори (фінансове планування діяльності підприємства, аналіз і пошук внутрішніх резервів зростання прибутку, економічне стимулювання виробництва, податкове планування);

- ✓ соціальні фактори (підвищення кваліфікації працівників, поліпшення умов праці, організація оздоровлення і відпочинку працівника).

До зовнішніх відносяться фактори, що не залежать від діяльності підприємства, але вони впливають на рівень використання виробничих і фінансових ресурсів даного підприємства. До них відносяться:

- ✓ ринково – кон'юнктурні чинники (диверсифікація діяльності підприємства, підвищення конкурентоспроможності у наданні послуг, організація ефективної реклами нових видів продукції, рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, зміна тарифів і цін на поставляються продукцію та послуги в результаті інфляції);

- ✓ господарсько-правові та адміністративні чинники (оподаткування, правові акти, постанови і положення, які регламентують діяльність організації, державне регулювання тарифів і цін) і ін.

Внутрішні чинники можна поділити на основні та неосновні. Внутрішніми основними називаються чинники, що визначають результати роботи підприємства. Внутрішні неосновні фактори, хоча і визначають роботу виробничого колективу, але не пов'язані безпосередньо з сутністю даного показника: це структурні зрушення в складі продукції, порушення господарської і технологічної дисципліни.

У свою чергу внутрішні основні фактори поділяються на позавиробничі і виробничі. До позавиробничих факторів належать: організація реалізації продукції, постачання товарно-матеріальних цінностей, організація економічної та фінансової роботи, природоохоронна діяльність, соціальні умови праці та побуту працівників підприємства.

Виробничі фактори відображають наявність і використання основних елементів виробничого процесу, що беруть участь у формуванні

фінансового результату, - це засоби праці, предмети праці і сама праця (рис. 1.11).

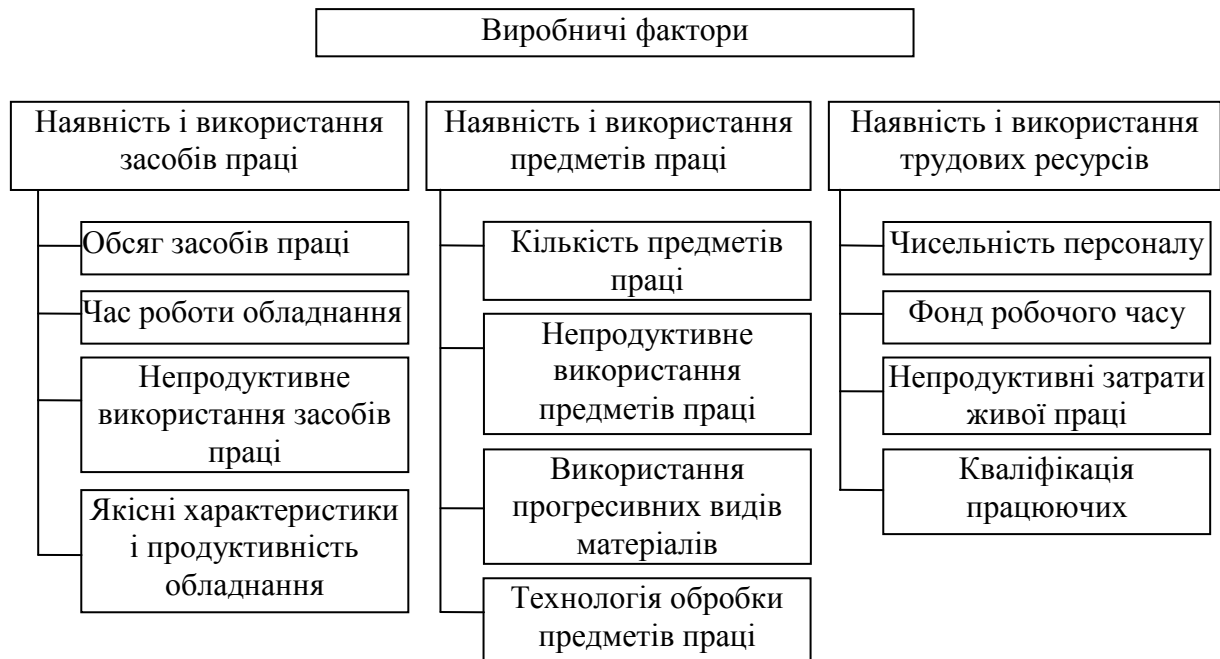

Рис. 1.11. Виробничі фактори, що впливають на розмір прибутку*

*Джерело: сформовано автором

Виробничі фактори впливають на прибуток через систему узагальнюючих показників, які відображають, з одного боку, обсяг і ефективність використання авансованих коштів, тобто коштів, які повністю беруть участь у створенні продукції, а з іншого – величину і ефективність використання їх спожитої частини, яка бере участь у формуванні собівартості.

Одні і ті ж елементи процесу виробництва, а саме засоби праці, предмети праці і праця, розглядаються, з одного боку, як первинні фактори збільшення обсягу сільськогосподарської продукції, а з іншого як чинники, що визначають витрати виробництва. Величина і темпи зростання прибутку залежать від тих же трьох первинних факторів виробництва, які впливають на неї через систему показників обсягу сільськогосподарської продукції і витрат виробництва.

Сукупність факторів і елементів формування системи управління підвищенням прибутковості сільськогосподарських організацій в

регіональному АПК наводиться на рис. 1.12, що характеризує послідовний перехід від інтенсивності виробництва і використання наявних можливостей до рентабельного функціонування господарств.

Рис. 1.12. Фактори і управління підвищенням прибутковості регіонального сільського господарства*

*Джерело: сформовано автором

У комплексі інтенсивних факторів, що є базисом розширеного відтворення, в сільському господарстві виділяються, з одного боку, загальні (людський капітал, основні фонди та оборотні кошти, інвестиції, інститути, в тому числі, основні правила і норми функціонування економічних систем), з іншого боку, приватні, специфічні для підгалузей і різних видів економічної діяльності: в рослинництві – хімізація, меліорація і ін., в тваринництві – породи, годівля і т.п.

Важливим елементом розширеного відтворення в аграрному секторі економіки є раціональне використання наявних можливостей (перш за все,

біологічного потенціалу), що дозволяє, з урахуванням комплексу інтенсивних факторів, підвищувати продуктивність землі і тварин, збільшувати обсяги випуску і продажів якісної продукції (понад беззбиткового рівня, тобто, в прибутковій зоні), з адекватною оптимізацією питомої собівартості і цін.

Як специфічний імператив відтворювального процесу в сільському господарстві виступає структурний фактор, що безперервно адаптується до змінних умов виробництва, в залежності від особливостей підгалузей і видів економічної діяльності, в тому числі, з позицій співвідношення рослинництва і тваринництва.

Кінцевими результатами відтворювального процесу функціонування сільськогосподарських організацій в тому чи іншому регіоні є виручка і прибуток від реалізації продукції, що дозволяють здійснювати рентабельну господарську діяльність, за умови беззбиткових обсягів продажів конкретних видів продукції.

Висновки до розділу 1.

1. Концептуальна відмінність рентабельності від ефективності полягає в тому, що рентабельність це інструмент усередненої оцінки діяльності досліджуваної економічної структури в рамках певного інтервалу часу, ефективність оцінює результати окремої операції, процесу або проекту.

2. Рентабельність пов'язує між собою сукупні витрати і сукупний прибуток досліджуваної структури в рамках встановленого інтервалу часу, а ефективність – витрати, прибуток і час конкретної операції.

3. У завданнях управління і фінансового аналізу необхідно спиратися на формулу ефективності.

Розділ II. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ТА РІВНЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Організаційно-економічна характеристика АПК Тернопільської області

У період трансформаційних перетворень в економіці підхід до інституціональних змін має принципове значення. У даний момент в економіці України спостерігається руйнування старих інституціональних структур і формування нових – ринкових. Трансформація агроекономічної системи являє собою процес перетворення економічних відносин, який можна розглядати в трьох аспектах: еволюційному, революційному і реформаційному.

Під інституційними перетвореннями розуміють зміну формальних і неформальних умов господарської діяльності. Ця система заходів включає перш за все розробку і застосування законодавства, відповідно до ринкових умов господарювання. До інституціональних перетворень зазвичай відносять зміну відносин власності (створення приватного сектора), формування нових організацій та установ ринкового типу (комерційних банків, товарних і фондових бірж, інвестиційних фондів та ін.), а також створення нової системи управління народним господарством (шляхом заміни адміністративних важелів економічними, насамперед бюджетними та податковими).

Під трансформацією аграрної сфери слід розуміти перетворення структур, форм і способів організаційно-економічної діяльності в системі аграрної сфери регіональної економіки, зміна її цільової спрямованості на основі керуючих впливів.

У випадку з системною трансформацією аграрної сфери, яка досліджується мова йде про циклічні еволюційні зміни всередині певної системи, яка викликала за собою революційні зміни всієї соціально-

економічної системи в країні. Принципова схема системної трансформації аграрної сфери регіональної економіки представлена на рис. 2.1.

Рис.2.1. Системна трансформація аграрної сфери економіки*

*Джерело: сформовано автором

Трансформаційні перетворення привели до того, що у вітчизняному аграрному секторі відтепер головними господарськими структурами є підсобні господарства населення, фермерські господарства та колективні орендно-приватні підприємства різних модифікацій.

Аграрний сектор України – один з основних бюджетоутворювальних секторів національної економіки. Його роль в соціально-економічному розвитку регіону продемонструємо на рис. 2.2.

Але його стагнаційний стан потребував впливу як з економічного боку так і з організаційного. Перехід від командної економіки до ринкової передбачає заміну колишніх інститутів новими, притаманними ринковій системі. При цьому одні інститути припиняють своє існування, інші змінюють свій зміст, а треті – вводяться заново. Відбувається інституційна трансформація господарського механізму функціонування економіки.

Тому розглядаючи організаційні трансформації, потрібно проаналізувати перш за все нормативно-правову базу, яка сприяла їм, також – зміни організаційно-правових форм підприємств, їх вплив на розвиток аграрного ринку, на виготовлення сільськогосподарської продукції, та й в цілому розвиток аграрного виробництва.

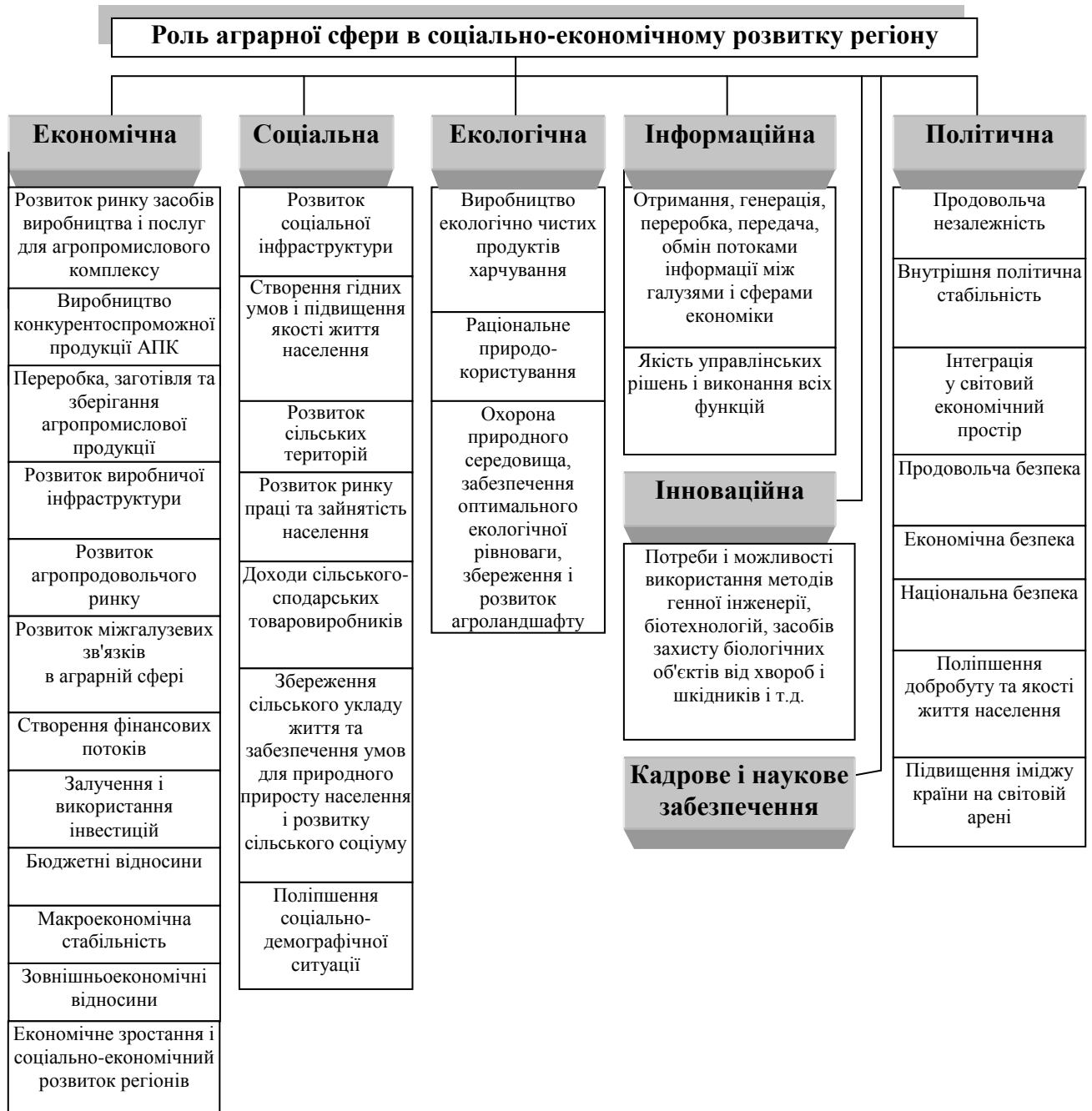

Рис. 2.2. Роль аграрної сфери в соціально-економічному розвитку регіону*

*Джерело: сформовано автором

У перехідних економіках нові організаційно-правові форми бізнесу носять рекомбінований характер. Д. Старк (1996 р.) [83, с. 4-24.] виділяє три характерні особливості «рекомбінованих форм бізнесу і власності»: розмитість меж приватної і суспільної власності; розмитість організаційних кордонів підприємств; розмитість обмежень, що вводяться законодавчими принципами.

На відміну від країн з розвинутою ринковою системою, де організаційно-правові форми бізнесу склалися десятиліттями (а то й століттями) в ході еволюційного функціонування національних економік, в постсоціалістичних країнах з перехідною економікою форми підприємництва формувалися в процесі приватизації державних підприємств. Вони, природно, відрізнялися і досі відрізняються по можливості реалізації повноважень власника того чи іншого активу (земельних ділянок, іншого майна, акцій та інших цінних паперів) від аналогічних компаній «західного зразка».

Результатами дослідження встановлено, що внаслідок дореформеного розвитку і структурної реформи аграрного сектора, в Україні склалася дуальна або бімодельна структура сільського господарства [63, с.14].

У цій структурі паралельно розвиваються дві моделі та виокремлюються два типи (сектори) виробників: корпоративний – крупне товарне виробництво на базі реорганізованих КСП (новоутворені підприємства різних організаційно-правових форм: агрохолдинги, вертикально інтегровані структури, господарські товариства тощо) та індивідуальний (реальні фермери і господарства населення) (рис.2.3).

Як підтвердження проаналізуємо структуру виробництва валової продукції Тернопільської області. Можемо зробити висновок, що виробництвом зернових та технічних культур займаються сільськогосподарські підприємства, частка яких у валових виробництвах становить 47,8% та 35,5%; а у господарствах населення зосереджено

виробництво маловигідних та трудомістких видів продукції – картоплі і овоче-баштанних культур (42,7%) та молока (23,7%).

Першу модель названо індустріальною, а другу – традиційною.

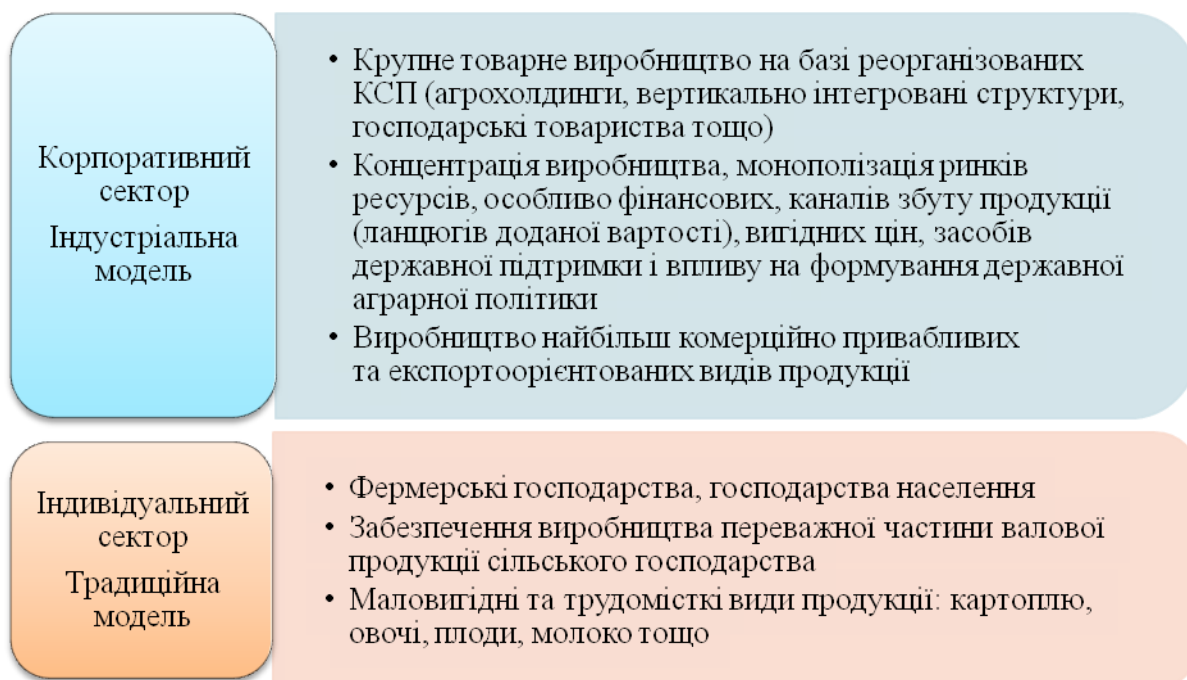

Рис. 2.3. Сучасна структура сільського господарства України*

*Джерело: сформовано автором на основі [63, с.14]

Тому, основною інституційно-економічною проблемою модернізації регіональної агросфери є оптимізація поєднання великого інтегрованого виробництва холдингового типу з дрібнодисперсним приватним сільським підприємництвом.

З початку 2000-х років з приходом торгового, фінансового і промислового капіталу у сільське господарство в рамках індустріальної моделі чітко означилися тенденції до концентрації виробництва, горизонтальної і вертикальної інтеграції. Визнано, що стратегія подальшого розвитку сільського господарства повинна спиратися на всесторонній аналіз економічної і соціальної ефективності індустріальної і традиційної моделей, оцінку тенденцій їх розвитку [63, с.14; 11].

Постійні злиття і поглинання у сфері аграрного бізнесу стали основним трендом сьогодення. За даними «Інфоіндустрія», процес укрупнення земельних банків агрохолдингів в Україні триває. Близько 20 агрохолдингів мають у розпорядженні більше 100 тис. га землі. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що земельний мораторій не є перешкодою

для розвитку великого агробізнесу в Україні. Агрохолдинги навчилися обходити мораторій на продаж землі, дію якого було продовжено до 1 січня 2018 року. Вони укладають договори емфітевзису (можливості оренди з необмеженим терміном), опціони на придбання сільгосп підприємств зі значним земельним банком, використовують дочірні підприємства тощо. Серед основних причин продовження мораторію – відсутність земельного кадастру та належної законодавчої бази. За очікуваннями Національного рейтингового агентства «Рюрік», після відміни мораторію укрупнення агрохолдингів продовжиться більш швидкими темпами. У руках великих сільгосп підприємств (з земельним банком понад 50 тис. га) зосереджено не менше 15 % орних земель України (рис. 2.4).

Частка земельних банків крупних агрохолдингів в орних землях України, од.

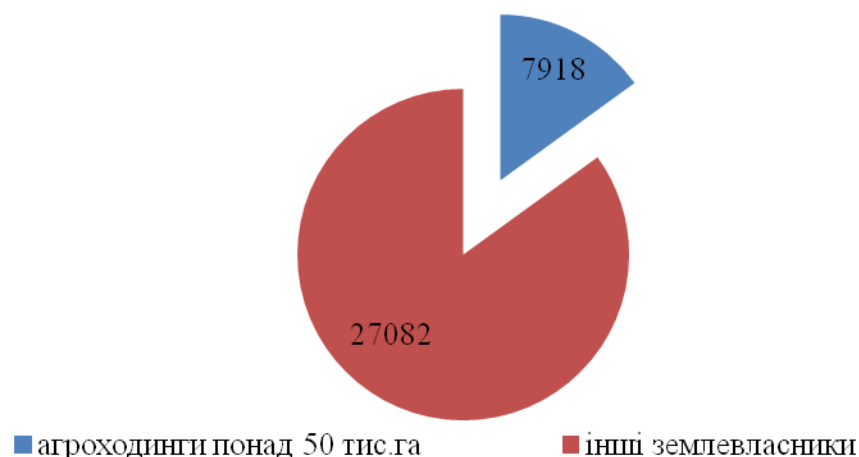

Рис. 2.4. Частка земельних банків крупних агрохолдингів в орних землях України, од.

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики

Перелік найбільших агрохолдингів в Україні станом на 16 квітня 2015 року наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Найбільші агрохолдинги в Україні за версією «Інфоіндустрія»*

Ранг	Назва	Спеціалізація	Біржа	Регіони, де знаходиться земля
1	2	3	4	5
1	Укрленд-фармінг	Цукор, яйця, кукурудза, продукція	"Авангард" - 23% акцій котирується в Лондоні, "Ленд Вест Компані"	Львівська, Тернопільська, Хмельницька,

		тваринництва	Kremney Public Co включений до лістингу Франкфуртської біржі, не виключається вихід на ІРО об'єданого холдингу	Рівненська, Житомирська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Миколаївська
--	--	--------------	---	--

продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
2	NCH Capital (Cew Century Holdings)	Рослинництво (зернові)	Тільки материнська компанія	Хмельницька
3	Кернел (Kernel Holding S.A.)	Соняшникова олія	Варшавська фондова біржа Warsaw Stock Exchange	Одеська, Полтавська, Черкаська, Хмельницька, Миколаївська
4	Мрія (Mriya Agro Holding)	Зернові, олійні, цукровий буряк, картопля	Франкфуртська фондова біржа Frankfurt Stock Exchange	Чернівецька, Івано- Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Львівська
5	МХП (Миронівськи й хлібопродукт) MHP S.A.	Птахівництво (виробництво і продаж продуктів із м'яса курчат)	Лондонська фондова біржа London Stock Exchange (35%)	Черкаська, Київська, Вінницька, Житомирська
6	Українські аграрні інвестиції	Зернові (кукурудза) и олійні (соняшник)	Готується до ІРО на Варшавській біржі	Чернігівська, Кіровоградська, Сумська, Полтавська, Чернівецька, Черкаська, Київська, Тернопільська, Хмельницька, Івано- Франківська
7	Астарта-Київ (Astarta Holding N.V.)	Виробництво цукру	Варшавська фондова біржа Warsaw Stock Exchange	Хмельницька, Вінницька, Полтавська
8	Han/East Holding	Рослинництво і молочне скотарство	-	Донецька, Запорізька, Черкаська, Житомирська
9	Агротон (Agroton Public Limited)	Зернові, олійні, продукція тваринництва	Варшавська фондова біржа Warsaw Stock Exchange (26,2%), Франкфуртська фондова біржа Frankfurt Stock Exchange (25%)	Луганська
10	Нафком Агро	Растениеводство (зерновые и технические)	-	Чернігівська, Вінницька, Полтавська, Сумська
12	Valinor (Valans Group)	Зернові (пшениця, ячмінь і кукурудза),	Планується ІРО об'єданого холдингу	Херсонська, Полтавська, Черкаська, Вінницька

		олійні (соняшник, ріпак) і цукровий буряк		
--	--	--	--	--

продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
11	Сінтал (Sintal Agriculture PLC)	Зернові, цукор	Франкфуртська фондова біржа Frankfurt Stock Exchange (15% + 17,2%=32,2%)	Херсонська, Харківська
13	ІМК	Виробництво олійних і зернових культур, а також картоплі, виробництво молока	Варшавська фондова біржа Warsaw Stock Exchange (24%)	Полтавська, Черкаська, Сумська
14	Приват-Агроцентр (Приват Холдінг 27.04.2012)	Рослинництво (зернові і технічні), молочне скотарство	-	Дніпропетровська, Кіровоградська, Харківська, Черкаська, Полтавська, Одеська, Миколаївська, Львівська
15	ТД «Украгропром»	Насінництво, вирощування озимих зернових та олійних культур	-	Вінницька, Одеська, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Кіровоградська, Полтавська, Чернігівська, Житомирська, Рівненська, Хмельницька, Сумська
17	Агрейн	Вирощування зернових та олійних культур, тваринництво	-	Чернігівська, Одеська
18	Лотуре-Агро	Зернові (пшениця, соняшник, кукурудза, горох)	Планується IPO на Варшавській фондовій біржі Warsaw Stock Exchange	Луганська, Сумська, Хмельницька, Житомирська, Харківська
18	Alpcot Agro	Зернові та олійні культури (ріпак, пшениця, ячмінь, кукурудза і соя)	Планується подати заявку на лістинг на основному майданчику Лондонської біржі, а пізніше - на основному майданчику	Хмельницька, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Тернопільська,

			СТОКГОЛЬМСЬКОЇ NASDAQ OMX	Житомирська
--	--	--	------------------------------	-------------

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики

Аграрна реформа спричинила організаційні трансформації, з чим пов'язані зміни організаційно-правової форми аграрних підприємств. Основним наслідком таких змін стала індивідуалізація господарювання на селі – перехід від колективної форми власності до індивідуальної, що виявилось у збільшенні числа таких організаційно-правових форм аграрних підприємств як фермерські та приватні господарства, по-друге, зменшенні кількості сільськогосподарських кооперативів, по-третє, зменшенні господарських товариств (рис. 2.5).

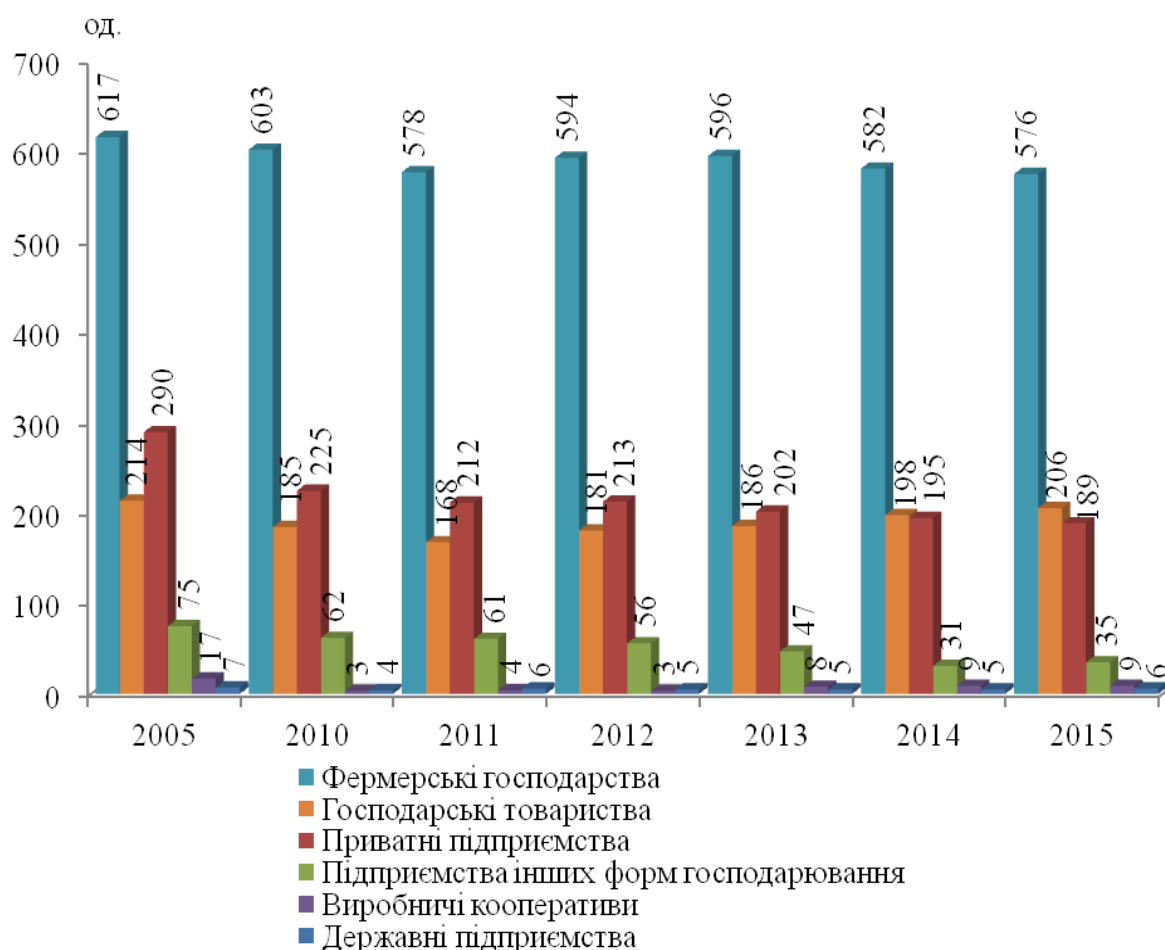

Рис. 2.5. Динаміка кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві у Тернопільській області, одиниць*

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, с.30; 79, с.30; 80, с.32]

Це дає можливість зробити висновок про те, що переважаючою організаційно-правовою формою господарювання на селі є фермерські господарства, частка яких у загальній чисельності становить 56,4 %, тобто

вони займають більше половини усіх підприємств у Тернопільській області. На другому місці господарські товариства вони складають 20,2%, частка приватних підприємств в організаційно-правовій структурі господарювання в аграрній сфері Тернопільської області складає 18,5%. Державні підприємства та виробничі кооперативи займають відповідно лише 0,6% та 0,9% від усієї кількості підприємств.

Що стосується сільськогосподарських виробничих кооперативів, то дана організаційно-правова форма аграрного підприємства, найменше відповідає критеріям індивідуального сільськогосподарського виробництва і найбільше містить у собі засади колективних сільськогосподарських підприємств, а за деякими положеннями навіть перевищує їх. Саме це, на нашу думку, і стало основною причиною різкого скорочення їх кількості.

Отже, фермерські господарства стають найчисленнішою формою підприємницької діяльності на селі. Разом з тим, історичний вітчизняний та світовий досвід переконує, що основою забезпечення продовольчої безпеки держави є крупнотоварне виробництво, якого можна досягти за умов об'єднання фермерських господарств у кооперативи.

Отже, у зв'язку з організаційно-правовими трансформаціями виникли різні форми сільськогосподарського виробництва в сучасних ринкових умовах господарювання та багатоукладність аграрного сектора. Він в свою чергу вимагає адаптації чинної системи нормування до різних укладів і форм організації сільськогосподарського виробництва. Формування системи норм і нормативів потребує постійного уточнення перспектив і вдосконалення напрямів її формування з метою подальшого пристосування сільськогосподарського виробництва до ринкових умов. В умовах ринкової трансформації аграрного сектора посилюється роль нормування уречевленої праці як засобу підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, виникає необхідність розширення системи норм і нормативів сучасного сільськогосподарського виробництва (введення екологічних, соціальних

нормативів тощо) для нормалізації його впливу на соціальний розвиток сільських територій, майнові права селян, збереження і підвищення родючості землі, екологічну безпеку тощо.

2.2. Аналіз техніко-економічних показників виробництва в АПК Тернопільської області

Структура сучасних сільськогосподарських підприємств в Тернопільській області свідчить, що більшість сільгоспідприємств мають невелику площу землекористування. У 2015 р. налічувалось 530 сільськогосподарських підприємств з площею сільськогосподарських угідь до 50 га, що становить 51,5 % загальної їх кількості (рис. 2.6). Ці підприємства в цілому використовували 9,6 тис га сільськогосподарських угідь. Середня площа сільськогосподарських угідь цієї групи підприємств становила 18,1 га.

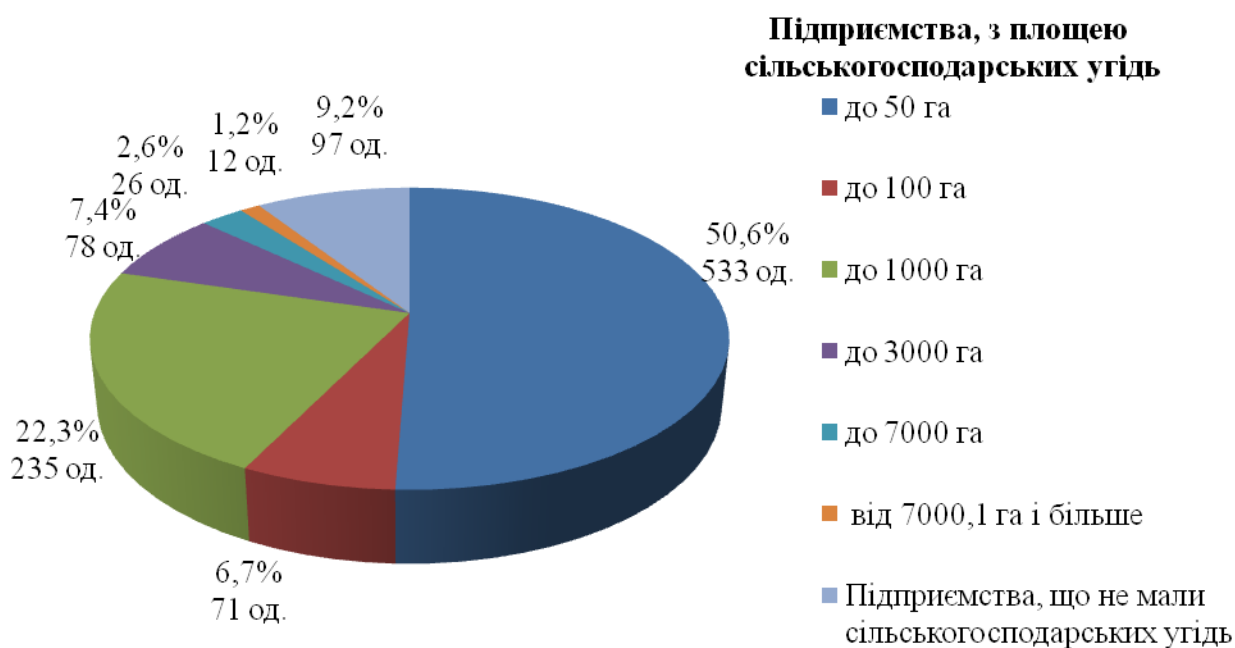

Рис. 2.6. Питома вага діючих сільськогосподарських підприємств за площею угідь у загальній кількості підприємств у Тернопільській області у 2015 році*

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, с.30; 79, с.30; 80, с.32]

Під впливом трансформаційних процесів спостерігаються суттєві зміни в структурі посівних площ. В останні роки в Тернопільській області зростають посіви зернових та технічних культур (рис. 2.7).

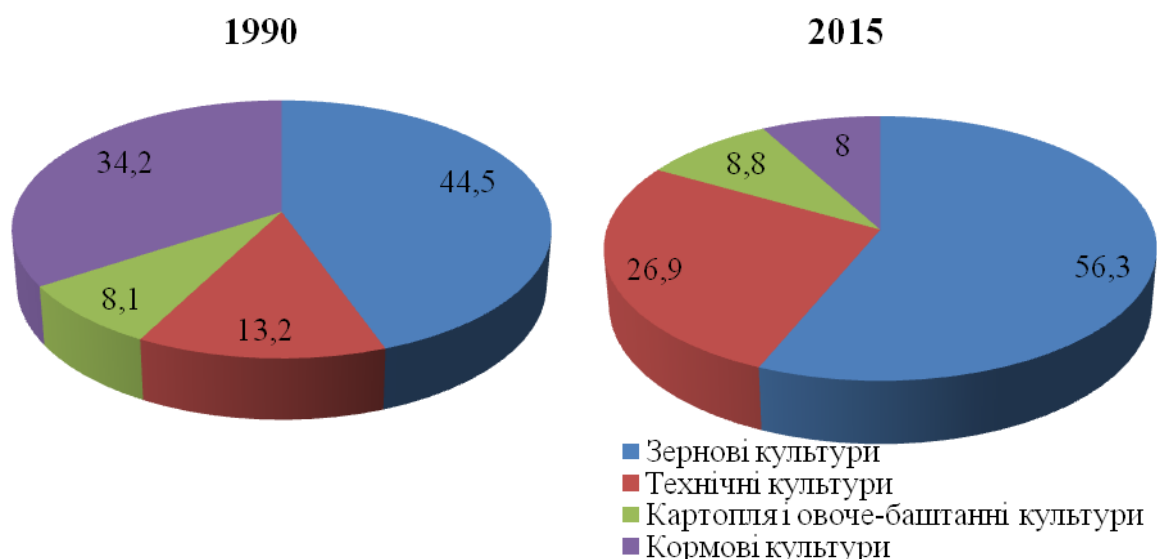

Рис. 2.7. Структурні зміни посівних площ основних сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств у Тернопільській області у контексті ринкових трансформацій аграрного сектора*

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, с.46; 79, с.46; 80, с.48]

З наведеного рис. 2.7 видно, що частка посівів зернових у загальній посівній площі сільськогосподарських культур в порівнянні з 1990 р. зросла на 11,8%. Провідними зерновими культурами є озима пшениця (41,0% посівних площ під зерновими культурами), ярий ячмінь (17,3%) та кукурудза (24,4%). Також зросла площа технічних культур на 13,7%, адже для сільськогосподарських підприємств технічні культури, як правило, є високодохідною та прибутковою продукцією. Що стосується кормових культур то протягом цього періоду відбулося значне зменшення їх вирощування (на 26,2 %). Площа посіву картоплі та овоче-баштанних культур зросла лише на 0,7%.

Для розвитку сільського господарства Тернопільської області сприятливими є кліматичні умови та земельні ресурси.

Основним ресурсом для розвитку сільського господарства виступає земельний фонд. У Тернопільській області станом на 01.01.2016 року він

становить усього – 1382,4 тис. га землі. Сільськогосподарські угіддя з них становлять – 1046, 2 тис. га, з яких: рілля – 856,1 тис. га; перелоги – 3,3 тис. га; багаторічні насадження – 15,7 тис. га; сінокоси – 26,6 тис. га; пасовища – 144,5 тис. га. Крім цього на території області є землі, які знаходяться на стадії відновлення родючості – 0,2 тис. га та осушені землі площа яких становить – 165, 6 тис. га (з них с/г угідь – 163,6 тис. га).

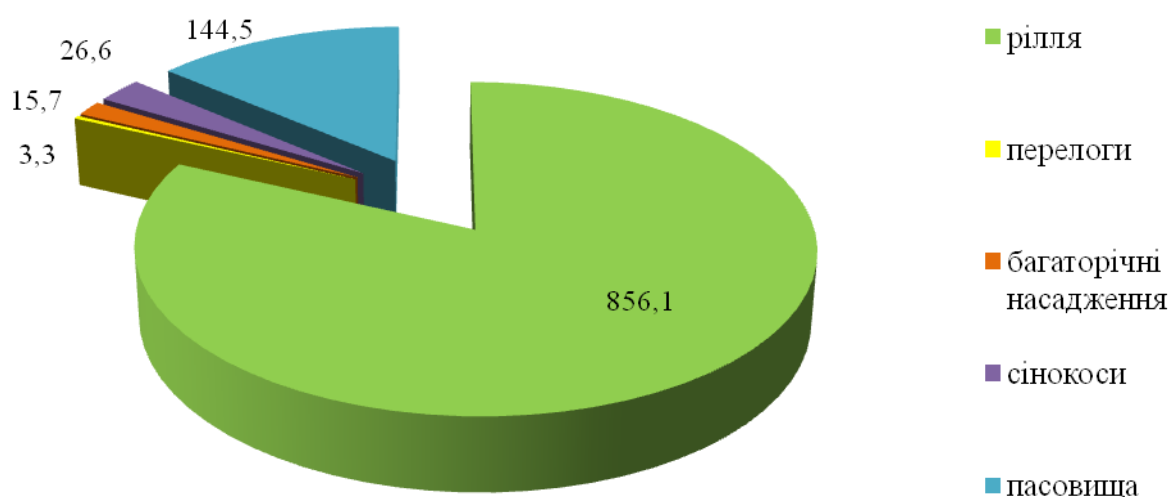

Рис. 2.8. Розподіл площі сільськогосподарських угідь у Тернопільській області*

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, с.46; 79, с.46; 80, с.48]

У діючих аграрних підприємствах станом на 1 листопада 2015 року, було в користуванні 538,0 тис. га сільськогосподарських угідь (на 5,1 тис. га більше ніж 1 листопада 2013 р.). Ця площа розподілена між 936 підприємства, а решта сільськогосподарських підприємства здійснюють свою діяльність не володіючи сільськогосподарськими угіддями.

У залежності від виділеної площі під посів сільськогосподарських культур у Тернопільському регіоні та обсягів вирощеної продукції на ній можна розрахувати середню врожайність по всіх культурах.

Урожайність зернових та зернобобових культур протягом останніх років збільшилася на 12 ц з одного гектару і станом на 2014 рік становить 54,8 ц/га. Цукрових буряків з одиниці площі в 2014 році зібрали на 61 центнер більше ніж в 2012, та на 187, 4 ц/га – ніж у 2013р, коли врожайність була порівняно низька. Урожайність насіння соняшнику у 2013 році була найвищою, становила 22,1 ц/га, а в 2014 році – на 0,4 ц/га менше, що є не дуже суттєвою різницею.

Таблиця 2.2

**Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур у
Тернопільській області***

Основні с/г культури	Посівні площі с/г культур, тис. га				Урожайність основних с/г культур ц з 1 га зібраної площі				Виробництво основних с/г культур, тис. т			
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Зернові та зернобобові культури	493,4	477,3	478,5	442,7	42,8	45,1	54,8	49,7	2163,8	2228,9	2651,4	2199,0
Цукрові буряки	45,9	33,5	37,3	16,5	402,6	276,1	463,6	440,5	1892,4	1002,6	1734,1	726,6
Насіння соняшнику	12,2	13,4	19,4	30,9	16,0	22,1	21,7	24,1	23,1	29,9	42,1	74,7
Картопля	65,8	63,1	63,5	57,9	194,9	190,6	201,9	160,2	1206,2	1282,7	927,8	1206,2
Овочі	10,8	11,4	11,4	11,6	247,4	233,5	248,4	220,8	252,2	270,8	255,4	252,2
Плоди та ягоди	5,5	5,6	5,7	5,8	77,2	100,2	116,4	77,2	56,2	65,7	70,7	56,2

*Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Урожайність усіх видів сільськогосподарських культур за винятком насіння соняшнику була значно нижчою, ніж у 2014 р. Станом на 2015 рік урожайність зернових становила 49,7 ц/га, що на 5,1 ц/га менше, ніж у 2014 р. урожайність цукрових буряків та картоплі зменшилася відповідно на 23,1 та 41,7 ц/га. Урожайність овочів у 2015 р. була 220,8 ц/га, що на 27,6 ц/га менше, ніж у 2014 р., а плодів і ягід урожайність становила 77,2 ц/га, або на 39,2 ц/га менше.

Сільське господарство Тернопільської області розвивається у двох напрямках:

- Сфера рослинництва.
- Сфера тваринництва.

Виробничий потенціал Тернопільської області дає змогу забезпечити всі умови функціонування ринку продукції рослинництва, щоб задовольнити потреби споживання населення регіону і здійснювати поставки в інші області. У 2014 році в країні найбільш вагомим був вклад Тернопільщини у виробництво цукрових буряків (фабричних), ріпаку на зерно, картоплі та плодів й ягід. За обсягом виробництва цих культур область посіла відповідно 5, 3, 12-13 (картоплі та плодів й ягід) місця серед інших регіонів.

Також Тернопільська область є одним із найбільших виробників спирту та цукру (в 2015 році у загальному обсязі виробництва в Україні їхня частка становила 27,7% і 13,2 %). Продукція тваринництва може забезпечити потреби споживачів лише у даній області, і для поставок в інші регіони України її недостатньо. У 2015р. в області вироблено 4,3% молока, 2,3% м'яса (у забійній вазі), 2,2% яєць від їх загальних обсягів по Україні.

Таблиця 2.3

Аналіз динаміки виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств Тернопільської області*

Показники	Роки				Відхилення до 2015 р, %		
	2012	2013	2014	2015	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Валова продукція – всього, млн. грн.	7949,3	8051,4	9169,4	8165,4	102,7	101,4	89,1
продукція рослинництва, млн. грн.	5880	5792	6847,4	5807,7	98,8	100,3	84,8
продукція тваринництва, млн. грн.	2069,3	2259,4	2322	2357,7	113,9	104,4	101,5
Вироблено продукції :							
на 1 особу, грн.	7368	7488	8557	7620	103,4	101,8	89,0
на 100 га сільськогосподарських угідь тис. грн.	824,1	834,5	947,4	841,1	102,1	100,8	88,8

*Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Тернопільська область займаючи 2,5% сільськогосподарських угідь держави у 2015 році виробила 3,6% валової продукції сільського господарства (в тому числі 3,9% - рослинництва, 3,2% - тваринництва). У загальному за 2015 рік область отримала валової продукції аграрного сектору (в цінах 2010 року) на суму 8165,4 млн. грн. (це на 2,7% більше ніж в 2012 р. і на 1,4% - ніж в 2013 р.), з яких 74,7% займає валова продукція рослинництва і 25,3% - продукція тваринництва. На 100 га сільськогосподарських угідь в усіх категоріях господарств області в 2014 р. одержано 947,4 тис. грн. валової продукції. А у розрахунку на одну особу Тернопільська область виробила валової продукції сільського господарства на суму 7620 грн. (у середньому по Україні – 5847 грн.) і зайняла 10 місце серед інших регіонів.

У структурі валової продукції сільського господарства області в 2014р. найбільшу питому вагу займало виробництво зернових (30,7%), картоплі та овоче-баштанних культур (21,2%), молока (13,1%), вирощування худоби та птиці (9,5%) (рис.2.9).

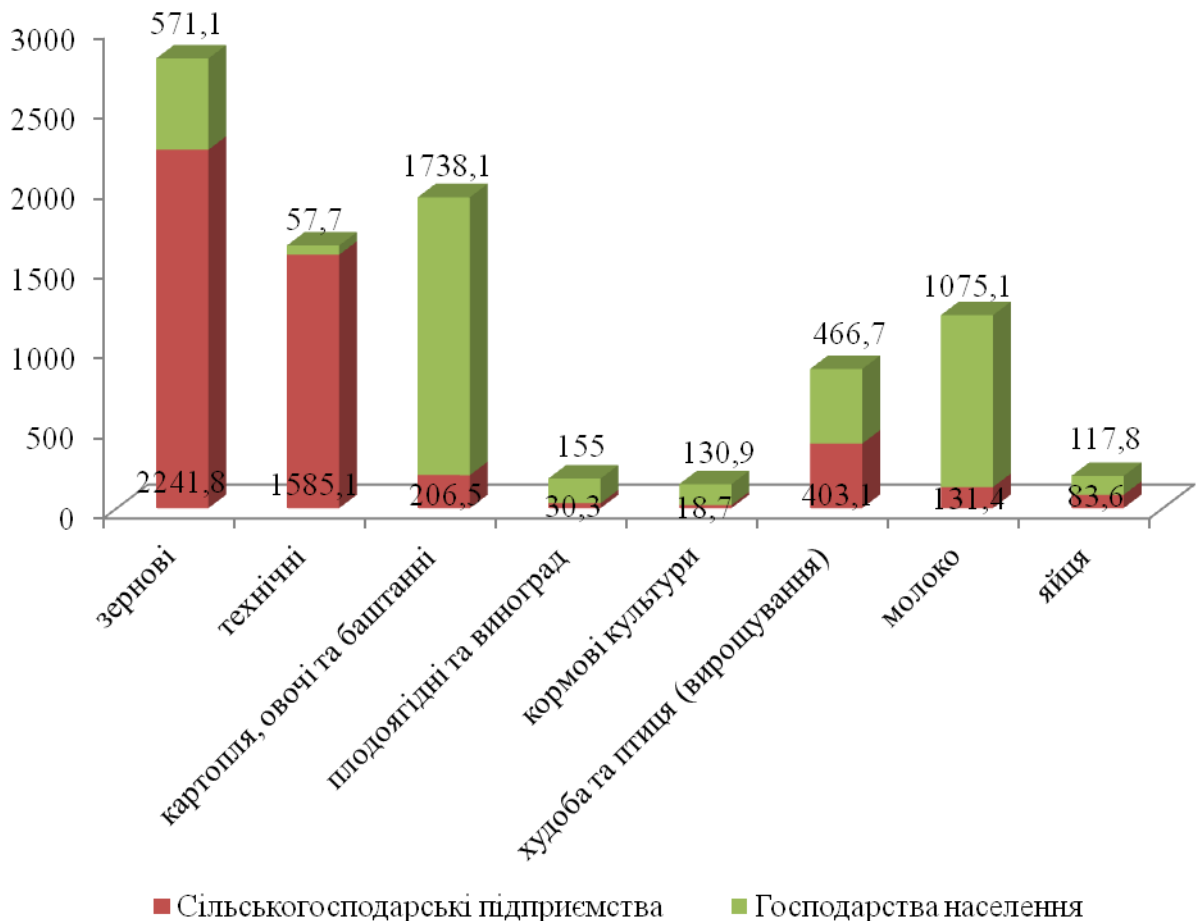

Рис. 2.9. Структура валової продукції за основними видами сільськогосподарської продукції та категоріями господарств Тернопільської області у 2014 році *

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

За категоріями товаровиробників структура валової продукції значно відрізняється. У виробництві валової продукції сільськогосподарських підприємств переважають зернові (46,6%) та технічні культури (32,9%), у господарствах населення – картопля і овоче-баштанні культури (39,9%), та молоко (24,7%).

Собівартість продукції – це грошова форма витрат на підготовку виробництва, виготовлення та збут продукції. Відображаючи рівень витрат на виробництво, собівартість комплексно характеризує ступінь використання всіх ресурсів підприємства, а отже, і рівень техніки, технології та організації виробництва [4].

Таблиця 2.4

**Витрати на виробництво продукції сільського господарства в
сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області
за елементами у 2013–2015 рр.**

	Сільське господарство					
	тис. грн.			у % до підсумку		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Усього витрат	3850562,9	5403945,7	6687917,3	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
оплата праці	210600,9	272310,2	310709,0	5,5	5,0	4,7
відрахування на соціальні заходи	77979,9	100486,5	102334,8	2,0	1,9	1,5
матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	2904820,2	3991918,4	5046096,1	75,4	73,8	75,5
амортизація	201077,2	360949,0	323649,3	5,2	6,7	4,8
інші витрати, включаючи				<u>11,9</u>	<u>12,6</u>	<u>13,5</u>
плату за оренду	456084,7	678281,6	905128,1	100,0	100,0	100,0
у т.ч. орендна плата за:						
земельні частки (паї)	292560,7	323786,3	494355,6	64,1	47,7	54,6
майнові паї	1369,9	4062,1	7376,4	0,3	0,6	0,8

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Дослідження структури витрат сільського господарства загалом сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за елементами (табл. 2.4) показало, що найбільшу питому вагу займають матеріальні витрати. У 2014 р. їх частка становила 73,8 % загального обсягу витрат, у 2015 р. вона зросла до 75,5 %. Витрати на оплату праці з відрахуваннями у 2014 р. займали 6,9 %, у 2015 р. – знизилась до 6,2 %.

Було досліджено динаміку повної собівартості основних видів продукції рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Собівартість виробництва 1 ц основних видів сільськогосподарської
продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільській
області, грн.**

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. +/- до:		2015 р. у % до:	
				2013 р.	2014 р.	2013 р.	2014 р.
Зернові та зернобобові – всього	122,73	137,48	190,74	68,01	68,01	155,4	138,7
Цукрові буряки (фабричні)	39,85	45,87	57,09	17,24	17,24	143,3	124,5
Насіння соняшнику	248,9	273,25	427,48	178,58	178,58	171,7	156,4
Соя	294,24	301,42	586,56	292,32	292,32	199,3	194,6
Ріпак	293,33	285,29	456,72	163,39	163,39	155,7	160,1
Картопля	145,44	245,15	145,88	0,44	0,44	100,3	59,5
Овочі відкритого ґрунту	142,17	218,46	403,07	260,9	260,9	283,5	184,5
Овочі закритого ґрунту	1712,7	1373,16	1968,49	255,79	255,79	114,9	143,4
Плоди та ягоди	185,92	293,09	148,67	-37,25	-37,25	80,0	50,7
Велика рогата худоба на м'ясо	1430,83	1691,89	2292,56	861,73	861,73	160,2	135,5
Свині на м'ясо	1431,45	1686,04	1713,62	282,17	282,17	119,7	101,6
Птиця на м'ясо	1132,82	1288,05	1678,62	545,8	545,8	148,2	130,3
Молоко	301,64	329,7	376,22	74,58	74,58	124,7	114,1
Яйця курячі, тис. шт.	480,261	511,611	779,942	299,681	299,681	162,4	152,4

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

За період з 2013 по 2015 р. повна собівартість 1 ц усіх основних видів сільськогосподарської продукції суттєво зросла. Найбільш швидкими темпами зростала собівартість виробництва м'яса ВРХ, середньорічний приріст становив 600,67 грн./ц, овочів закритого ґрунту - 595,33 грн./ц, м'яса птиці – 390,57 грн./ц, соя та соняшнику – відповідно 285,14 та 154,23 грн./ц, прискореними темпами зросла також собівартість виробництва 1 тис. шт. яєць курячих на 268,33 грн./тис. шт. Найбільш повільно відбувалось зростання собівартості виробництва цукрових буряків, молока та зернових культур – відповідно у середньому на 11,22 грн./ц, 46,52 грн./ц, 53,26 грн./ц за рік. Позитивним є те, що собівартість виробництва плодів та ягід і картоплі знизилася відповідно на 144,42 грн./ц та 99,27 грн./ц.

Собівартість окремих видів продукції рослинництва в абсолютному вимірнику не дає змоги порівнювати темпи її зміни по видах продукції. Доцільніше для цього використати індексний метод, який дозволить

усунути проблему розмірності і дає змогу визначити саме приріст показника повної собівартості по різних видах продукції в динаміці. Відповідно з наведених розрахунків можна зробити висновок, що найбільшими темпами зросла у 2015 р. в порівнянні із 2014 р. собівартість виробництва сої на 94,6%, овочів відкритого ґрунту – на 84,5%, ріпаку – на 60,1% насіння соняшнику – на 56,4%, досить суттєво зросла собівартість виробництва зернових – на 38,7% та овочів закритого ґрунту – на 43,4%. Серед продукції тваринництва лідером зростання собівартості виробництва були собівартість виробництва 1 тис. шт. курячих яєць, яка за рік зросла на 52,4 %, м'яса ВРХ та птиці, витрати на виробництво яких зросли відповідно на 35,5% та 30,3%.

У процесі аналізу показників рентабельності продукції оцінюють їх динаміку та вплив чинників на зміну рентабельності, виявляють резерви її підвищення. Основними чинниками впливу на зміну показника рентабельності є зміна ціни та собівартості одиниці продукції, якості продукції, кон'юнктури ринку, структури реалізованої продукції, рівня прямих матеріальних витрат і витрат на оплату праці тощо.

У ринкових умовах ціни на сільськогосподарську продукцію формуються під впливом попиту і пропозиції і виступають у якості важливого чинника розвитку сільськогосподарського виробництва (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Середня ціна реалізації 1 ц основних видів сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Тернопільській області, грн.

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. +/- до:		2015 р. у % до:	
				2013 р.	2014 р.	2013 р.	2014 р.
Зернові та зернобобові – всього	126,76	174,89	266,65	139,89	91,76	210,4	152,5
Цукрові буряки (фабричні)	37,24	48,88	84,12	46,88	35,24	225,9	172,1
Насіння	281,16	390,36	706,21	425,05	315,85	251,2	180,9

соняшнику							
Соя	342,89	435,54	706,17	363,28	270,63	205,9	162,1
Ріпак	294,09	377,95	724,42	430,33	346,47	246,3	191,7
Картопля	189,59	232,45	182,76	-6,83	-49,69	96,4	78,6
Овочі відкритого ґрунту	170,74	233,49	510,4	339,66	276,91	298,9	218,6
Овочі закритого ґрунту	1602,42	1503,34	3070,51	1468,09	1567,17	191,6	204,2
Плоди та ягоди	322,18	244,57	640,84	318,66	396,27	198,9	262,0
Велика рогата худоба на м'ясо	1078,8	1457,85	2149,9	1071,1	692,05	199,3	147,5
Свині на м'ясо	1547,29	1868,01	2440,71	893,42	572,7	157,7	130,7
Птиця на м'ясо	872,15	1114,41	1531,56	659,41	417,15	175,6	137,4
Молоко	347,53	374,34	458,55	111,02	84,21	131,9	122,5
Яйця курячі, тис. шт.	597,961	681,701	1079,85	481,891	398,151	180,6	158,4

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Проаналізувавши дані наведені у табл. 2.6 можемо зробити висновок, що на більшість сільськогосподарських культур середні ціни реалізації зростали пропорційно росту собівартості, а інколи випереджаючими темпами, що забезпечило у 2015 р. достатні рівні рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції.

Так, наприклад, індекс зростання цін на овочі відкритого та закритого ґрунту становив відповідно 118,6% та 104,2%, ріпаку – 91,7%, насіння соняшнику – 80,9%, цукрових буряків – 72,1%. Серед продукції тваринництва першими за зростанням середньореалізаційних цін були такі види продукції, як виробництво яєць курячих, ціна за 1 тис. шт., яких виросла на 58,4%, м'яса ВРХ та птиці, ціни на які зросли на 47,5% та 37,4%.

Для характеристики кінцевих результатів господарювання, проаналізуємо індекси співвідношення собівартості і цін реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в області (табл. 2.7)

Таблиця 2.7

**Співвідношення фактичних цін реалізації і собівартості
основних видів сільськогосподарської продукції Тернопільської
області**

	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Зернові та зернобобові – всього	1,033	1,272	1,398
Цукрові буряки (фабричні)	0,935	1,066	1,473
Насіння соняшнику	1,130	1,429	1,652
Соя	1,165	1,445	1,204
Ріпак	1,003	1,325	1,586
Картопля	1,304	0,948	1,253
Овочі відкритого ґрунту	1,201	1,069	1,266
Овочі закритого ґрунту	0,936	1,095	1,560
Плоди та ягоди	1,733	0,834	4,310
Велика рогата худоба на м'ясо	0,754	0,862	0,938
Свині на м'ясо	1,081	1,108	1,424
Птиця на м'ясо	0,770	0,865	0,912
Молоко	1,152	1,135	1,219
Яйця курячі, тис. шт.	1,245	1,332	1,385

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Співвідношення фактичних цін реалізації і собівартості основних видів сільськогосподарської продукції показує, що діючі сьогодні реалізаційні ціни на окремі види продукції не тільки забезпечують оптимальну рентабельність галузей, але в них навіть не тільки в повній мірі враховуються затрати, і продукція реалізується за цінами набагато вищими, ніж фактичні затрати виробництва.

Зокрема, співвідношення собівартості і фактичних цін реалізації плодів і ягід у 2015 р. становило 4,31, насіння соняшнику – 1,652, ріпаку – 1,586, овочів закритого ґрунту – 1,56, цукрових буряків – 1,473, що забезпечило цим видам продукції значний рівень рентабельності у 2015 р.

Попри загальну позитивну тенденцію зростання рівня рентабельності аграрного виробництва необхідно зауважити, що ці показники були зумовлені значною мірою впливом інфляційного чинника і зміною курсу національної валюти.

Адже реалізаційні ціни на основні види аграрної продукції, здебільшого зернові і олійні культури, вже багато років прив'язані до їх світових рівнів. А з девальвацією національної грошової одиниці більш

ніж вдвічі впродовж останніх років зростає і внутрішня закупівельна ціна на продукцію, тоді як виробничі витрати здебільшого формувалися на основі придбання матеріально-технічних ресурсів за вартістю частково III та IV кварталу 2014 р. і першої половини 2015 р.

2.3. Оцінка рівня рентабельності виробництва в агропромислових формуваннях Тернопільської області

У сучасних умовах переважання ринкових відносин українські підприємства не можуть покладатися на державну підтримку, так як повинні діяти на принципах самоокупності та самофінансування. Самоокупність виробництва можлива тільки на успішно функціонуючому підприємстві.

У процесі виробничого циклу і циклу реалізації, відбувається накопичення витрат. По завершенню їх накопичення здійснюється реалізація продукції, за результатами якої можна визначити окупність виробництва. Для цього з усієї виручки необхідно відняти загальні витрати на виробництво, що і дозволить визначити прибуток отриманий від цього виробництва. Наявність прибутку і забезпечує можливість самофінансування.

Для досягнення самоокупності підприємства необхідно визначити період, протягом якого відбувається накопичення прибутку. У кожного підприємства цей період займає різні за тривалістю строки. Накопичення прибутку може здійснюватися стрімко, плавно або уповільнено в залежності від того, як відбувається розрахунок з інвесторами, кредиторами та споживачами. За допомогою рентабельності можна оцінити ефективність управління підприємством, таким чином, отримання високого прибутку і достатнього рівня прибутковості багато в чому залежить від правильності і раціональності прийнятих управлінських

рішень. Тому рентабельність можна розглядати як один з критеріїв якості управління. За значенням рівня рентабельності можна оцінити довгострокове процвітання компанії, тобто вміння компанії отримувати прибуток на вкладені інвестиції.

Для довгострокових кредиторів – інвесторів, які інвестують кошти в свій основний капітал компанії, цей коефіцієнт є більш достовірним індикатором, ніж показники економічної стабільності і ліквідності, що визначаються на основі співвідношення окремих статей рівноваги.

Встановлюючи зв'язок між сумою прибутку і величиною вкладеного капіталу, показник рентабельності можна використовувати в процесі прогнозування прибутку. У процесі прогнозування з фактичними і очікуваними інвестиціями зіставляється прибуток, який підлягає отриманню на ці інвестиції. Оцінка передбачуваного прибутку базується на рівні прибутковості за попередні періоди з урахуванням прогнозованих змін [21, с. 110].

Будь-яка компанія прагне розвиватися і розширювати свою діяльність. Ріст і розвиток підприємства, зокрема індустриального підприємства, щільно поєднані з дослідженням і реалізацією стратегії і тактики управління процесом формування, збільшення і розподілу рентабельності.

У концепції є різні погляди і думки на процес збільшення даного показника, різні комбінації до реалізації цього процесу. Відповідно до одного з безлічі підходів зростанню рентабельності підприємства сприяє маніпулювання трьома чинниками, котрі характеризують його рентабельність: 1) прискоренням товарооборотності; 2) скороченням маси витрат; 3) зростанням норми рентабельності за допомогою збільшення вартості.

Показник рентабельності виробництва має особливо істотну роль в сучасних, ринкових умовах, коли керівництву підприємства потрібно регулярно приймати ряд неординарних рішень для забезпечення

прибутковості, а, отже, економічної стабільності компанії або фірми. Низький рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств є головною причиною в даний час низької привабливості галузі для вкладення інвестицій.

Фінансова діяльність товаровиробників в умовах функціонування України в СОТ відіграє зростаючу роль у забезпеченні сталого розвитку виробництва. Тому підвищення її ефективності залишається головною проблемою у розвитку ринкового господарювання, так як, від того наскільки ефективно функціонує організація багато в чому залежать її кінцеві результати.

Г. В. Савицька [75., с. 229] зазначає, що «рентабельність – це відносний показник, що визначає рівень прибутковості бізнесу». На думку автора, показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямків діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної і т. д.), і вони більш повно, ніж прибуток, характеризують остаточні результати господарювання, тому що їх величина показує співвідношення ефекту з наявними або спожитими ресурсами [75, с. 229].

Крім того, Г. В. Савицька [75, с. 229] показники рентабельності об'єднує в кілька груп:

- ✓ показники, що характеризують окупність витрат виробництва та інвестиційних проектів;
- ✓ показники, що характеризують рентабельність продажів;
- ✓ показники, що характеризують прибутковість капіталу та його частин.

Таким чином, фінансові результати діяльності підприємства характеризуються величиною прибутку і рівнем рентабельності. Слід зазначити, що чим вищими є показники прибутку і рентабельності, тим ефективніше функціонує організація, тим вищою є її фінансова стійкість.

У процесі аналізу прибутку і рентабельності організації можуть бути використані різні методи економічного аналізу, що дозволяють отримати кількісну і якісну оцінки. До таких методів належать: горизонтальний і вертикальний аналіз, порівняльний аналіз, факторний аналіз, а також аналіз коефіцієнтів.

Горизонтальний аналіз прибутку і рентабельності дозволяє досліджувати їх динаміку в часі, встановити закономірності і тенденції. У процесі його проведення визначаються темпи зростання і приросту окремих видів прибутку.

Вертикальний аналіз прибутку ґрунтується на вивченні структури агрегованих показників його формування, розподілу і використання. При цьому, обчислюються питомі ваги окремих структурних елементів агрегованого показника прибутку.

Порівняльний аналіз при оцінці прибутку і рентабельності полягає в зіставленні значень аналогічних показників між собою. У процесі застосування даного аналізу визначаються абсолютні і відносні відхилення порівнюваних показників. Одними з найпоширеніших на практиці є такі види порівняльного аналізу:

- ✓ зіставлення показників прибутку і рентабельності досліджуваної організації з середньогалузевими і аналогічними показниками підприємств-конкурентів, що дозволяє виявити конкурентну позицію за рівнем ефективності діяльності;
- ✓ зіставлення фактичних показників прибутку і рентабельності досліджуваної організації з плановими або нормативними, що сприяє виявленню відхилень і встановленню причин даних відхилень;
- ✓ зіставлення показників прибутку між підрозділами і філіями, з метою визначення найбільш і найменш ефективних з них.

Факторний аналіз прибутку і рентабельності спрямований на визначення впливу чинників на результативний показник.

Аналіз коефіцієнтів передбачає співвідношення абсолютних показників між собою, при цьому розраховуються різні відносні показники, що відображають окремі аспекти формування, розподілу і використання прибутку організації. До основних коефіцієнтів можна віднести групу коефіцієнтів рентабельності та ін.

Процес управління прибутком та рентабельністю організації ґрунтується на результатах проведеного економічного аналізу даних показників. Суттєве значення в цьому випадку відводиться методиці проведеного дослідження, що дозволяє сформулювати найбільш вичерпну інформацію для цілей розробки обґрунтованих управлінських рішень і заходів щодо підвищення фінансових результатів і ефективності діяльності організації.

Таким чином, аналіз прибутку і рентабельності є одним із значущих напрямків при пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування підприємства. Від своєчасності його проведення, достовірності отриманих результатів та оперативності розробки заходів, спрямованих на зростання показників прибутку і рентабельності залежить успішний розвиток організації в довгостроковій перспективі.

Для того щоб охарактеризувати ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств на засадах господарської діяльності потрібно визначити такий показник як рентабельність. Цей показник характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання ресурсів, які є в наявності, в процесі виробництва і реалізації продукції. Він розраховується як відношення валового прибутку від реалізації до виробничої собівартості, та записується у процентах. Іншими словами показник рентабельності являється відносною характеристикою фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства.

Таблиця 2.8

**Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва у
Тернопільській області***

	2013	2014	2015	2015 у % +,- до:	
				2013	2014
Продукція сільського господарства:					
Повна собівартість	3438,0	4858,4	6233,8	81,3	28,3
Дохід (виручка) від реалізації	3717,4	5884,5	8719,2	134,6	48,2
Рівень рентабельності (збитковості), %	8,1	21,1	39,9	31,8	18,8
Продукція рослинництва					
Повна собівартість	2884,0	4073,8	5221,6	81,1	28,2
Дохід (виручка) від реалізації	3123,8	5027,3	7422,3	137,6	47,6
Рівень рентабельності (збитковості), %	8,3	23,4	42,2	33,9	18,8
Продукція тваринництва					
Повна собівартість	554,0	784,6	1011,2	82,5	28,9
Дохід (виручка) від реалізації	593,6	857,2	1296,9	118,5	51,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	7,1	9,3	28,3	21,2	19,0
Частка підприємств, які отримали від реалізації продукції сільського господарства та послуг, %					
Прибуток	65,9	81,5	90,3	24,4	8,8
Збиток	34,1	18,5	9,7	-24,4	-8,8

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Протягом останніх двох років рентабельність сільськогосподарських підприємств Тернопільської області збільшилася, у сфері рослинництва – на 18,8% і становить 42,2 %, а у сфері тваринництва на 19%. Можна звернути увагу на те, що дохід від реалізації продукції і рослинництва і тваринництва в 2015 році зріс, проте і зросли витрати, тому рентабельність тваринництва змінилася набагато менше, ніж рентабельність рослинництва.

Повна собівартість продукції сільського господарства сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, які звітували за формою за ф.№50-сг у 2015 році зросла на 28,3% та 81,3% відповідно до 2014 р. та 2013 р. позитивним є те, що дохід (виручка) від реалізації за аналізований період зростала більшими темпами, ніж собівартість, а саме, на 48,2% та 134,6% відповідно до 2014 р. та 2013 р. Як, наслідок

рентабельність у 2015 р. була вищою, ніж у 2014 р. та 2013 р. відповідно на 18,8% та 31,8%. Майже такими кількісними параметрами характеризуються зміни рентабельності виробництва продукції рослинництва, яка у 2015 р. зросла в порівнянні із 2014 р. на 18,8% та на 33,9% в порівнянні із 2013 р. такі позитивні зміни рентабельності виробництва продукції рослинництва також були забезпеченні випереджаючим ростом виручки від реалізації продукції над ростом собівартості продукції рослинництва. Так, у 2015 р. виручка від реалізації була вищою на 47,6% в порівнянні із 2014 р., а собівартість за цей період зросла лише на 28,2%.

Рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва у 2015 р. становив 28,3%, для порівняння у 2013р. цей показник був 7,1%, а у 2014 р. – 9,3%, що на 21,2% та 19,0% менше, ніж у 2015 р.

За аналізований період також змінилася кількість підприємств, які отримали прибуток від реалізації продукції сільського господарства та послуг. Так, у 2015 р. їх частка становила 90,3% від загальної сукупності сільськогосподарських підприємств, що на 8,8 % більше, ніж у 2014 р., та на 24,4% більше , ніж у 2013 р.

Проаналізуємо основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, які звітували за формою №50-сг у 2015 році (табл. 2.9). Зокрема, це підприємства, які мають зареєстрований першим вид економічної діяльності, віднесений до галузі сільського господарства, або галузей з переробки сільськогосподарської сировини, або досліджень і розробок в галузі природничих наук, мають понад 200 га сільськогосподарських угідь, або понад 50 голів худоби, або понад 500 голів птиці, або кількість працюючих понад 20 осіб, або дохід (виручку) від реалізації продукції сільського господарства понад 150 тис. грн. Кількість підприємств, які включені до сукупності звітних одиниць за ф.№50-сг у 2015 році становить 58% до загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств області (без фермерів), звіт також

подали 15 великих фермерських господарств.

Таблиця 2.9

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств¹ Тернопільської області за 2012-2015 рр.*

	2012	2013	2014	2015
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	13,8	5,7	-7,1	22,9
Чистий прибуток, збиток, млн. грн.	790,4	77,1	-1828,6	249,7
Підприємства, які одержали чистий прибуток				
відсотків до загальної кількості	80,8	76,6	81,2	85,5
фінансовий результат, млн. грн.	893,2	692,2	1379,3	3202,9
Підприємства, які одержали чистий збиток				
відсотків до загальної кількості	19,2	23,4	18,8	14,5
фінансовий результат, млн. грн.	102,8	615,1	3207,9	2953,2
Кількість найманих працівників, тис. осіб	13,5	13,4	13,3	11,3

¹Наведена інформація відноситься до підприємств, які відповідають статистичним критеріям для великих і середніх сільськогосподарських підприємств, установлених Методологічними положеннями з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Держкомстату України від 09.11.2011 №289.

*Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Аналізуючи результати діяльності підприємств за останні чотири роки, можна відзначити, що починаючи з 2012 року економічна активність підприємств різних галузей економіки, в т.ч. і сільськогосподарських, у зв'язку з політичною ситуацією в країні, нестабільністю валюти, зміни влади та інших негативних чинників почала знижуватись і досягла свого мінімуму у 2014 році з середнім рівнем збитковості операційної діяльності 7,1%.

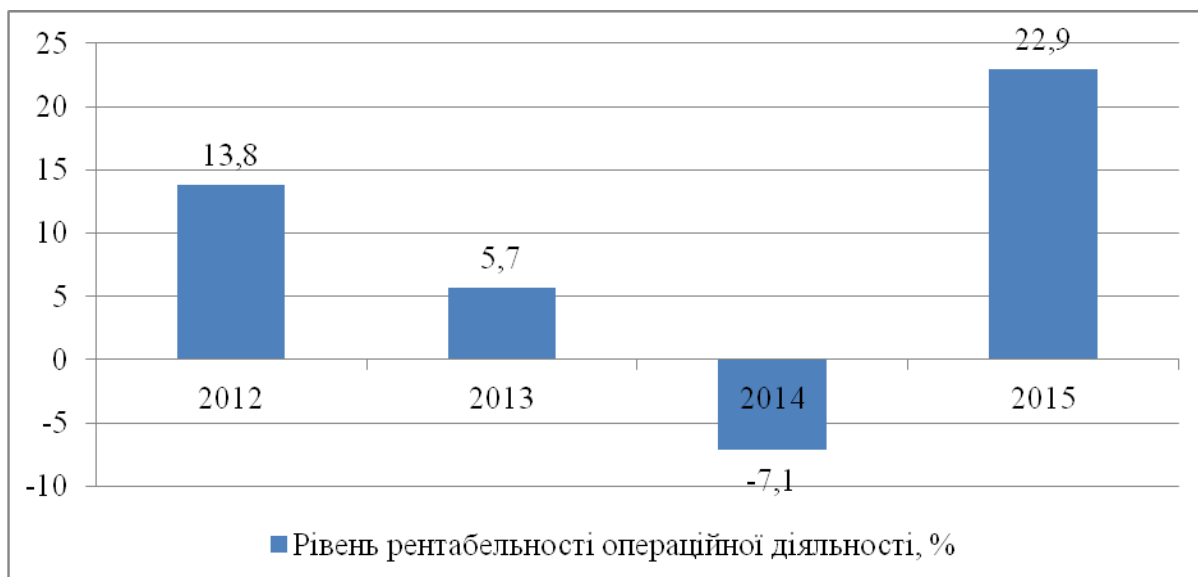

Рис. 2.10. Середня рентабельність сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2012-2015 рр., %^{1*}

¹Наведена інформація відноситься до підприємств, які відповідають статистичним критеріям для великих і середніх сільськогосподарських підприємств, установлених Методологічними положеннями з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Держкомстату України від 09.11.2011 №289.

*Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

І хоча спостерігається поступове зростання прибутковості операційної діяльності (у 2015 р. рівень рентабельності операційної діяльності був найвищим і становив 22,9%), значна частка підприємств є збитковими, неплатоспроможними. Так, у 2015 році частка збиткових підприємств все ще становила 14,5 %, що на 4,3 % менше попереднього року.

Розглядаючи окремо продукцію рослинництва, ми бачимо, що ефективність в даній галузі за досліджуваний період збільшилася майже на половину; на 28,2% зросла повна собівартість продукції, при цьому грошові надходження зросли на 47,6%; тому рівень рентабельності збільшився з 23,4% до 47,6% або на 18,8 відсоткових пункти. Майже ідентичні результати ефективності прослідковуються і в тваринництві, собівартість тваринницької продукції за цей же період підвищилася на 28,9%, і більше половини – на 51,3%, спостерігався ріст виручки від

продажу даної продукції. В зв'язку з цим, рівень рентабельності зростає ще більшими темпами, ніж в рослинництві і це більш-менш стабілізувало цю галузь (табл. 2.10).

Якщо проаналізувати рівень рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції, то можемо зробити висновок, що соняшник – це традиційно сама високорентабельна культура в рослинництві, середнє значення рентабельності за останні 10 років становить 40%. За підсумками 2015 року соняшник, за даними Укрдержстата, вийшов на рекордно високий показник рентабельності в середньому по Україні в 80,3%. (рис. 2.11)

Рис. 2.11. Рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції виробленої сільськогосподарськими підприємствами України у 2015 р., %*

* Джерело : складено автором за даними Державної служби статистики

Друге місце за рентабельністю посіло виробництво яєць (60,9%). У порівнянні із минулим роком – лідери не змінилися. Але, якщо рентабельність виробництва яєць збільшилася на декілька відсотків, то у соняшника - більше ніж у два рази.

Що ж стосується негативної рентабельності, то найвищий «антипоказник» у м'яса овець та кіз (- 29,6%), за ним – м'ясо великої рогатої худоби (- 17,9%). Зазначені показники сформувалися під впливом випереджаючого зростання цін на матеріально-технічні ресурси та послуги, що споживаються у тваринництві, у порівнянні з підвищенням цін на продукцію галузі.

Високим рівнем рентабельності характеризується виробництво соняшника і в Тернопільській області – 65,2% (рис. 2.12).

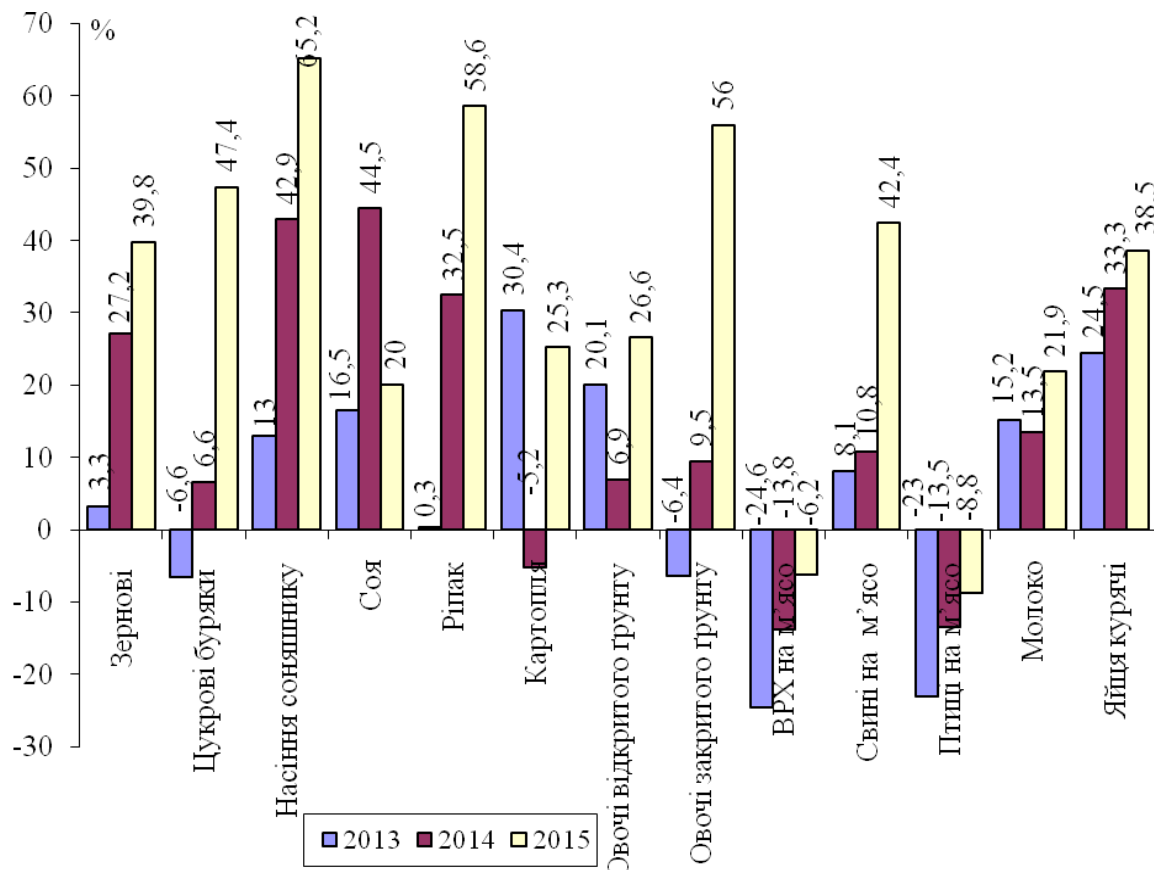

Рис. 2.12. Рівень рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції у Тернопільській області (у відсотках)*

*Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Як видно з наведеного рис. 2.12 рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції характеризується достатнім рівнем рентабельності, окрім виробництва м'яса ВРХ та птиці, виробництво яких протягом аналізованого періоду характеризувалося збитковістю. При цьому слід відзначити, що у 2015 р. рівень рентабельності за основними сільськогосподарськими культурами за рік зростає практично у два рази. Так рентабельність сільськогосподарського виробництва в 2015 році

склала 39,8% проти 19,4% роком раніше. У рослинництві найрентабельнішим було виробництво соняшнику (65,2%), ріпаку (58,6%), цукрових буряків (фабричних) (47,4%), зернових та зернобобових всього, рентабельність яких склала 39,8%.

У тваринництві, згідно з підрахунками статистів, найрентабельнішими були виробництво м'яса свиней (42,4) та молока (21,9%). Виробництво яєць впродовж тривалого періоду часу залишається одним із найбільш прибуткових видів діяльності в тваринництві (рентабельність становила 38,5%).

Найсуттєвіше змінилася рентабельність виробництва цукрових буряків (фабричних), із 6,6% у 2014р. до 47,4% у 2015 р., тобто на 40,8 відсоткових пункти, овочів закритого ґрунту із 9,5% до 56,0% або на 46,5%, картоплі із -5,2% до 25,3%, тобто на 30,5%, у тваринництві різко зросла рентабельність виробництва свинини – на 31,6% з 10,8% у 2014 р. до 42,4% у 2015 р., зросла також і рентабельність виробництва молока та яєць курячих відповідно на 8,4% та 5,2%.

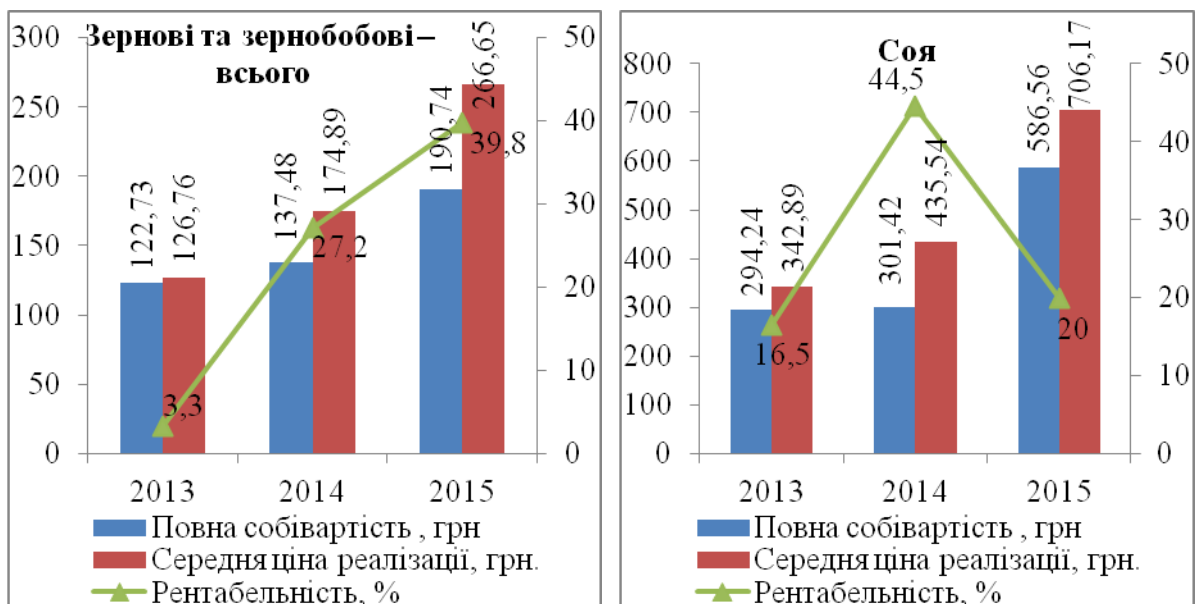

Рис. 2.13. Динаміка собівартості, реалізаційних цін та рентабельності виробництва 1ц основних видів сільськогосподарської продукції у Тернопільській області у 2013-2015 роках*

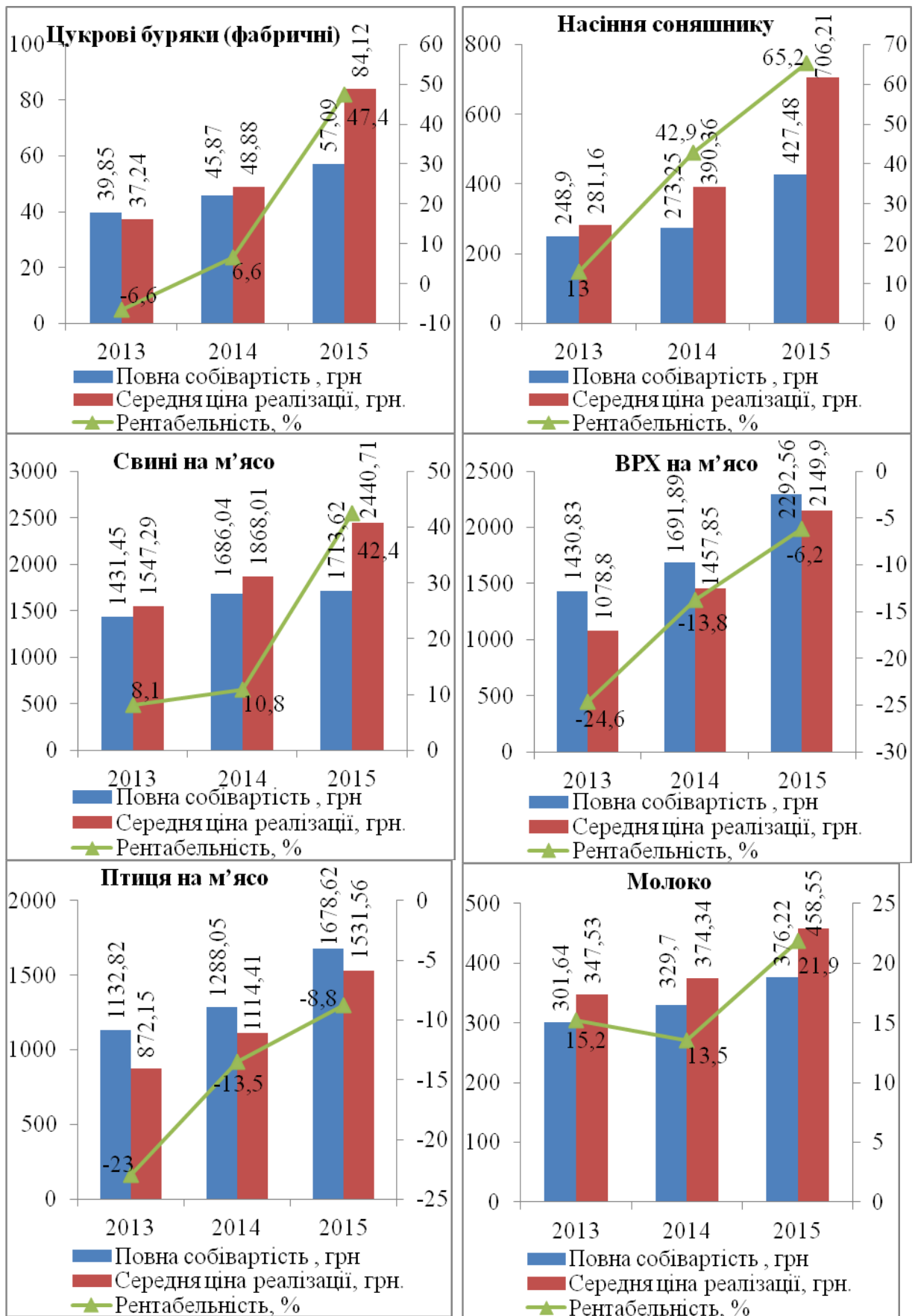

Рис. 2.13. Динаміка собівартості, реалізаційних цін та рентабельності виробництва 1ц основних видів сільськогосподарської продукції у Тернопільській області 2013-2015 роках*

Рис. 2.13. Динаміка собівартості, реалізаційних цін та рентабельності виробництва 1ц основних видів сільськогосподарської продукції у Тернопільській області у 2013-2015 роках*

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Повертаючись до 2015 року, варто додати, що, незважаючи на високу офіційну рентабельність та значні обсяги валової продукції сільськогосподарського виробництва за підсумками 2015 року, реальні обсяги валової продукції аграрного сектору зменшилися на 10,9% в порівнянні із 2014 р.

Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств у 2015 р. коливався у широких межах і не тільки в цілому по підприємницьких структурах, а й за кожною організаційно-правовою формою (рис. 2.14).

Так найвищою рентабельністю виробництва характеризувалася сільськогосподарська продукція, вироблена у виробничих кооперативах, її рівень рентабельності становив 49%. У приватних підприємствах та господарських товариствах рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції також характеризувалася високими показниками, відповідно 43% та 38,1%.

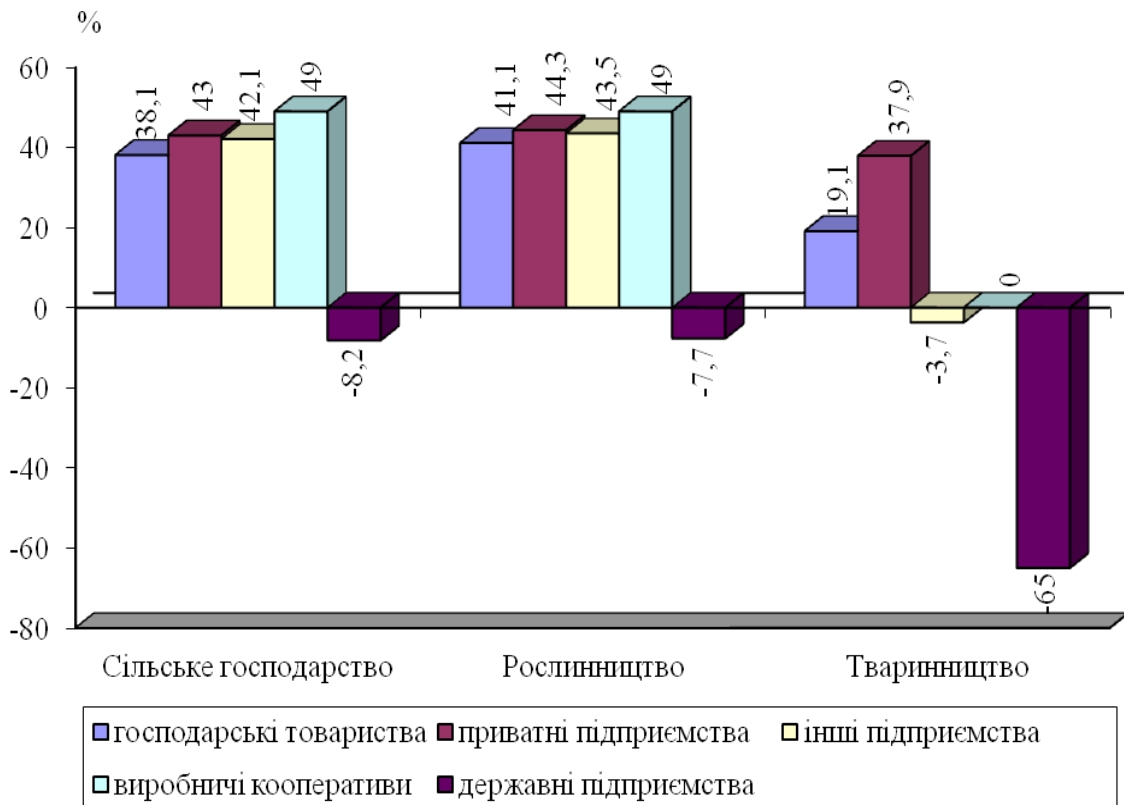

Рис. 2.14. Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції за категоріями підприємств у Тернопільській області у 2015 році (у відсотках)

* Джерело : складено автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [78, 79, 80]

Необхідно також відзначити, що виробництво продукції сільського господарства загалом і в т.ч. рослинництва та тваринництва у державних підприємствах характеризується збитковістю. Так, рівень збитковості виробництва сільськогосподарської продукції становив -8,2%, в т.ч. рослинництва -7,7%, а тваринництва -65%.

Висновки до розділу 2

1. Аграрна реформа спричинила організаційні трансформації, з чим пов'язані зміни організаційно-правової форми аграрних підприємств. Основним наслідком таких змін стала індивідуалізація господарювання на селі – перехід від колективної форми власності до індивідуальної, що виявилось у збільшенні числа таких організаційно-правових форм аграрних підприємств як

фермерські та приватні господарства, по-друге, зменшенні кількості сільськогосподарських кооперативів, по-третє, зменшенні господарських товариств. Переважаючою організаційно-правовою формою господарювання на селі є фермерські господарства, частка яких у загальній чисельності становить 56,4 %, тобто вони займають більше половини усіх підприємств у Тернопільській області. На другому місці господарські товариства вони складають 20,2%, частка приватних підприємств в організаційно-правовій структурі господарювання в аграрній сфері Тернопільської області складає 18,5%. Державні підприємства та виробничі кооперативи займають відповідно лише 0,6% та 0,9% від усієї кількості підприємств.

2. Структура сучасних сільськогосподарських підприємств в Тернопільській області свідчить, що більшість сільгосппідприємств мають невелику площу землекористування. У 2015 р. налічувалось 530 сільськогосподарських підприємств з площею сільськогосподарських угідь до 50 га, що становить 51,5 % загальної їх кількості. Ці підприємства в цілому використовували 9,6 тис га сільськогосподарських угідь. Середня площа сільськогосподарських угідь цієї групи підприємств становила 18,1 га.

3. У структурі валової продукції сільського господарства області в 2014р. найбільшу питому вагу займало виробництво зернових (30,7%), картоплі та овоче-баштанних культур (21,2%), молока (13,1%), вирощування худоби та птиці (9,5%).

4. Дослідження структури витрат сільського господарства загалом сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за елементами показало, що найбільшу питому вагу займають матеріальні витрати. У 2014 р. їх частка становила 73,8 % загального обсягу витрат, у 2015 р. вона зросла до 75,5 %. Витрати на оплату праці з відрахуваннями у 2014 р. займали 6,9 %, у 2015 р. – знизилась до 6,2 %.

5. За період з 2013 по 2015 р. повна собівартість 1 ц усіх основних видів сільськогосподарської продукції суттєво зросла. Найбільш швидкими темпами зростала собівартість виробництва м'яса ВРХ, середньорічний

приріст становив 600,67 грн./ц, овочів закритого ґрунту - 595,33 грн./ц, м'яса птиці – 390,57 грн./ц, соя та соняшнику – відповідно 285,14 та 154,23 грн./ц, прискореними темпами зросла також собівартість виробництва 1 тис. шт. яєць курячих на 268,33 грн./тис. шт. Найбільш повільно відбувалось зростання собівартості виробництва цукрових буряків, молока та зернових культур – відповідно у середньому на 11,22 грн./ц, 46,52 грн./ц, 53,26 грн./ц за рік. Позитивним є те, що собівартість виробництва плодів та ягід і картоплі знизилася відповідно на 144,42 грн./ц та 99,27 грн./ц.

6. На більшість сільськогосподарських культур середні ціни реалізації зростали пропорційно росту собівартості, а інколи випереджаючими темпами, що забезпечило у 2015 р. достатні рівні рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Так, наприклад, індекс зростання цін на овочі відкритого та закритого ґрунту становив відповідно 118,6% та 104,2%, ріпаку – 91,7%, насіння соняшнику – 80,9%, цукрових буряків – 72,1%. Серед продукції тваринництва першими за зростанням середньореалізаційних цін були такі види продукції, як виробництво яєць курячих, ціна за 1 тис. шт., яких вироста на 58,4%, м'яса ВРХ та птиці, ціни на які зросли на 47,5% та 37,4%.

7. Протягом останніх двох років рентабельність сільськогосподарських підприємств Тернопільської області збільшилася, у сфері рослинництва – на 18,8% і становить 42,2 %, а у сфері тваринництва на 19%. Можна звернути увагу на те, що дохід від реалізації продукції і рослинництва і тваринництва в 2015 році зріс, проте і зросли витрати, тому рентабельність тваринництва змінилася набагато менше, ніж рентабельність рослинництва. Рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва у 2015 р. становив 28,3%, для порівняння у 2013р. цей показник був 7,1%, а у 2014 р. – 9,3%, що на 21,2% та 19,0% менше, ніж у 2015 р.

8. За аналізований період також змінилася кількість підприємств, які отримали прибуток від реалізації продукції сільського господарства та послуг. Так, у 2015 р. їх частка становила 90,3% від загальної сукупності

сільськогосподарських підприємств, що на 8,8 % більше, ніж у 2014 р., та на 24,4% більше, ніж у 2013 р.

9. Рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції характеризується достатнім рівнем рентабельності, окрім виробництва м'яса ВРХ та птиці, виробництво яких протягом аналізованого періоду характеризувалося збитковістю. У рослинництві найрентабельнішим було виробництво соняшнику (65,2%), ріпаку (58,6%), цукрових буряків (фабричних) (47,4%), зернових та зернобобових всього, рентабельність яких склала 39,8%. У тваринництві, згідно з підрахунками статистів, найрентабельнішими були виробництво м'яса свиней (42,4) та молока (21,9%). Виробництво яєць впродовж тривалого періоду часу залишається одним із найбільш прибуткових видів діяльності в тваринництві (рентабельність становила 38,5%).

10. Незважаючи на високу офіційну рентабельність та значні обсяги валової продукції сільськогосподарського виробництва за підсумками 2015 року, реальні обсяги валової продукції аграрного сектору зменшилися на 10,9% в порівнянні із 2014 р.

11. Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств у 2015 р. коливався у широких межах і не тільки в цілому по підприємницьких структурах, а й за кожною організаційно-правовою формою. найвищою рентабельністю виробництва характеризувалася сільськогосподарська продукція, вироблена у виробничих кооперативах, її рівень рентабельності становив 49%. У приватних підприємствах та господарських товариствах рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції також характеризувалася високими показниками, відповідно 43% та 38,1%. Виробництво продукції сільського господарства загалом і в т.ч. рослинництва та тваринництва у державних підприємствах характеризується збитковістю. Так, рівень збитковості виробництва сільськогосподарської продукції становив -8,2%, в т.ч. рослинництва -7,7%, а тваринництва -65%.

Розділ III. ДЖЕРЕЛА ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

3.1. Інноваційний розвиток в АПК як одне із джерел підвищення рентабельності виробництва

Рентабельність – це складна категорія. Вона показує, наскільки прибуткова діяльність компанії, і, отже, чим вищі показники рентабельності, тим успішніша діяльність. З цієї причини підприємству необхідно знаходити нові шляхи підвищення рентабельності з метою забезпечення найбільш високих показників [101, с.35].

Фактори збільшення рентабельності виробництва можна визначити наступним чином: чим більший дохід і з чим меншою вартістю основних фондів і оборотних коштів він досягнутий і більш ефективно вони використовуються, тим вища рентабельність виробництва, а значить вища економічна ефективність функціонування галузі, і, навпаки.

Ключові шляхи підвищення рентабельності – підвищення абсолютної суми прибутку і скорочення витрат на виробництво продукції. Цьому сприяє широке застосування у виробництві результатів науково-технічного прогресу, що веде до збільшення продуктивності суспільної праці і зниження на цій основі вартості одиниці ресурсів, що застосовуються у виробництві. Альтернативність пошуку шляхів підвищення рентабельності визначається різноманітністю її характеристик.

Слід враховувати також, що при аналізі шляхів підвищення рентабельності важливо розділяти вплив зовнішніх і внутрішніх умов. До зовнішніх умов належить розширення ринку збуту продукції за рахунок зниження ціни на товари, що пропонуються. Внутрішні умови є більш значними, ніж зовнішні. До них відносяться: підвищення обсягів

виробництва, скорочення собівартості продукції, збільшення віддачі основних засобів і т. д.

У той же час питання продовольчої безпеки залишається актуальним. Це пов'язано в першу чергу з низькою прибутковістю сільського господарства, яка не дозволяє формувати в достатньому обсязі грошові і фінансові ресурси для здійснення технологічної модернізації виробництва, а це, в свою чергу, не дозволяє поліпшувати конкурентоспроможність виробленої продукції [77].

Основою збільшення показника рентабельності може бути впровадження інновацій, що дозволяють виробляти новий вид товарів з найкращою якістю, освоювати нові ринки збуту продукції, вводити організаційно-управлінські нововведення і т. д. [51].

За сферою застосування в АПК можна виділити чотири типи інновацій: 1) селекційно-генетичні; 2) виробничо-технологічні; 3) організаційно-управлінські; 4) економіко-соціально-екологічні.

До селекційно-генетичних інновацій можна віднести результати як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Наприклад, проводяться дослідження по селекції сільськогосподарських культур і створюються нові сорти і гібриди рослин. Оцінка результатів проводиться за морфологічними, фізіологічними, імунологічними, біохімічними та іншими ознаками.

Можна відзначити також напрямки, що мають фундаментальний характер з орієнтацією на практичне застосування, такі як клітинну, генну і хромосомну інженерію, вірусологію і інші.

Селекційно-дослідні і насінневі організації, провівши прикладні дослідження, можуть передавати нові сорти і гібриди для впровадження у виробництво, створюючи таким чином основу для виробничо-технологічних нововведень, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності виробництва в сільському господарстві.

До виробничо-технологічних інновацій можна віднести нововведення у виробництві нових видів аграрної і продовольчої продукції, що забезпечують поліпшення її якості; нові технології проведення польових робіт, утримання сільськогосподарських тварин; переробки і зберігання продукції; поліпшення, які дозволяють підвищити і / або зберегти найцінніші природно-біологічні якості продукції, зниження її ресурсоємності і ін.

Економіко-соціально-екологічні інновації включають в себе нововведення в системі соціально-економічних відносин в АПК, вирішення екологічних проблем, організації та регулювання ринку, розвитку сільських територій і т.д.

Всі зазначені типи і види інновацій можуть мати безліч конкретних форм втілення в АПК у формі фундаментальних і прикладних НДР; державних, регіональних і галузевих інноваційних програм, ін.

Прикладні дослідження необхідно розвивати в АПК за такими основними сферами діяльності:

- землеробство і меліорація;
- рослинництво і захист рослин;
- зоотехніка і ветеринарна медицина;
- електрифікація, механізація і автоматизація аграрно-промислового виробництва;
- переробка сільськогосподарської сировини і зберігання готової продукції.

У цілому інноваційний розвиток в АПК необхідно і можливо опрацьовувати за такими напрямками:

- виведення рослин і тварин, стійких до шкідників і хвороб, інших несприятливих факторів навколишнього середовища, адаптованих до конкретних умов утримання;
- використання нової техніки і технологій, науково-обґрунтованих систем землеробства і тваринництва;

- створення нових добрив, засобів захисту рослин та систем їх використання;
- біологізації і екологізації землеробства;
- розробка і застосування ресурсозберігаючих технологій виробництва та зберігання продукції, спрямованих на підвищення якості продуктів харчування;
- розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК;
- нові форми технічного обслуговування і забезпечення ресурсами організацій АПК;
- нові форми організації і мотивації праці, управління, маркетингу;
- створення інноваційно-консультаційних структур;
- розробка і застосування нових форм, методів і механізмів вироблення оптимальних управлінських рішень, інноваційного розвитку;
- підготовка кадрів для забезпечення науково-технічного та інноваційного розвитку АПК;
- поліпшення умов життєдіяльності, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти і культури жителів сільських поселень;
- збереження і поліпшення якості навколишнього середовища, екологічних умов для життя, праці та відпочинку населення.

Інтегральну мету інноваційних досягнень в АПК доцільно визначити таким чином: розробка і практичне застосування ресурсозберігаючих, екологічно безпечних та ефективних технологій на основі застосування прогресивних методів селекції; впровадження нових форм організації праці і виробництва, спеціалізованих інформаційних систем, підготовки і мотивації фахівців, підвищення якості життя і діяльності населення сільських територій, конкурентоспроможності АПК і продовольчої безпеки країни.

Для підвищення ефективності та рентабельності АПК з метою забезпечення продовольчої безпеки необхідно вивчити всі наявні

вітчизняні та зарубіжні досягнення і визначити можливості впровадження цих інновацій у виробництво АПК і конкретного господарюючого суб'єкта.

Так, в даний час науковими установами ряду країн СНД розроблені моделі адаптивно-ландшафтних систем землеробства для сільськогосподарських регіонів, які дозволяють підвищувати продуктивність земель при зниженні витрат на обробку відповідно на 10-15%. Такі моделі доцільно широко застосовувати в АПК України, що дозволить підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників (цінову і ін.).

Перспективними тут можна вважати застосування протиерозійних комплексів для підвищення продуктивності агроландшафтів, способи управління ресурсним потенціалом при обробці ґрунтів і вирощуванні сільськогосподарських культур.

У рамках інформаційних технологій доцільно застосовувати систему картографо-аерокосмічного моніторингу деградованих агроландшафтів

У ряді країн успішно застосовуються інформаційні моделі і технічні засоби управління режимами комплексних меліорацій агроландшафтів, що також можна застосовувати в АПК України.

Доцільно активніше розвивати агрохімічне обслуговування сільськогосподарського виробництва, що забезпечує збереження і відтворення родючості ґрунтів.

Практичну значимість придбали дослідження генетичних ресурсів для оцінки світового генетичного різноманіття рослин і виділення нових джерел селекційних ознак. У результаті досліджень за останні роки виділено 1300 джерел селекційно-цінних ознак, з них 493 - по зернових культурах. У результаті можливий інноваційний прорив у селекційній роботі завдяки використанню віддалених схрещувань, генної та клітинної інженерії, методів біотехнології. При цьому можуть бути використані комп'ютерні програми сканування і обробки зображень зразків на ранніх стадіях селекційного процесу.

Селекційна робота з формування нових сортів рослинницьких культур, що володіють новими цінними ознаками, і їх застосування в Україні дозволить отримати істотне підвищення стійкості і витривалості рослин, а відповідно якості отримуваної продукції.

Серед нових технологій для підвищення ефективності рослинництва можна виділити наступні напрямки:

- технології з використанням багатоопераційних сільськогосподарських машин і знарядь для мінімізації витрат на обробку ґрунтів, догляд за посівами і збирання врожаю;
- нові технології управління потенціалом агроecosистем і агроландшафтів шляхом диференційованого використання ресурсів і застосування засобів агрокосмічного і позиційного зондування;
- зональні технології для кожного виду культур, що відповідають основним критеріям: ресурсозбереження, економічна доцільність; підвищення конкурентоспроможності; екологічна безпека;
- перспективні напрямки захисту рослин – застосування ентомофагів, ентомопатогенні в поєднанні також з традиційними засобами хімічного захисту;
- прогресивні способи моніторингу фітосанітарної обстановки в регіонах для забезпечення захисту рослин з урахуванням закономірностей зміни видів і динаміки чисельності шкідливих об'єктів для сільськогосподарських культур, циклічність і особливості їх появи, специфіка дій.

Забезпеченість сучасною сільськогосподарською технікою є однією з головних проблем для реалізації стратегії підвищення рентабельності та конкурентоспроможності АПК. Для наукового забезпечення та кардинальної зміни ситуації найбільш важливі такі напрямки, як перехід на технології четвертого покоління для виробництва пріоритетних видів сільськогосподарської продукції, що визначають продовольчу безпеку

країни; розробка стратегії і програми інтегрованого використання енергоресурсів в АПК, включаючи реконструкцію сільських електричних мереж, децентралізацію системи обігріву виробничих приміщень, моделювання вітро-сонячних і вітродизельних установок, отримання рідкого і газоподібного палива з деревних і рослинних відходів, ін.

При зберіганні і переробці сільськогосподарської продукції необхідне створення техніко-технологічних систем зберігання і переробки сільськогосподарської сировини для виробництва екологічно безпечних конкурентоспроможних продуктів харчування. Для цього потрібна розробка новітніх технологій для кожного виду сільськогосподарської сировини.

Важливі такі розробки ресурсозберігаючих технологій, які дозволяють мінімізувати зниження харчової цінності продукції в процесі зберігання, транспортування і переробки сільськогосподарської сировини; зберігання, транспортування і реалізації готової продукції.

З метою підтримки повноцінного здоров'я населення необхідно звернути увагу на розробку спеціальних рецептур, і технологію її виробництва з урахуванням вікових категорій населення.

Однією з важливих розробок для збереження екології, яку доцільно використовувати для виготовлення упаковок харчових продуктів, є технологія застосування біоутилізаційних матеріалів із заданим терміном служби.

Зазначені напрями інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності АПК вимагають певних інвестицій, можуть бути отримані організаціями АПК за умови повноцінної державної підтримки науки і виробництва.

При розробці і реалізації інноваційних проектів органам управління АПК, науковим установам та виробничим організаціям необхідно враховувати і об'єктивно оцінювати ризики.

3.2. Розвиток фінансового механізму забезпечення рентабельності підприємств АПК в умовах ринкової економіки

На сьогоднішній день тільки грамотний аналіз рентабельності діяльності підприємства дозволяє підвищити рівень прибутку. Аналіз прибутку і рентабельності - невід'ємна частина роботи організацій. Він дозволяє виявити помилки в господарській діяльності, вказати керівництву на шляхи подальшого розвитку та виявити резерви максимального збільшення прибутку [73]. У сучасних умовах без якісного аналізу рентабельності діяльності підприємства і виявлення чинників, які впливають на цю величину, неможливо підвищити рівень одержуваних доходів.

На сьогоднішній день мало проводиться досліджень з питань шляхів підвищення рентабельності підприємств у сучасних українських умовах.

Рентабельність допомагає оцінити ефективність управління підприємством, отже, високий прибуток і достатній рівень прибутковості багато в чому обумовлений правильністю і раціональністю управлінських рішень, що приймаються на підприємстві. Звідси, про рентабельність можна говорити як про один з критеріїв якості управління.

Сам термін «рентабельність» походить від слова «rentabel», що в перекладі означає прибутковий, дохідний, коефіцієнт економічної ефективності виробництва на підприємствах, комплексно відображає застосування матеріальних, трудових і грошових ресурсів [24]. Показниками рентабельності характеризується формування доходу і суми прибутку підприємства в фактичному середовищі. За допомогою них оцінюються фінансові результати організації і, зрозуміло, ефективність використання коштів з метою отримання доходу. Також актуальність досліджуваного питання обумовлюється різноплановістю при визначенні рентабельності, тобто відсутня єдина термінологія і методика її розрахунку.

Показник рентабельності можна використовувати в процесі прогнозування прибутку, встановлюючи зв'язок між сумою прибутку і величиною вкладеного капіталу. Передбачуваний прибуток оцінюється на основі рівня прибутковості в попередні періоди, беручи до уваги прогнозовані зміни [21, с. 110]. Рентабельність є складною категорією. Вона показує, наскільки прибуткова діяльність компанії, і, отже, чим вищими є показники рентабельності, тим успішніша діяльність. З цієї причини підприємству необхідно знаходити нові шляхи підвищення рентабельності з метою забезпечення найбільш високих характеристик [75, с.35]. Г. В. Савицька дає наступне визначення в своїх працях, що «рентабельність – це відносний показник, який визначає рівень прибутковості бізнесу». Так, показники рентабельності визначають ефективність діяльності організації в цілому, прибутковість різних сфер діяльності (виробнича, комерційна, інвестиційна та інші), які більш детально, ніж прибуток організації, характеризують підсумкові результати діяльності, тому що їх величина показує співвідношення ефекту з наявними або спожитими ресурсами [75, с. 229].

Таким чином, рентабельність є не тільки розрахунковою величиною і статичним показником, а й критерієм, який використовується для комплексної оцінки соціально-економічного становища організації на ринку. Отриманий прибуток для різних підприємств може бути і однаковим, але отриманим у різних умовах. Таким чином, це і є причиною застосування показників рентабельності, так як вони допомагають оцінити економічний суб'єкт, не опираючись на розмір і характер діяльності.

Бухгалтерським обліком рентабельність розглядається як двокомпонентна складова [51]:

- рентабельність господарської діяльності, що представляє собою результат від операційної діяльності (на рентабельність впливає облікова політика);

- потенційна рентабельність, представлена у вигляді доходу від володіння цінними паперами, довгостроковими зобов'язаннями і товарно-матеріальних цінностей.

На нашу думку, яка співпадає з точкою зору багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків фінансового менеджменту, з усіх показників рентабельності ключовим є показник рентабельності реалізації.

Аналіз рентабельності часто показує, що існує залежність між показниками рентабельності і успішністю діяльності підприємства. Однак, іноді підприємства займають лідируючі позиції, маючи досить низьку рентабельність. У свою чергу, при досить високих її показниках, підприємства не займають лідируючих позицій на ринку, що обумовлено недостатньо високим рівнем продажів.

У літературі широко відома формула Дюпона - розкладання рентабельності власного капіталу на добуток трьох чинників: оборотність активів, рентабельність продажів і фінансовий важіль. З формули видно, що підприємство може збільшити віддачу на власний капітал шляхом збільшення норми прибутку від продажів, поліпшення використання своїх активів і збільшення фінансового важеля.

«Формула Дюпона» має такий вигляд [51, с. 73]:

$$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Обсяг продажів}} \times \frac{\text{Обсяг продажів}}{\text{Чисті активи}} \times \frac{\text{Чисті активи}}{\text{Власний капітал}}$$

Якщо показник фінансового важеля сприяє максимізації рентабельності власного капіталу, дія його буде ефективною.

Для оцінки рівня коефіцієнтів оборотності і рентабельності корисно зіставити ці показники між собою. Наприклад, порівняти рентабельність всіх активів з рентабельністю власного капіталу, розрахованих по чистому прибутку. Різниця між цими показниками обумовлена залученням компанією зовнішніх джерел фінансування. На позитивну оцінку в цьому випадку буде заслуговувати така ситуація, при якій компанія за допомогою

залучення позикових коштів отримує більше прибутку, ніж повинна сплатити відсотків на цей позиковий капітал.

Дана формула дозволяє досліджувати динаміку ключових показників діяльності підприємства. Основною перевагою даної моделі є розщеплення комплексних показників на складові їх факторів. Збільшення рентабельності реалізації може бути досягнуте зменшенням витрат, підвищенням цін на реалізовану продукцію, а також перевищенням темпів зростання обсягу реалізованої продукції над темпами зростання витрат. Витрати можуть бути знижені, наприклад, за рахунок:

- ✓ використання більш дешевих сировини і матеріалів;
- ✓ автоматизації виробництва з метою збільшення продуктивності праці (щоправда, може привести до збільшення активів і, отже, за інших рівних умов знизити швидкість їх обороту);
- ✓ скорочення умовно-постійних витрат, таких, як витрати на рекламу, витрати на науково-дослідні розробки, витрати на вдосконалення системи управління.

Формула вказує на шляхи підвищення рентабельності коштів:

1. при низькій прибутковості продукції необхідно прагнути до прискорення оборотності активів і його елементів;
2. і навпаки – низька ділова активність підприємства може бути компенсована тільки зниженням витрат на виробництво продукції або зростанням цін на продукцію, тобто підвищенням рентабельності.

Підвищення швидкості обороту активів може бути забезпечене за допомогою збільшення обсягу реалізації при збереженні активів на постійному рівні, або ж при зменшенні активів. Наприклад, компанія може:

- ✓ знизити матеріально-виробничі запаси (за умови чіткого контролю за рівнем цих запасів);
- ✓ прискорити темпи оплати дебіторської заборгованості;
- ✓ виявити і ліквідувати невикористовувані основні засоби:

- ✓ використовувати кошти, отримані в результаті перерахованих вище дій для погашення боргу, викупу своїх акцій, або для вкладення в інші більш прибуткові види діяльності.

Підвищення цін на реалізовану продукцію також може служити засобом збільшення рентабельності активів. Однак в умовах розвиненої ринкової економіки це досить складне завдання. Тільки компанії, що мають цінову владу, можуть підвищувати ціни на свою продукцію і таким чином зберігати рівень рентабельності активів навіть за умов погіршення економічної кон'юнктури. Під ціновою владою розуміється також здатність компанії збільшувати витрати виробництва, оплачувані споживачем, яка не приводить при цьому до посилення внутрішньої або зовнішньої конкуренції, політичної опозиції, не викликає нові законодавчі акти і не провокує загрозу витіснення даного продукту новим видом продукції. Зазвичай до таких відносяться компанії, що випускають унікальну продукцію або надають послуги, суть яких важливіша, ніж їх ціна.

Тому, підприємство є рентабельним в тому випадку, якщо виручка від реалізації продукції є більшою від витрат виробництва, а також формується необхідна маса прибутку для безперервної діяльності організації. Показники рентабельності менше спотворюються впливом інфляції, ніж показники прибутку, так як рентабельність являє собою відношення результату і ресурсів.

Аналіз рентабельності продажів в рамках комплексної оцінки ефективності результатів підприємства дає можливість розглянути прибуток в декількох її видах. Співвідношення валового прибутку і виручки показує, яку суму від продажу продукції організація може використовувати, щоб покрити комерційні та управлінські витрати. Якщо розглядати прибуток від продажів, то отримаємо «чистоту аналітичного експерименту», тобто цей показник не схильний до впливу таких статей як інші доходи і витрати.

Даний показник допомагає оцінити ефективність управління продажами продукції. У разі співвідношення прибутку до оподаткування і виручки враховується вплив інших факторів, в тому числі податкового. Також буде знижуватися «якість» прибутку при сильнішому впливі інших витрат. Використовуючи суму чистого прибутку в розрахунку, отримуємо завершальний показник в системі показників рентабельності продажів, що відображає вплив всієї сукупності доходів та витрат.

У зв'язку з цим, підвищення рентабельності організації буде ключовим напрямком діяльності в сучасних умовах, пов'язаний з оптимізацією наявних витрат і підвищенням передбачуваних доходів.

Розрахунок планованої рентабельності проводиться методом зіставлення обсягу валового прибутку або доходу компанії з проведеними витратами на виробництво або з об'ємом застосовуваних ресурсів.

Провівши певний аналіз середнього рівня рентабельності, з'являється можливість визначити, яка саме продукція і які конкретно підрозділи підприємства створюють необхідний рівень прибутковості, а які призводять до збитків. Подібна інформація в умовах особливо конкурентної ринкової економіки є найбільш важливою, так як фінансові показники на пряму залежатимуть від спеціалізації і концентрації виробництва.

На підвищення рентабельності продажів впливає зменшення витрат на виробництво продукції, а також збільшення обсягу її реалізації. Щоб збільшити рівень продажу, необхідно не тільки проводити маркетингові заходи, а й слід виробляти продукцію, що відповідає вимогам споживачів і користується у них стабільним попитом.

У кожній організації повинні мати місце підрозділи, які аналізують собівартість виробництва і проводять при цьому великомасштабну програму заходів щодо її зниження. Дана робота вимагає комплексного підходу, тобто необхідно враховувати всі можливі фактори, які впливають

на формування вироблених витрат на виробництво і реалізацію готової продукції.

Крім цього, позитивно впливають на підвищення рентабельності підприємства і заходи, спрямовані на оптимізацію використання робочого часу персоналу.

Так, на підприємствах розробляється комплекс заходів, які сприяють підвищенню рентабельності діяльності підприємства. До таких заходів відноситься зниження витрат виробництва, застосування енергозберігаючих чи інших технологій, а також технічна модернізація компанії. Крім того, для збільшення деяких показників рентабельності можуть бути застосовані різні методи зменшення собівартості готової продукції або послуг, що поставляються компанією на ринок.

Важливо відзначити, що до основних шляхів збільшення рентабельності підприємства також можна віднести: підвищення обсягу продажів, збільшення ціни на вироблену продукцію (товари, послуги), зміну структури реалізованої продукції на ринку. Для реалізації даних методів підприємству необхідно застосування інноваційних технологій продажів і структури управління виробництвом.

Одним з подібних шляхів збільшення рентабельності на підприємстві є фінансовий контролінг. Дана система забезпечує зосередження вирішальних дій з головних напрямків фінансової системи підприємства, яка дозволяє виявити відхилення фактичних результатів від нормативних, і використання грамотного менеджменту з метою підвищення ефективності діяльності підприємства. Саме контролінг забезпечує керівництво організації потрібними інформаційними даними. На будь-якому підприємстві контролінг включає такі елементи як планування, постановка цілей, контроль за виконанням, а також прийняття рішень [7]. Підтримка ліквідності - головне завдання фінансового контролінгу, що означає готовність підприємства погасити заборгованості

в будь-який момент. Стійка платоспроможність досягається разом з необхідним рівнем рентабельності.

Фінансовий контролінг дозволяє виміряти граничне відхилення фактичних результатів фінансової діяльності від запланованих, спостерігати за реалізацією фінансових завдань, встановлених системою нормативів і показників, розробити управлінські рішення щодо вдосконалення фінансової діяльності, коригувати окремі показники і цілі фінансового розвитку у відповідності зі сформованою кон'юнктурою ринку і зовнішнім середовищем, спрогнозувати за розмірами відхилень можливі погіршення фінансового стану і значне зниження темпів розвитку.

Отже, фінансовий контролінг крім внутрішнього контролю фінансових операцій, здійснює координацію взаємозв'язку між створенням інформаційної бази, фінансовим плануванням, фінансовим аналізом і внутрішнім фінансовим контролем [86].

Поряд з цим, підвищенню рентабельності роботи організації може сприяти залучення керівництвом компанії аудиторських фірм, здатних оцінити бізнес-процеси, які збудовані на підприємстві, а також допомогти оцінити рух фінансових коштів. Буває, що низька рентабельність підприємства пов'язана з недобросовісним виконанням менеджерами підприємства своїх функцій.

Підвищення рентабельності в умовах підвищеної конкуренції – першорядне завдання підприємства. Основним джерелом вільних грошових коштів організації є виручка, отримана підприємством у результаті реалізації виробленої продукції. Звідси, головний напрямок діяльності господарського суб'єкта це, перш за все, підвищення рентабельності, використовуючи метод зниження можливих витрат і дотримуючись відповідного режиму економії і більш ефективно використовуючи ресурси, що знаходяться в розпорядженні організації. Даними витратами визначається рівень доходів і структура собівартості. Так як витрати на сировину займають значну частку в структурі, то

підвищення рівня рентабельності підприємства і зменшення вартості продукції, що випускається помітно вплинуть і на розмір отриманого прибутку. Це дає можливість отримати збільшений прибуток, що, безумовно, позитивно позначиться на показнику беззбиткової роботи підприємства.

Таким чином, підвищення рентабельності підприємств в сучасних умовах набуває першорядного значення, і керівництву організацій необхідно використовувати всі можливі шляхи підвищення даного показника, з метою збільшення прибутку, що в підсумку позначиться на покращенні ефективності діяльності самого господарського суб'єкта в цілому.

Зарубіжний і український досвід перетворень на селі з усіма досягненнями і проблемами підтверджує думку про необхідність пріоритетного розвитку основних напрямків агропромислового комплексу. Аграрна політика повинна бути спрямована на створення таких фінансових відносин і форм господарювання, які сприяють підвищенню рентабельності сільськогосподарського виробництва, збільшення прибутковості сільськогосподарської діяльності. Однак отримання високого прибутку ще не говорить про рентабельність і подальшу стабільну господарську діяльність сільськогосподарського виробництва.

Окрім розрахунку величини балансового, чистого, економічного прибутку, необхідно також оцінювати якість прибутку. Якщо прибуток зароблений завдяки ініціативі, впровадження інновацій, використання методів ризик-менеджменту, раціонального використання коштів, отриманих від економії в масштабах виробництва або далекоглядної політики щодо дебіторської та кредиторської заборгованості, то можна охарактеризувати якість такого прибутку як високу.

Якщо ж прибуток отримано при тимчасових сприятливих обставин, або при порушенні умов конкуренції (недобросовісна конкуренція, то

такий прибуток носить короткостроковий характер і має низьку якість. Якість прибутку формує якість рентабельності.

Різноманіття показників рентабельності визначає альтернативність пошуку шляхів її підвищення. Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи: показники рентабельності продукції; показники рентабельності виробництва; показники рентабельності капіталу (активів); показники, розраховані на основі потоків готівкових грошових коштів. При цьому, рентабельність продукції і капіталу багато в чому залежать від рентабельності виробництва. Кожен з вихідних показників розкладається в факторну систему з різним ступенем деталізації, що задає коридору виявлення та оцінки виробничих резервів. Тому при аналізі шляхів підвищення рентабельності важливо розділяти вплив зовнішніх і внутрішніх факторів.

Товарне сільськогосподарське виробництво має вестися відповідно до таких внутрішніх факторів підвищення його рентабельності, як: техніко-технологічні, організаційно-господарські, загальноекономічні, соціальні і природні фактори. Організаційно-економічними факторами підвищення рентабельності є інтеграція, підвищення врожайності, зниження витрат, застосування нової техніки, технології, розвиток насінневої і племінної справи. Економічні чинники підвищення рентабельності пов'язані з вибором найбільш ефективних форм і принципів побудови економічних відносин, методів управління і стимулювання, відповідних змісту господарського механізму ринкової орієнтації сільськогосподарських підприємств. Соціальні фактори підвищення рентабельності визначаються вкладенням ресурсів у перетворення умов праці та життя працівників і фахівців сільськогосподарських підприємств. Природні фактори підвищення рентабельності виробництва пов'язані з заходами, спрямованими на підвищення родючості землі.

До зовнішніх факторів, що впливають на рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, відносяться: природні умови;

транспортні умови; соціально-економічні умови; рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків; ціни на виробничі ресурси, державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію з метою подолання диспаритету цін, рівень розвитку страхового ринку.

Система обліку витрат на підприємстві, особливо на сільськогосподарському підприємстві, яке працює в умовах ринку, - це серце всієї системи фінансового управління рентабельністю, так як саме тут збирається вся інформація про фактичні витрати, а значить, створюються основи для підрахунку фактичного прибутку. Управління витратами - це знання того, де, коли і в яких обсягах витрачаються ресурси підприємства; прогноз того, де, для чого і в яких обсягах необхідні додаткові фінансові ресурси; вміння забезпечити максимально високий рівень віддачі від використання ресурсів. Управління витратами - це вміння економити ресурси і максимізувати віддачу від них, а значить підвищувати рентабельність.

Основну частку в загальному обсязі витрат сільськогосподарського виробництва займають матеріальні витрати (70-72%). У складі матеріальних витрат найбільша частка припадає на нафтопродукти (26%), насіння і садивний матеріал (24%), тому при мінімізації витрат особлива увага повинна приділятися саме цим статтями витрат. Зниження матеріальних витрат необхідно проводити за наступними напрямками: використання кращих порід худоби і птиці, сортів і гібридів рослин, високоякісних кормів і добрив; дотримання технологічних вимог; отримання гарантії поставок молодняка тварин та інших ресурсів. Отримання гарантії збуту продукції та її оплати сприяють зниженню витрат на реалізацію і підвищення рентабельності продукції. Для поліпшення здійснення контролю за витратами і для підвищення точності визначення собівартості продукції всі витрати повинні по можливості локалізуватися, тобто прямо розподілятися за сегментами діяльності

підприємства. У разі, якщо витрати збігаються з одним видом продукції, то вони повинні розподілятися і за видами робіт.

Останнє дозволить контролювати через витрати рівень рентабельності.

У даний час фінансове планування рентабельної діяльності підприємства стало досить серйозною проблемою. Це відбувається через наступні причини: відсутність ясних цілей, відсутність розуміння місії сільськогосподарського підприємства у керівництва; підприємство зазнає труднощів при визначенні потреб в поточних ресурсах (люди, потужності і т. д.); плани і кошти більше не доводяться зверху, сільськогосподарське підприємство повинно саме орієнтуватися в умовах ринку. З метою підвищення рентабельності виробництва необхідно в фінансовому плануванні перевести акцент на рентабельність продажів і для цього ринково орієнтувати виробництво і його технологічну базу.

Сформована система фінансового планування рентабельності має низку недоліків: процес планування затягнутий у часі, що робить його непридатним для оперативного управління; планові дані значно відрізняються від фактичних; процес планування за традицією починається з виробництва, а не зі збуту продукції; при плануванні переважає витратний механізм ціноутворення: ціна формується без урахування ринкових цін, виходячи з повної собівартості і норми прибутку; при існуючій системі планування неможливо достовірно проводити сценарний аналіз рентабельності і аналіз фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства по мінливих умов діяльності. Впровадження системи бюджетування в фінансовому плануванні рентабельності дозволяє уникнути появи даних негативних моментів, разом з тим, роблячи процес управління підприємством більш гнучким, передбачуваним і таким, що відповідає сучасним умовам, які диктує ринок.

Складання бюджетів переслідує такі цілі: розробка концепції ведення бізнесу; планування фінансово-господарської діяльності

сільськогосподарського підприємства на певний період; оптимізація витрат і прибутку підприємства з метою підвищення рентабельності; координація - узгодження діяльності різних підрозділів підприємства; комунікація - доведення планів до відома керівників різних рівнів; мотивація керівників на місцях на досягнення цілей організації; контроль і оцінка ефективності роботи керівників на місцях шляхом порівняння фактичних витрат з нормативом; виявлення потреб у фінансових ресурсах і оптимізація фінансових потоків.

З метою стабілізації рівня рентабельності за рахунок зниження фінансових ризиків сільськогосподарського виробництва необхідно застосовувати самострахування. В силу нерозвиненості сільськогосподарського страхування в сучасних страхових компаніях, дорожнечі добровільного страхування і слабкого розвитку обов'язкового страхування внаслідок недостатньої бюджетної підтримки держрезервів сільськогосподарські виробники змушені здійснювати самострахування, так як воно виявляється більш економічним і ефективним щодо дрібних ризиків. Великі сільськогосподарські ризики вимагають розвиненого страхування у страхових компаній на рівні співстрахування та перестрахування, але ці види страхування на сучасному етапі найменш розвинені в силу недостатності капіталу страхових компаній.

Для збільшення рентабельності сільськогосподарського виробництва необхідне залучення інвестицій в сферу АПК при здійсненні політики державного регулювання продовольчих ринків, стабільних і передбачуваних умов для діяльності кредиторів та інвесторів, в тому числі і зарубіжних, що гарантують права інвесторів на інвестиції і отримувані доходи.

Існуючий механізм субсидування відсотків за кредит для сільськогосподарського виробництва з коштів спецфонду зменшує рівень рентабельності, а кредитні ресурси за пільговою ставкою нерідко потрапляють не в сільське господарство, а в інші галузі, спотворюються

конкурентні умови на фінансовому ринку послуг, оскільки число банків, що працюють з сільським господарством, часто обмежується лише тими, що мають доступ до бюджетних ресурсів, зростають витрати на контроль за цільовим використанням кредитів. У зв'язку з цим можна рекомендувати наступний механізм компенсування відсотків кредиту для підвищення рентабельності. Держава виплачує кошти не банку, а безпосередньо сільськогосподарському підприємству, яке взяло кредит в банку за ринковою ставкою. В такому випадку компенсація кредиту здійснюється не на початку терміну кредитування, а в кінці, що полегшує контроль за цільовим використанням коштів. Інша безперечна перевага даної схеми полягає в можливості ув'язки державою надання субсидій на кредит за участю підприємства в певній програмі (наприклад, в програмі вдосконалення структури виробництва). Необхідно доповнити існуючий механізм субсидування процентної ставки по кредиту і частини самого кредиту механізмом часткового або повного державного гарантування повернення кредиту.

Розвиток лізингу сприятиме підвищенню рентабельності виробництва лише при реструктуризації сільськогосподарських підприємств і оновленні основних виробничих фондів, залучення для цього вітчизняного та іноземного капіталу, стимулювання впровадження у виробництво науково-технічних досягнень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. В умовах економічної кризи, при дефіциті державного бюджету, відсутності капіталу, особливо у малих підприємств, при недостатній активності вітчизняних і іноземних інвесторів лізинг повинен стати одним з важливих чинників капіталозберігаючого розвитку рентабельності сільськогосподарського виробництва. Необхідно поєднувати такі види лізингу агротехніки як капіталозберігаючий спосіб підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва: повний, компенсаційний з викупом, генеральний, оперативний (сервісний) зі взаємним страхуванням і

кредитуванням сільгоспвиробників, сезонний, лізинг зі збільшенням / зменшенням / зміною розмірів лізингових платежів.

Наступним напрямком створення дієвого фінансового механізму підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва, є подолання диспаритету цін за рахунок бюджетних асигнувань або субсидій, які побічно впливають на ринкові ціни, прибутковість і рентабельність реалізації, і тільки через це на рентабельність виробництва. Вони можуть бути представлені у вигляді виплат на покриття диспаритету цін, субсидування капітальних вкладень, розвиток аграрної інфраструктури і т. д.

З огляду на обмеженість державних бюджетних коштів, передбачається сконцентрувати їх на кількох головних напрямках державної підтримки. Зокрема, доцільно прямі бюджетні субсидії направити на розвиток елітного насінництва, племінної справи, а також на часткову компенсацію витрат господарств на придбання засобів хімізації, агротехніку, що на пряму відображається на рентабельності виробництва. Державна підтримка повинна надходити тільки господарствам, які ефективно використовують всі внутрішні фактори підвищення рентабельності виробництва і прагнуть до високої якості прибутку. Для хронічно збиткових підприємств потрібні інші рішення. Уряд повинен створювати умови для встановлення в таких підприємствах нових організаційно-правових та економічних відносин, що забезпечують селянам реалізацію своєї індивідуальної підприємливості, підвищення мотивації праці та відповідальності, при необхідності відповідно до чинного законодавства застосовувати різні процедури банкрутства.

В кінцевому рахунку, створення дієвого фінансового механізму підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва передбачає цілий комплекс заходів як усередині господарства, так і на рівні бюджетно-податкової і кредитно-банківській системі за підтримки процесу збільшення рентабельності виробництва на основі зниження

витрат за рахунок застосування прогресивних агротехнічних методів для виробництва конкурентоспроможної продукції. Тільки підвищення рентабельності виробництва дозволить забезпечити стабільність рентабельності продукції, а в перспективі збільшити рентабельність капіталу.

При тенденції зміни питомої собівартості і цін на реалізовану продукцію, які спостерігаються в реальній практиці, у міру збільшення обсягів реалізації продукції, в кінцевому підсумку виявляються три специфічні фази формування і функціонування збиткового або прибуткового виробництва.

Сутність першої фази, характерної, в зв'язку з кризовими явищами, в даний час для багатьох господарств, полягає в низьких рівнях інтенсивності виробництва, з позицій наявних і кредитних коштів (як у розрахунку на гектар або голову худоби, так і в цілому по галузі або підприємству), переважаючої питомої ваги постійних витрат у повній собівартості, дуже високих витратах в розрахунку на одиницю продукції. Навіть при можливо більшій ціні така виробнича діяльність часто збиткова.

Особливості другої фази економічного розвитку полягають в послідовному переході від мінімальної до максимальної прибутковості. Справа в тому, що, при початковому збільшенні обсягів продажів виявляється точка беззбитковості, коли питома собівартість знижується до рівня ціни. При подальшому збільшенні регулюючого чинника (обсягів реалізації продукції), зона прибутковості розширюється, обсяг сальдований фінансовий результат і рівень рентабельності зростають.

Специфіка третьої фази можливого розвитку галузей сільського господарства, що пов'язано зі збільшенням обсягів продажів, визначається попитом на конкретну продукцію і формується, на цій основі, ціною. При стабільній ціні зона прибутковості буде розширюватися внаслідок триваючого, хоча і уповільненими темпами, зниження собівартості

продукції. Якщо ж ціни будуть знижуватися, то і розмір прибутку, відповідно, теж. У цьому випадку спостерігається точка кризовості виробництва, що свідчить, як правило, про перевиробництво тієї чи іншої продукції в зв'язку з насиченням ринку, падінням попиту.

Не допустити третю фазу економічного розвитку, коли починається і може розширюватися нова зона збитковості, можливо за допомогою стратегічного бачення і управління. Як правило, при цьому може застосовуватися ряд стандартних або індивідуальних стратегій, як порізно, так і комбіновано, в тому числі, мінімізації питомих витрат, реструктуризації виробництва (комплексного перетворення, з урахуванням зміни структури), концентрованого або інтегрованого зростання, диверсифікації.

У багатьох випадках ефективною є стратегія реструктуризації виробництва, алгоритм якої полягає в ряді послідовних етапів. Для цього в кожному конкретному господарстві визначається обмежений набір прибуткових галузей, з подальшим реінвестуванням отриманого прибутку для розвитку інших видів продукції, з їх відповідним внеском в прибуткову зону.

На першому етапі розробки стратегії формується необхідна інформаційна база, в тому числі, характеристик ключових показників діяльності сільськогосподарських організацій, яка в динаміці, у міру реалізації необхідних управлінських рішень, безперервно поповнюється (рис. 3.1).

Сутність другого етапу полягає в індикативному аналізі діяльності сільськогосподарських організацій в регіоні. При цьому, операційний підхід необхідний, зокрема, для вимірювання умовно-постійних і умовно-змінних витрат, елементний – для вивчення рівнів і зміни характеристик досліджуваних показників, в тому числі, ключових.

Логіка третього етапу визначається розробкою системи кореляційно-регресійних моделей, що відображають особливості формування,

трансформацій і залежностей різноманітних економічних показників, перш за все, обсягів виробничих витрат і виручки від обсягів продажів продукції.

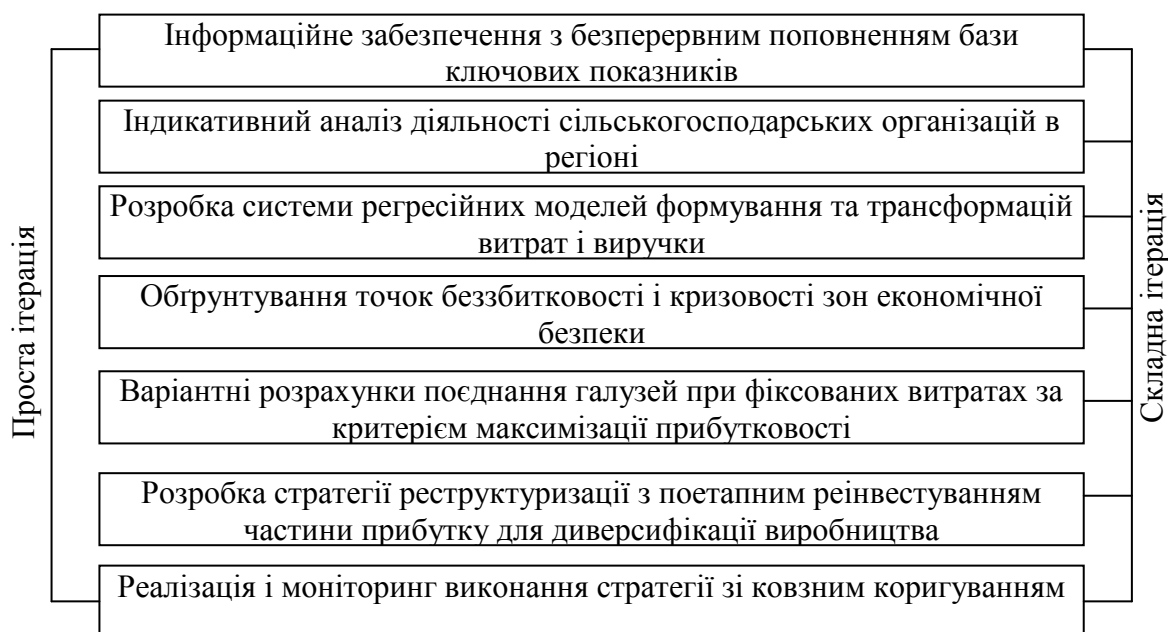

Рис. 3.1. Методологія оцінки беззбитковості і реструктуризації виробництва в системі управління прибутком

На четвертому етапі здійснюється послідовне обґрунтування точок беззбитковості і кризовості продажів продукції, відповідних зон (спочатку збитку, далі прибутку, з можливим переходом до нової зони збитку), з кінцевим виявленням зон економічної безпеки.

Діалектика п'ятого етапу полягає в варіантних оцінках (на основі розрахунково-конструктивного методу) поєднання різних галузей і видів економічної діяльності, при фіксованих витратах за критерієм максимізації прибутку або рентабельності. Варіантні оцінки можуть бути логічно продовжені і закінчені оптимізаційними розрахунками, в рамках відповідного математичного апарату.

Відповідно, на шостому етапі розробляється підсумкова стратегія, що включає реструктуризацію виробництва, при лімітованих (на першій фазі розвитку) витратах, з подальшим реінвестуванням частини отриманого прибутку для послідовної диверсифікації сільського

господарства з метою підвищення прибутковості економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Підсумковий сьомий етап дозволяє здійснювати реалізацію виконання наміченої стратегії за фазами розвитку, з переходом від мінімуму прибуткових видів економічної діяльності до можливо більшого асортименту, виходячи з наявного ринкового попиту.

Важливими елементами цього етапу є моніторинг виконання намічених рішень, з ковзаючим коригуванням показників стратегії, в рамках простої або складної ітерації - з поверненням до першого етапу і розробкою нової стратегії (з урахуванням мінливих чинників зовнішнього і внутрішнього середовища загроз і можливостей, що з'являються) або уточненням деяких позицій на другому-шостому етапах стратегічного передбачення.

Висновки до розділу 3.

1. Ключові шляхи підвищення рентабельності – підвищення абсолютної суми прибутку і скорочення витрат на виробництво продукції. Цьому сприяє широке застосування у виробництві результатів науково-технічного прогресу, що веде до збільшення продуктивності суспільної праці і зниження на цій основі вартості одиниці ресурсів, що застосовуються у виробництві.

2. При аналізі шляхів підвищення рентабельності важливо розділяти вплив зовнішніх і внутрішніх умов. До зовнішніх умов належить розширення ринку збуту продукції за рахунок зниження ціни на товари, що пропонуються. Внутрішні умови є більш значними, ніж зовнішні. До них відносяться: підвищення обсягів виробництва, скорочення собівартості продукції, збільшення віддачі основних засобів і т. д.

3. Забезпеченість сучасною сільськогосподарською технікою є однією з головних проблем для реалізації стратегії підвищення рентабельності та конкурентоспроможності АПК. Для наукового забезпечення та

кардинальної зміни ситуації найбільш важливі такі напрямки, як перехід на технології четвертого покоління для виробництва пріоритетних видів сільськогосподарської продукції, що визначають продовольчу безпеку країни; розробка стратегії і програми інтегрованого використання енергоресурсів в АПК, включаючи реконструкцію сільських електричних мереж, децентралізацію системи обігріву виробничих приміщень, моделювання вітросонячних і вітро дизельних установок, отримання рідкого і газоподібного палива з деревних і рослинних відходів, ін.

4. Розрахунок планованої рентабельності проводиться методом зіставлення обсягу валового прибутку або доходу компанії з проведеними витратами на виробництво або з об'ємом застосовуваних ресурсів. Провівши певний аналіз середнього рівня рентабельності, з'являється можливість визначити, яка саме продукція і які конкретно підрозділи підприємства створюють необхідний рівень прибутковості, а які призводять до збитків. Подібна інформація в умовах особливо конкурентної ринкової економіки є найбільш важливою, так як фінансові показники напряму залежатимуть від спеціалізації і концентрації виробництва.

ВИСНОВКИ

1. В ринковому механізмі господарювання рентабельність виробництва відіграє провідну роль, оскільки прибуток виконує функцію кровеносної системи будь-якого бізнесу. Без прибутку не може існувати ні бізнес, ні підприємство. Тому рентабельність виробництва – це перш за все генератор ринкової системи. Рентабельність виробництва буде виконувати в повній мірі притаманну їй функцію провідної ланки механізму господарювання при умові досягнення такого рівня, при якому товаровиробники будуть отримувати прибуток, розмір якого буде достатнім для здійснення накопичення в необхідних розмірах і стимулювання всіх учасників процесу виробництва.
2. Глибока економічна криза та стрімкий розвиток інфляційних процесів істотно вплинули на об'єктивність оцінок економічного стану підприємств з використанням вартісних показників. Насамперед у цих умовах значно змінилася інформаційна ємність показника рентабельності. Правда, останні роки були роками відносної стабільності цін, але величезний диспаритет цін між промисловою та сільськогосподарською продукцією обумовив збитковість виробництва сільськогосподарської продукції в суспільному секторі. Збитковість виробництва сільськогосподарської продукції не означає, що дія рентабельності як однієї з провідних складових механізму господарювання припиняється. Такого становища взагалі не може бути. Кардинально змінюється дія даного чинника відтворювального процесу. Він набуває зворотного характеру, з'являється об'єктивна необхідність скорочення, а то і ліквідації збиткового виробництва – перш за все продукції тваринництва.
3. При характеристиці рівня рентабельності виробництва необхідно використовувати систему показників: показники прибутку як досить різнобічної категорії та показники, з якими співставляється прибуток, - поточні витрати, основні і оборотні кошти, вартісна оцінка землі та ін. Показники рентабельності слід обчислювати за скоригованою величиною

прибутку. Важливе значення має мета визначення показників рентабельності: аналіз господарської діяльності, визначення темпів розширеного відтворення, удосконалення системи ціноутворення, визначення фінансового стану підприємства тощо. У сільському господарстві велике значення має врахування грошової оцінки землі при визначенні рентабельності як всього сільськогосподарського виробництва, так і окремо рентабельності продукції рослинництва та тваринництва. Це важливо з позицій забезпечення паритетності цін, нормативний рівень яких слід визначати за схемою норми прибутку.

4. При розгляді компонента “процеси” в системах “рентабельність продукції рослинництва” та “рентабельність продукції тваринництва” особлива увага повинна приділятися проблемі впливу собівартості продукції на кінцеві результати.
5. Створення умов для рентабельного ведення сільськогосподарського виробництва шляхом удосконалення цінового, податкового та фінансово-кредитних механізмів (фактори зовнішнього економічного середовища) ні в якій мірі не виключає необхідності якомога більш повного, ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу та резервів.
6. В умовах формування ринкового механізму господарювання важливим фактором ефективності, рентабельного ведення виробництва є зниження собівартості продукції і збільшення її виходу на основі інтенсифікації виробництва і перш за все підвищення рівня використання землі.
7. Важливе значення у формуванні сукупної рентабельності, поліпшення забезпеченості фондами мають відмінності в рівні родючості землі. У зв'язку з цим доцільним є проведення розрахунків рівня рентабельності виробництва з використанням показника прибутку, скорегованого на розмір диференціальних доходів. В подальшому на основі використання величини диференціальних доходів може здійснюватись їх перерозподіл від підприємств з кращими умовами виробництва до підприємств з гіршими умовами виробництва.

Список використаної літератури:

1. Алексєєнко В. Рентабельність підприємства в умовах трансформації ринкових процесів. - http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2010_14/Alekseenko.pdf
2. Андрійчук Р.В. Методичні підходи до аналізу рентабельності та беззбитковості виробництва продукції й оптимізації її асортименту / Р.В. Андрійчук // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 133 – 140.
3. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія і практика: навч. посіб. / О.Я. Базилінська. – К.: ЦУЛ, 2011. – 328 с.
4. Баканов М. И. Теория экономического анализа: учебник / М. И. Баканов, М. В. Мельник, А. Д. Шеремет; под ред. М. И. Баканова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2008. — 536 с.
5. Баліцька В. Доходи та рентабельність діяльності підприємств України: макроекономічна оцінка / В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. - № 9. – с. 62-63.
6. Бердар М. М. Фінанси підприємств: навч. посібн. / М. М. Бердар - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 352с.
7. Бердников А. А. Анализ прибыли и рентабельности организации: теоретический аспект // Молодой ученый. — 2013. — №2. — С. 111-113
8. Бердникова Л. Ф. Методология анализа ресурсного потенциала организации — основа повышения эффективности ее функционирования / Л. Ф. Бердникова // Вестник СамГУПС, 2011. № 1. — с. 126–130.
9. Бердникова Л. Ф. Система показателей для анализа ресурсного потенциала организации / Л. Ф. Бердникова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Экономика и управление, 2010. № 1 — с. 42–44.
10. Березін О.В. Економіка підприємства: навч. посібн. / О.В. Березін, Л.М. Березіна, П.В. Бутенко - К. : Знання, 2012.-390 с.
11. Бернстайн Л. Анализ финансовой отчетности / Пер. с англ. / [Л. Бернстайн]; под ред. Я.В. Соколова. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 624 с.
12. Бець М.П. Планування рентабельності виробництва / Бець М.П. // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 40-45.
13. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: [навч. посібник] / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. - К.: КНЕУ, 2005. - 592 с.
14. Богацька Н.М. Рентабельність підприємства та шляхи її підвищення / Н.М. Богацька, Н.К.. Бурлачук // За матеріалами міжнародної конференції – [Електронний ресурс] – http://www.rusnauka.com/34_NNM_2014/Economics/10_179929.doc. http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/10_57472.doc.htm Ключові аспекти національної діяльності – 2010.
15. Богацька Н.М., Боб Ю. В. Рентабельність підприємства та шляхи її підвищення// [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/10_57472.doc.htm
16. Большая советская энциклопедия. (В 30 томах). Т. 22 Рентабельность. М.: «Советская энциклопедия». 1975, 628 с.,
17. Бужин О.А. Оперативне визначення динаміки рентабельності та собівартості продукції тваринництва, складових конкурентоспроможності в умовах ринку / О. А. Бужин // Економіка АПК. - 2007. - № 4.-С. 71-75.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. - Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. - 1728 с
19. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2014 році. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
20. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2015 році. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

21. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг). Вип. 5. / [Воскобійник Ю. П., Шпикуляк О. Г., Камінський І. В. та ін.] ; за ред. Ю. П. Воскобійника. - К. : ННЦІАЕ, 2012.-438 с.
22. Володин А. А., Самсонов Н. Ф., Бурмистрова Л. А. Управление финансами (Финансы предприятий) [Текст]: учеб.пособие. — М.: Инфра-М, 2011. — 504 с.
23. Галушко В.П. Точка безбитковості: теоретичні погляди на методологію розрахунків / В.П. Галушко // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 3 – 5.
24. Голубева А.А. Пути повышения рентабельности предприятия // Материалы VII Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум URL: <http://www.scienceforum.ru/2015/1183/11212>
25. Голубева Т.С. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.С. Голубева, І.В. Колос // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 5 (59). - С. 66-71.
26. Голубева Т.С. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.С. Голубева, І. В. Колос // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 5 (59). - С. 66-71.
27. Гораецький Р.С. Значення аналізу показників рентабельності діяльності <http://www.horayetsky.lviv.ua/uk/statti-i-publikatsiyi/50-2010-11-14-10-07-32/183-2010-11-14-10-08-48.html>
28. Горбонос Ф. В. Економіка підприємств: підручник / Ф. В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н. Ф. Павленчик. - К. : Знання, 2014. - 463 с.
29. Гринчук В. Г. Підвищення ефективності функціонування підприємств на принципах сучасного менеджменту / В. Г. Гринчук // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – № 17.
30. Гринчуцький В. І. Економіка підприємства: навч. посібн./ В. І. Гринчуцький, Е. Т. Карапетян, Б. В. Погрішук - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 304 с.
31. Демченко І.В. Фінансова безпека аграрних суб'єктів господарювання / І.В. Демченко // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2012. - №4. – С. 54- 60.
32. Денежко К. А., Жиліна Ю. П. Аналіз підвищення рентабельності підприємств роздрібною торгівлю України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jsrui/bitstream>
33. Державна служба статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
34. Дзюбенко Л. М. Організаційно-економічне забезпечення прибутковості підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Л. М. Дзюбенко. – К., 2007. – 22 с.
35. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / [Збарський В.К. Бабієнко М.Ф., Кулаєць М.М., Синявська І.М., Хоменко М.П.] ; за ред. проф В. К. Збарського. - К.: Агроосвіта, 2013. - 352 с.
36. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видав. центр “Академія”, 2000. – 864 с.
37. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видав. центр “Академія”, 2001. – 864 с.
38. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видав. центр “Академія”, 2002. – 848 с.
39. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2015 році. Експрес випуск. - Головне управління статистики у Тернопільській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Express/01_04.pdf
40. Спіфанова І.К. Формування та використання прибутку в системі забезпечення сталого розвитку підприємств// І. Ю. Спіфанова, О. О. Сьома // Економічний простір: зб. наук, праць. - №67. - Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. - С. 248-254.

41. Зянько В.В. Фінансовий аналіз та звітність: практикум / В.В. Зянько, І.К. Спіфанова. – Вінницький національний технічний ун-т. – Вінниця : ВНТУ, 2008. - 83с.
42. Канке А. А. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебное пособие / А. А. Канке, И. П. Кошева. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2007. — 288 с.
43. Карпенко Л. М. Методичний інструментарій до аналізу показників рентабельності підприємства//[Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1264/1>
44. Кісіль М І. Критерії і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі / М І. Кісіль // Економіка АПК. -2001. -№ 8. - С. 59-64.
45. Коваленко Ю.С. Факторний аналіз економічної ефективності аграрних підприємств України / [Ю.С. Коваленко, І.В. Охріменко, О.В. Демченко та ш.] // Економіка АПК. - 2007. - № 4. - С. 60-67.
46. Комплексный экономический анализ: учебное пособие / М.В. Мельник, А.И. Кривцов, О.В. Горлова. - М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2014. - 368 с.
47. Корінев В.Л. Дослідження впливу ціни на прибутковість діяльності підприємства // Актуальні проблеми економіки. -2005. -№ 2. - С. 92 - 98.
48. Костецький Я. І. Рентабельність як показник ефективності сільськогосподарського виробництва аналіз / Я. І. Костецький // Всеукраїнський науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. - 2012. -№2[28].-С. 98-100.
49. Крамаренко Г.С. Фінансовий аналіз: підручник / Г. О. Крамаренко, О.С. Чорна - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 392 с.
50. Кривицька О. Р. Планування прибутку підприємства при визначенні стратегії його розвитку // Фінанси України. -2005. -№ 3. - С.138 - 146.
51. Крылов Э. И., Власова В. М., Журавкова И. В. Анализ финансовых результатов, рентабельности и себестоимости продукции [Текст]: учеб.пособие. — М.: Финансы и статистика, 2012. — 717 с.
52. Курган В.П. Економіка аграрних підприємств : навч.-метод. посіб. / В.П. Курган. - Суми : Університетська книга, 2008. - 270 с.
53. Ларіна Я.С. Використання збалансованої системи показників підприємствами АПК / Я.С. Ларіна // Економіка АПК. - 2010. - № 3. - С. 153-157.
54. Мальцев О.В. Витрати та їх вплив на результативність виробництва зерна / О.В. Мальцев // Економіка АПК. - 2008. - № 9. - С. 73-77.
55. Маркарьян Э. А. Экономический анализ хозяйственной деятельности: учебное пособие / Э. А. Маркарьян, Г. П. Герасименко, С. Э. Маркарьян.-2-е изд., перераб. и доп. — М.: КНОРУС, 2010. — 536 с.
56. Мельник М. В. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие / М. В. Мельник, Е. Б. Герасимова. — М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2007. — 192 с.
57. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посіб. / В. О. Мец. – К. : Вища школа, 2003. – 278 с.
58. Міценко Н. Г. Діагностика стану господарської діяльності підприємства / Н. Г. Міценко, С. М. Кулай // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 223–227.
59. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. - 2013. -№ 6. - С. 181-191.
60. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2015 рік : [статистичний щорічник / відповідальна за випуск Савчук В. І.] – Тернопіль.: Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2016. – 60 с.

61. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2014 рік : [статистичний щорічник / відповідальна за випуск Савчук В. І.] – Тернопіль.: Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2015. – 60 с.
62. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2013 рік : [статистичний щорічник / відповідальна за випуск Савчук В. І.] – Тернопіль.: Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2014. – 60 с.
63. Павловська О.В. Удосконалення методів аналізу фінансового стану підприємств / Павловська О.В. // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 54-60.
64. Пласкова Н. С. Экономический анализ: учебник / Н. С. Пласкова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Эксмо, 2009. — 704 с.
65. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / В.О. Подольська, О.В. Ярош. – К.: Центр начальної літератури, 2007. – 488 с.
66. Показатели эффективности деятельности предприятия и методика их расчета http://www.e-reading.org.ua/chapter.php/99984/95/Dushenkina_-_Ekonomika_predpriyatiya_konspekt_lekciii.html
67. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання/ Попович П.Я. // - Тернопіль: Економічна думка, 2005. - 207 с.
68. Приказюк О.В. Методика оцінки рентабельності підприємства / О.В. Приказюк // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 5 – С. 100-105.
69. Пуценткйло П.Р. Ефективність виробництва в підприємницьких структурах / П.Р. Пуцентейло // Економіка АПК. - 2005. - № 6. - С. 51-57.
70. Ратушна О. П. Теоретичні основи розрахунку точки беззбитковості / О. П. Ратушна // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 3 (53). – Ч. 3. – С. 87–89.
71. Реалізація та надходження на переробні підприємства сільськогосподарської продукції в Тернопільській області за 2015 рік : [статистичний щорічник / За редакцією Грищук Т. М.] - Тернопіль.: Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2016. - 123 с.
72. Реалізація та надходження на переробні підприємства сільськогосподарської продукції в Тернопільській області за 2014 рік : [статистичний щорічник / За редакцією Грищук Т. М.] - Тернопіль.: Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2015. - 123 с.
73. Реалізація та надходження на переробні підприємства сільськогосподарської продукції в Тернопільській області за 2013 рік : [статистичний щорічник / За редакцією Грищук Т. М.] - Тернопіль.: Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2014. - 123 с.
74. Рябцева К. А. Необходимость и проблемы повышения уровня рентабельности российских предприятий // Молодой ученый. — 2015. — №24. — С. 580-582.
75. Савицкая, Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник / Г. В. Савицкая. - М.: Инфра-М, 2010. - 336 с.
76. Саприкіна О.М. Аналіз стану та перспектив розвитку сільськогосподарського виробництва Тернопільської області/ Саприкіна О. М./ Економіка та держава. – 2014.- №11. – С.58-62.
77. Сидоренко О. В. Экономический мониторинг функционирования сельского хозяйства региона в контексте обеспечения продовольственной безопасности / О. В. Сидоренко, И. В. Ильина // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2014. № 38. с. 36–44.
78. Сільське господарство Тернопільської області за 2013 рік : [статистичний щорічник] ; за редакцією Т. М. Грищук / – Тернопіль. : Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2014. – 215 с.

79. Сільське господарство Тернопільської області за 2014 рік : [статистичний щорічник] ; за редакцією Т. М. Грищук / – Тернопіль. : Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2015. – 215 с.
80. Сільське господарство Тернопільської області за 2015 рік : [статистичний щорічник] ; за редакцією Т. М. Грищук / – Тернопіль. : Головне управління статистики у Тернопільській області Державного комітету статистики України, 2016. – 215 с.
81. Создаем эффективные системы. Показатель эффективности [Электронный ресурс] — Режим доступа : \WWW/ URL: <http://delo-do.com.ua/step3/step3-9.html>.
82. Статистичне вивчення товарних ринків в регіоні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=581397>
83. Тарасенко Г.С. Эффективность сельскохозяйственного производства / Г.С. Тарасенко. - К.: Изд- во УСХА, 1991. - 210 с.
84. Терещенко Т.О. Економетрія : навч. посібник / ТО. Терещенко, Т.П. Романюк. - К. : КНЕУ, 2000. - 296 с.
85. Турчиняк Ю.Б. Прибуток підприємства та чинники, що впливають на його розвиток / Ю.Б. Турчиняк // Науковий вісник. – 2008. – С. 272-274.
86. Фатеева И. А. Контроллинг как эффективный способ повышения рентабельности предприятия // Молодой ученый. — 2012. — №12. — С. 283-285.
87. Финансовый менеджмент. Теория и практика / И. Т. Балабанов, Е. В. Быкова, и др.; под ред. Е. С. Стояновой. - М., 1997. - 574 с.
88. Фінансовий стан підприємств України: аналітичний статистичний огляд / І. О. Школьник, С. В. Леонов; І. М. Боярко та ін. Державний вищий навчальний заклад „Українська академія банківської справи Національного банку України”. - Суми: ДВНЗ „УАБС НБУ”, 2014. - 69 с.
89. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: [підручник] / М. Л. Коробов. - К. - 2002. - 380 с.
90. Хлістунова Н.В. Фінансові ризики і платоспроможність підприємств / Н.В. Хлістунова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7(25). – С. 63 – 68.
91. Хорин А. Н. Стратегический анализ: учебное пособие / А. Н. Хорин, В. Э. Керимов. — М.: Эксмо, 2006. — 288 с.
92. Хрущ Н. А. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Н. А. Хрущ, Л. В. Ваганова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – № 2. – Т. 2. – С. 65- 68.
93. Черниш С.С. Організаційно-методичні аспекти аналізу рентабельності/С.С. Черниш / Всеукраїнський науково-виробничий журнал – 2014. – № 7 – 9. – С. 51 – 57.
94. Шеремет А. Д. Анализ финансово-хозяйственной деятельности: Учеб. пособие / А. Д. Шеремет. — 2-е изд., переаб. и доп. — М.: Институт профессиональных бухгалтеров России: Информационное агентство «ИПБ-БИНФА», 2005. — 310 с.
95. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз / О. О. Шеремет. — К. : Кондор, 2009. — 194 с.
96. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: [навч. посібник] / О. О. Шеремет. - К.: Кондор, 2005,- 458 с.
97. Экономика. Рентабельность [Электронный ресурс] — Режим доступа : \WWW/ URL: http://economics.wideworld.ru/economic_theoi-y/organization_profit/3/
98. Экономический анализ: Основы теории. Комплексный анализ хозяйственной деятельности организации: учебник / под ред. проф. Н. В. Войтоловского, проф. А. П. Калининой, проф. И. И. Мазуровой. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшее образование, 2008. — 513 с.
99. Экономический анализ: учебник / Ю.Г. Ионова. И.В. Косорукова, А.А. Кешокова, Е.В. Панина, А.Ю. Усанов; под общ. ред. И.В. Косоруковой. - М.: Моек, финансово-пром. акад., 2012. - 432 с.

100.Экономический анализ: учебник для бакалавров / под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Изд-во Юрайт, 2014.-548 с.

101.Эпштейн Д. Рентабельность сельскохозяйственных предприятий России // АПК: Экономика и управление. — 2012. — № 8. — С. 35–38.

102.Яцишин Н. Методика аналізу фінансового стану підприємства / Н. Яцишин // Економічний аналіз: зб. наук, праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов, ред.) та ін. - Тернопіль: - Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету „Економічна думка”, 2015. - Вип. 10.-Ч. 4.-С. 439-445.